

**PELLERVON TALOUDELLISEN TUTKIMUSLAITOKSEN
RAPORTTEJA N:o 177**

**PELLERVO ECONOMIC RESEARCH INSTITUTE
REPORTS No. 177**

**MAATALOUDEN KEHITTÄMINEN MAASEUDUN
5b- ja 6-HANKKEIDEN AVULLA**

**Martti Patjas
Jukka-Pekka Kataja**

Helsinki 2001

**Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT
Eerikinkatu 28 A
00180 Helsinki
Puh. 09-348 8844
Fax. 09-3488 8500
Sähköposti econ.res@ptt.fi**

**ISBN 952-5299-37-6
ISSN 1456-3215**

Helsinki 2001

PATJAS, MARTTI – KATAJA, JUKKA-PEKKA. 2001. MAATALOUDEN KEHITTÄMINEN MAASEUDUN 5B- JA 6-HANKKEIDEN AVULLA. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja n:o 177, 75 s. ISBN 952-5299-37-6, ISSN 1456-3215

TIIVISTELMÄ: Tutkimuksessa tarkastellaan Suomen tavoite 5b - ja 6 -ohjelmissa vuosina 1995-1999 toteutettuja maatalouden kehittämishankkeita. Maataloushankkeet olivat osa EU:n maatalousrahaston varoin tuettua maaseudun kehittämistoimintaa. Tutkimus pohjautuu hallinnon ylläpitämiin hankerekisteritietoihin, hankkeiden toteuttajille ja hankkeisiin osallistuneille viljelijöille suunnattuihin postikyselyihin sekä elintarviketeollisuuden edustajien haastatteluihin. Maatalouden kehittämishanketoiminta oli vilkkainta Pohjanmaan eri maakunnissa. Maataloushankkeet olivat joko tuotanto-toiminnan tai liikkeenjohto- ja yritystoiminnan kehittämisprojekteja. Viljelijät osallistuivat hankkeisiin parantaakseen oman tilansa toimintaa ja saadakseen tietoa maatalouden toimintaedellytyksistä jatkossa. Kehittämissankkeiden toteutukseen viljelijät olivat pääosin tyytyväisiä ja aikovat osallistua toimintaan myös jatkossa. Hankkeet ovat saaneet aikaan myönteisiä tuloksia tehostamalla tuotantomenetelmiä ja synnyttämällä uusia ideoita. Hankkeiden toteuttajien ammattitaitoa ja panosta pidettiin merkityksellisenä hankkeiden onnistumiselle. Maatalouden kehittämishankkeiden tulee perustua alueen maatalouden keskeisiin kehittämistarpeisiin, toiminnan on oltava pitkäkestoista ja sen tulee olla pääosin maataloilla tapahtuvaa tilakohtaista työtä. Koko elintarvikeketjun on toimittava tiiviimmin yhteistyössä maatalouden kehittämiseksi.

Avainsanat: Rakennerahastot, maatalous, kehittämishanke, maaseutu.

PATJAS, MARTTI – KATAJA, JUKKA-PEKKA. 2001. THE ROLE OF OBJECTIVE 5B AND 6 RURAL DEVELOPMENT PROJECTS IN DEVELOPING AGRICULTURE. Pellervo Economic Research Institute Reports No. 177. 75 p. ISBN 952-5299-37-6, ISSN 1456-3215

ABSTRACT: This study examines the Objective 5b and 6 projects aimed to develop basic agriculture in Finland during the program period 1995-1999. The projects were a part of a broad set of rural development measures which were partly financed through EAGGF. The study uses administrative registers concerning the rural development projects and survey data gathered from the project leaders and from the farmers who took part in these projects. Also interview data from representatives of food processing industry is used. The implementation of these projects was most active in Ostrobothnia. The development projects of agriculture focused either on developing the farms' basic production or on the business managing skills of the farmers involved. The farmers took part in these agriculture development projects in order to rationalise their basic production activities or to obtain information about the future prospects of agriculture. The participants were mainly satisfied with the implementation of the development projects and they are also willing to take part in future projects. The results of these projects included rationalisation of production methods and creation of new innovative ideas. The role and skills of the project leaders are significant for the success of the development projects. In the future, projects ought to be based more specifically on each region's needs and duration of the projects should be long enough. Closer co-operation of the whole food chain will be needed in developing agriculture.

Key words: Structural funds, agriculture, development project, rural.

ESIPUHE

Maatalous on edelleen maaseutualueiden peruselinkeino, jonka kehitys vaikuttaa merkittävästi maaseutualueiden kokonaiskehitykseen. Suomen EU-jäsenyyden toteutuminen lisäsi maatalojemme sopeutumispaineita ja vauhditti samalla maatalouden rakennekehitystä. EU:n maatalouden ohjaus- ja tukirahaston tuella tavoite 5b - ja 6 -ohjelmissa toteutettiin lukuisia maaseudun kehittämishankkeita, joita oli mahdollista kohdistaa myös maatalouden perustuotannon kehittämiseen ja rakenteiden sopeuttamiseen. Ohjelmien keskeisenä tavoitteena oli maaseudun väestön ja maatalojen toimintaedellytysten turvaaminen ja parantaminen.

Maatalouden kehittämishankkeiden laajuudesta, toteutuksesta ja tuloksista ei ole ollut yksityiskohtaista tietoa, vaikka maaseutuhankkeita kokonaisuudessaan on tarkasteltu esimerkiksi tavoiteohjelmista laadituissa arvioinneissa. Puutteen korjaamiseksi Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT toteutti tämän maatalouden kehittämishankkeita selvittävän tutkimuksen, joka liittyy läheisesti muihin tutkimuslaitoksessa laadittuihin ohjelma-arviointeihin ja EU-hankkeista tehtyihin selvityksiin. Tutkimuksen tavoitteena oli toteutettujen maataloushankkeiden kuvaamisen ohella luoda tietoa maatalouden hanketöinnän kehittämisen avuksi uudella ohjelmakaudella 2000-2006.

Tutkimus käynnistyi keväällä 2000 ja tutkimusaineistona on hallinnon hankerekisteritietojen lisäksi käytetty hankkeita toteuttaneille henkilöille ja niihin osallistuneille viljelijöille suunnattuja kyselyjä sekä elintarvikeyritysten edustajien haastatteluja. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos ja tutkimuksen tekijät, tutkijat Martti Patjas ja Jukka-Pekka Kataja, kiittävät maa- metsätalousministeriötä tutkimuksen mahdollistaneesta rahoituksesta. Lisäksi tekijät kohdistavat erityiskiitokset niille maaseudun kehittäjille, viljelijöille ja elintarvikeyritysten henkilöille, joiden vastaukset tehdyissä kyselyissä ja haastattelussa muodostavat keskeisen osan tätä maatalouden hanketutkimusta.

Vesa Vihriälä
toimitusjohtaja

Panu Kallio
tutkimusjohtaja

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ, ABSTRACT

ESIPUHE

1	JOHDANTO	1
	1.1 Taustaa	1
	1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja toteutus	2
2	MAASEUDUN EU-OSARAHOITTEINEN KEHITTÄMINEN	3
	2.1 Kehityksen ohjaaminen julkisen vallan toimin	3
	2.2 EU-rakennerrahastot ohjausvälineinä	5
	2.3 Maaseudun kehittämiseen suunnatut tavoiteohjelmat Suomessa	7
	2.4 Toteutetut maaseudun kehittämishankkeet (EMOTR-rahoitus)	11
3	MAATALOUS JA KILPAILUKYKY	14
	3.1 Kilpailukyvyn perustekijät	14
	3.2 Maatalous osana elintarvikeketjua	16
	3.3 Maa- ja elintarviketalouden asema Suomessa	21
4	MAATALOUDEN KEHITTÄMISHANKKEET	23
	4.1 Maatalouden hankeaineisto	23
	4.2 Hanketoteuttajien kokemukset ja mielipiteet	28
	4.3 Viljelijöiden hankepalaute	40
	4.4 Elintarviketeollisuuden edustajien näkemykset	58
5	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	63
	KIRJALLISUUS	70
	LIITTEET	73

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Maaseutualueilla toteutettiin vuosina 1995-1999 varsin mittavat alueelliset kehittämisohjelmat, joilla oli tarkoitus edesauttaa maaseudun sopeutumista toisaalta jo pitempään jatkuneeseen alueelliseen rakennemuutokseen ja toisaalta EU-jäsenyyden tuomiin muutoksiin mm. maataloudessa. Maaseutuvaltaisten alueiden tavoite 5b -ohjelman keskeisinä päämäärinä olivat pienen ja keskisuurten yritystoiminnan vahvistaminen ja monipuolistaminen, maatalouden kilpailukyvyyn parantaminen, maatalousväestön toimeentulon perustan laajentaminen sekä maaseudun palvelujen ja vetovoimaisuuden kehittäminen. Erittäin harvaan asutulla tavoite 6 -alueella Pohjois- ja Itä-Suomessa maatalous on myös keskeinen osa alueen elinkeinorakennetta. Tärkeimpänä tavoitteena oli vahvistaa 6-alueen taloutta ja sitä kautta aikaansaada uusia työpaikkoja. Nämä tavoiteohjelmat pitivät sisällään useita toimenpidekokonaisuuksia, joihin osana kuului myös maatalouden ja sen kilpailukyvyyn kehittäminen.

Maatalouden perustuotannon kehittämistoiminta jäi kuitenkin verrattain vähäiseksi ohjelmakauden alkuvaiheessa. Lisäksi hankekokonaisuudet ja erilaisten kehittämistoimenpiteiden painotukset vaihtelivat varsin paljon maan eri osissa. Suhteessa maatalouden merkitykseen maaseutualueilla sekä erilaisten kehittämishankkeiden kokonaismäärään, on maatalouden kehittämistoimenpiteitä toteutettu monella alueella niukasti. Maataloushankkeita ei ole aiemmin tarkasteltu omana kokonaisuutenaan, eikä maatalouden kilpailukyvyyn kannalta hyödyllisiä hanketoiminnan muotoja ole selvitetty.

Uudella ohjelmakaudella 2000-2006 maaseudun ja myös maatalouden kehittämistä jatketaan kahden uuden toimintaohjelman avulla. Tavoite 1 -ohjelma jatkaa kehittämistoimintaa maan itä- ja pohjoisosassa ja alueellista maaseudun kehittämissuunnitelmaa (ALMA) toteutetaan puolestaan muualla maassa. Toteutettujen hankkeiden kuvaamisen lisäksi tällä tutkimuksella on pyritty luomaan tietoa tulevien maatalouden kehittämishankkeiden laadun parantamiseksi ja kehittämistoiminnan tehostamiseksi.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja toteutus

Tutkimuksen tavoitteena on laatia selvitys toteutetuista maatalouden kehittämishankkeista, selvittää ne hankkeet ja hanketyypit, jotka ovat maatalouden perustuotannon osalta edistäneet parhaiten kilpailukykyä, koota viljelijöiden, kehittämishankkeita toteuttaneiden henkilöiden ja elintarviketeollisuuden edustajien näkemykset kilpailukyvyn kehittämiseksi tarvittavista toimista sekä laatia näiden pohjalta toimenpide-esityksiä tulevien kehittämistoimenpiteiden suuntaamiseksi ja niiden laadun parantamiseksi.

Maataloushankkeiden yhteismääräksi muodostui noin 200 hanketta koko ohjelmakaudella 1995-1999. Nämä hankkeet poimittiin maa- ja metsätalousministeriön sekä sisäasianministeriön hallinnoimista seurantarekistereistä, jotka sisältävät lyhyet hankekuvaukset sekä tuki- ja rahoitustiedot kaikista EU-osarahoitteisena toteutetuista maaseudun kehittämishankkeista. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavat maatalouden kehittämishankkeet muodostavat noin 13 % kaikkien vuosina 1995-1999 toteutettujen maaseutuhankkeiden kokonaismäärästä.

Maataloushankkeita toteuttaneille henkilöille ja hankkeisiin osallistuneille viljelijöille tehtiin otospohjaiset postikyselyt, joilla kerättiin tietoja kyselyotokseen valittujen hankkeiden toteutuksesta, mahdollisista ongelmakohtista ja maatalouden kehittämistarpeista jatkossa. Kyselyjen lisäksi elintarviketeollisuuden edustajien näkemyksiä kerättiin henkilökohtaisilla haastatteluilla.

Raportin luvussa 2 kuvataan kehittämistoiminnan perusteita ja maaseudun kehittämishankkeiden toteutusta Suomessa vuosina 1995-1999. Julkisen vallan harjoittamaa kehittämistyötä tarkastellaan sekä yleisellä tasolla että EUrakennerahastojen avulla toteutettavana toimintana. Luvussa 3 käydään läpi yleiseen kilpailukyvyn muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä, kuvataan maatalouden nykyistä asemaa elintarvikeketjussa ja tarkastellaan Suomen maatalouden kilpailukykytekijöitä. Laajimmassa osassa raporttia eli luvussa 4 kuvataan maatalouden perustuotannon kehittämiseen suunnatut hankkeet ja esitetään hankevetäjiltä, viljelijöiltä ja elintarvikeyrityksiltä saatu palaute. Viimeisenä esitetään tutkimustulosten perusteella laaditut johtopäätökset ja toimenpideesitykset.

2 MAASEUDUN EU-OSARAOITTEINEN KEHITTÄMINEN

2.1 Kehityksen ohjaaminen julkisen vallan toimin

Sekä kansallisen että EU-hallinnon vaikutus eri alueilla tapahtuvaan rakennekehitykseen on nykyisin varsin huomattava. Väestön, eri elinkeinojen ja alueiden ongelmiin kohdistetaan toimenpiteitä, joilla kehitystä pyritään ohjaamaan haluttuun suuntaan. Toimenpiteiden muoto, toteuttamistapa ja kohdistaminen riippuvat paljolti siitä, millaisina eri kehittämiskohteiden ongelmat ja niiden merkityksellisyys nähdään sekä usein myös siitä, miten ohjaustoimet voidaan rahoittaa. Eri toimenpiteiden vaikuttavuus, tehokkuus ja oikeutus ovat keskeisiä arviointikohteita toteutettavia kehittämistoimia valittaessa.

Ohjauskeinot

Julkisen hallinnon käyttämät eri ohjauskeinot voidaan jakaa kolmeen pääryhmään (Bemelmans-Videc ym. 1998):

- 1) säädöksiin ja määräyksiin,
- 2) taloudelliseen ohjaukseen sekä
- 3) informaation välittämiseen eli tiedolliseen ohjaukseen.

Taloudellisilla ohjauskeinoilla toiminta, johon halutaan vaikuttaa, voidaan saattaa toteutukseltaan halvemmaksi. Taloudellista ohjausta voidaan toisaalta käyttää myös toiminnan rajoittamiseen esim. verotuksen avulla. Taloudellinen ohjaus jättää yleensä kohderyhmälle mahdollisuuden valita toteuttaako ohjauksen kohteena olevaa toimintaa vai ei. Voimassa olevat säädökset ohjaavat koko yhteiskunnan toimintaa ja ne muodostavat puitteet myös maaseudun kehittämistoimenpiteiden toteutukselle.

Taloudellinen ja tiedollinen ohjaus liittyvät usein hyvin kiinteästi yhteen. Tiedollisella ohjauksella pyritään vaikuttamaan kohderyhmän toimintaan välittämällä informaatiota ja antamalla toimintaesityksiä ja -suosituksia. Aineellisia resursseja ei välttämättä suoraan anneta kannustimena vaan kohderyhmälle välitetään tietoa ja esitetään perusteluja toimia halutulla tavalla.

Porterin (1998) mukaan valtiovallan pääasiallisena tehtävänä alueen tai toimialan kehittämisessä on edesauttaa kilpailukyvyn kehittämistä. Toimenpiteillä ei saisi tukahduttaa tarvittavaa kehitystä, vaan valtion täytyy luoda suotuisat puitteet mahdollisimman luonnolliselle kilpailukyvyn syntymiselle. Valtiovallan toimet eivät saisi myöskään olla päällekkäisiä tai ristiriitaisia, mitä on käytännön toiminnassa kuitenkin hyvin vaikea täysin välttää.

Julkishallinnon tehtävänä on myös tuoda esiin tietoa aktiivisesti eri toimialojen vahvuuksista ja uhista sekä kiinnittää huomiota yhteiskunnan kannalta tärkeisiin painopistealueisiin ja kehittämistarpeisiin. Hallinto voi mm. vaikuttaa tuotantokelijöiden saatavuuteen ja hintaan ja sillä on myös mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi kuluttajien asenteisiin sekä tiedon tasoon ja vaikuttaa siten tietyn alan kilpailumahdollisuuksiin tuotteiden kysyntäolosuhteiden kautta.

Maaseudun ja maatalouden kehittämistoiminnan perusteista

Maaseutualueiden ja maatalouden kehittämistä ei voida Suomessa tarkastella ainoastaan yleisesti käytettyjen kustannustehokkuuteen liittyvien kilpailukykytekijöiden kannalta. Suomi on suuresta koostaan ja alhaisesta väestötiheydestään johtuen EU:n maaseutuvaltaisimaa, jolle maan syrjäisempienkin osien asuttuna pitäminen ja oma, riittävä peruselintarvikkeiden tuotanto ovat tärkeitä seikkoja. Maataloutta harjoittavat maatilat muodostavat osaltaan maaseutualueiden perusasutuksen ja tilojen tuottamat elintarvikeraaka-aineet ovat tärkeitä kotimaiselle elintarviketeollisuudelle. Kotimaisen ruoan merkitys on tullut suomalaisille kuluttajille yhä tärkeämmäksi.

Pitkät etäisyydet ja väestön vähäisyys aiheuttavat väistämättä ongelmia maaseutualueiden taloudelliselle ja sosiaaliselle kehitykselle. Maataloustuotanto kärsii pohjoisesta sijainnista aiheutuvista epäsuotuisista tuotanto-oloista, mikä rajoittaa merkittävästi tuotannon kilpailukyvyn kehittämistä suhteessa tuotantokustannuksiltaan tehokkaampiin lähimpiin kilpailijamaihin (esim. Ruotsi, Tanska ja Saksa). Olemassa olevien kilpailuetujen kehittäminen (mm. puhtaus, turvallisuus) ja erityisesti uusien löytäminen ovat tärkeä osa maatalouden kehittämistä, koska siten voidaan lisätä toiminnasta saatavia taloudellisia hyötyjä ja osaltaan myös perustella kehittämisohjelmiin suunnattavien varojen käyttöä.

Maaseudun kehittämisohjelmissä taloudellisilla ja tiedollisilla ohjauskeinoilla on keskeinen merkitys: rahallista tukea käytetään kehittämistoiminnan kannustimena hankkeisiin osallistumisen ja yritysinvestointien toteutuksen

ollessa kohderyhmälle eli maaseudun asukkaille vapaaehtoista. Kohderyhmän koulutus ja osaamistason lisääminen ovat tärkeä osa maaseudun tavoiteohjelmien toteutusta. Tiedollista ohjausta toteutetaan myös esimerkiksi kotimaisiin elintarvikkeisiin ja niiden tuotantoon liittyvillä, hallinnon kanssa yhteistyössä toteutettavilla toimintastrategioilla ja laatukampanjoilla.

Erilaiset kehittämistukijärjestelmät ovat olleet taloudellisina ohjauskeinoina maaseudun kehittämisen keskeisiä toimintavälineitä. Tavoiteohjelmien kautta kanavoitujen varojen avulla on pyritty saamaan aikaan asetettujen tavoitteiden mukaisia vaikutuksia maaseudun kehitykseen. Kehittämistoiminnan rahoitus on koostunut EU:n tuesta, kansallisesta tukiosuudesta sekä yksityisestä rahoituksesta ja näillä varoilla on käynnistetty erilaisia laajempia kehittämishankkeita sekä suunnattu suoraan yrityksille niiden toiminnan edistämiseen tarkoitettua investointi- ja kehittämistukea eli ns. yritystukea. EU-osarahoitteista kehittämistoimintaa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin seuraavissa luvuissa.

2.2 EU-rakennerahastot ohjausvälineinä

Euroopan unionin eräänä tavoitteena on vähentää alueiden välisiä kehityseroja (taloudellinen ja sosiaalinen koheesio). Kehityksessä jälkeen jääneitä ja taantuvia alueita tuetaan alue- ja rakennepoliittisin toimenpitein, joita rahoitetaan EU-jäsenmaiden yhteisin varoin muodostettujen rakennerahastojen avulla. Kehittämissuunnitelmissa korostetaan aluelähtöisyyttä ja kannustetaan yrittäjyyttä, uudenlaisten ratkaisujen etsimistä sekä eri tahojen tiivistä yhteistyötä. EU:n painopisteinä maaseutualueiden kehittämisessä ovat tällä hetkellä maa- ja metsätalouden vahvistaminen, maaseutualueiden kilpailukykyyn lisääminen, ympäristön ja maaseutuperinnön säilyttäminen sekä maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksen edistäminen.

Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto EMOTR (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund EAGGF) koostuu tuki- ja ohjausosastosta. Ohjausosaston varoilla tuetaan maatalouden rakennemuutosta, tehostetaan elintarviketuotannon investointeja ja markkinointia ja tuetaan maaseutualueiden kehittämistä. Lisäksi ohjausosastosta on suunnattu tukea maataloudelle epäsuotuisten luonnonolosuhteiden aiheuttamien haittojen korvaamiseen.

Euroopan aluekehitysrahasto EAKR (European Regional Development Fund ERDF) on rakennerahastoista suurin ja sen toimenpiteet suunnataan pää-

asiassa tuotannollisten investointien lisäämiseen sekä infrastruktuurin ja työllistymisen parantamiseen yhteisön ongelmallisimmilla alueilla.

Euroopan sosiaalirahasto ESR (European Social Fund ESF) on yhteisön pääasiallinen väline alueiden inhimillisten voimavarojen kehittämisessä. Toimenpiteillä edistetään koulutusta ja ammattitaidon lisäämistä tavoitteena työmarkkinoiden elvyttäminen ja uusien työpaikkojen synty.

Kalatalousrahasto KOR (Financial Instrument for Fisheries Guidance FIG) rahoittaa toimenpiteitä, jotka tähtäävät kalatalouden sopeuttamiseen alan rakennemuutokseen. Varoja suunnataan mm. satamien varustuksen ja satama-alueiden ympäristön parantamiseen, tuotantomenetelmien tehostamiseen sekä markkinointiin.

Alue- ja rakennepolitiikan tukitoimet valmistellaan, toteutetaan ja toteutumista seurataan yhteistyöperiaatteen (partnership) mukaan (European Commission, DG VI 1997). Toteuttamista ja seurantaa koskeva päätöksenteko on hajautettu läheisyysperiaatetta (subsidiariteetti) noudattaen ja toimenpiteitä toteutetaan pääosin ohjelmaperusteisena (programming). Rahoituksen suunnauksessa pyritään keskittymään tehokkaasti tiettyihin alueisiin ja toimintatapoihin. Additionaliteetti- eli lisäysperiaatteen mukaan EU-tukea ei saa käyttää korvaamaan kansallista tukea, vaan sitä käytetään kansallisesti rahoitetun tuen lisänä.

EU:ssa alueellisia kehittämistoimia toteutetaan eri tavoiteohjelmien kautta. Suomessa EU:n osittain rahoittamia alueellisia tavoiteohjelmia 2, 5b ja 6 toteutettiin ohjelmakaudella 1995-1999. Tavoiteohjelma 2 suunnattiin teollisuuden rakennemuutosalueiden kehittämiseen, 5b-ohjelmalla pyrittiin edistämään maa-seutualueiden kehittymistä ja 6-ohjelma kohdistui syrjäisten ja harvaan asuttujen Itä- ja Pohjois-Suomen kehittämiseen. Ohjelmat kattoivat puolet koko maan väestöstä ja kaikkiaan 90 % maan pinta-alasta. Niihin oli myönnetty ohjelmakauden lopussa EU:n tukea 5,4 mrd. markkaa, kansallista julkista rahoitusta 7,2 mrd. markkaa ja yksityistä rahoitusta 11,4 mrd. markkaa eli yhteensä yli 24 mrd. markkaa. Kehittämishankkeita näissä ohjelmissa käynnistettiin yhteensä noin 28 000 ja seurantatietojen mukaan uusia työpaikkoja luotiin kaikkiaan 50 000 ja uusia yrityksiä 6 000 (Sisäasianministeriö).

2.3 Maaseudun kehittämiseen suunnatut tavoiteohjelmat Suomessa

EU-jäsenyyden toteutumisen jälkeen Suomessa toteutettiin kolme EU-osarahoitteista maaseutualueiden ja maatalouden kehittämiseen liittynyttä tavoiteohjelmaa. Kaudella 1995-1999 tavoite 5a -ohjelman toimenpiteitä toteutettiin horisontaalisena eli koko maan alueella, kun 5b- ja 6-ohjelmat puolestaan olivat alueellisia tavoiteohjelmia (liite 1).

Tavoite 6 -alueella Pohjois- ja Itä-Suomessa 5a-toimenpiteitä toteutettiin merkittävänä osana 6-ohjelman toimintalinjaa 3 (maa- ja elintarviketalouden kehittäminen).

Tavoite 5a = Maatalouden rakenteiden sopeuttaminen unionin yhteiseen maatalouspolitiikkaan, tukitoimina mm. maatalouden EU-osarahoitteinen investointituki ja nuorten viljelijöiden käynnistystuki sekä luonnonhaittakorvaus eli LFA-tuki

Tavoite 5b = Maaseutualueiden kehittäminen ja rakenteellinen mukauttaminen (maatalousvaltaisimmat alueet)

Tavoite 6 = Syrjäisten ja harvaan asuttujen alueiden kehittäminen (Pohjois- ja Itä-Suomi)

Tavoite 5b -ohjelma

Koko EU:ssa tavoite 5b -alueet kattavat yhteensä 841 000 km² eli 26 % unionin pinta-alasta ja niillä asuu hieman alle 33 milj. asukasta eli noin 9 % unionin väestöstä (European Commission, DG VI 1997). Suomessa 5b-alueeseen kuuluu maan etelä-, länsi- ja keskiosissa 28 % maan kokonaisalasta eli yhteensä 95 000 km².

Suomen 5b-alue on suhteellisen harvaan asuttua (11,5 asukasta/km²) ja siihen kuuluu runsaasti asukasmäärältään pieniä kuntia. Koko maan väestöstä 5b-alueen osuus oli vuoden 1999 lopussa 20,5 % eli 1,06 milj. asukasta (Tilastokeskus). Maa- ja metsätaloudessa työskentelevien osuus alueen työväestöstä oli ohjelmakauden lopussa keskimäärin alle neljänneksen.

Tavoite 5b -alueen työllisyys- ja toimeentulopohjaa pyrittiin ohjelman avulla laajentamaan ja työttömyyttä alentamaan parantamalla maaseudun yritysten ja maatilojen toimintaedellytyksiä, lisäämällä luonnonresurssien käyttöä

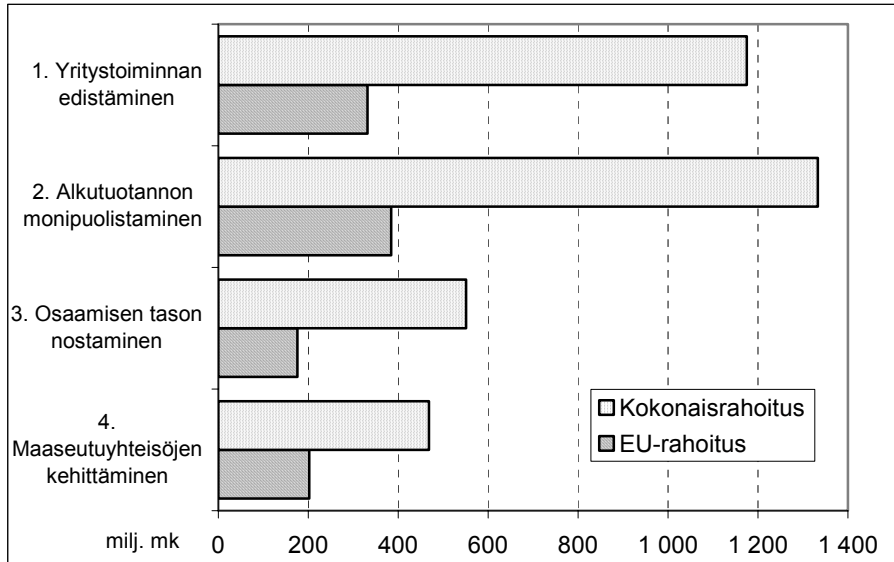
ja vahvistamalla osaamista. Maaseudun vetovoimaisuutta pyrittiin lisäämään vaalimalla maaseutumaisemaa, suojelemalla ympäristöä sekä huolehtimalla palvelujen saatavuudesta ja työssäkäynnin edellytyksistä. Tärkeänä osana koko kehittämistyötä toimi kestävän kehityksen ja luonnonvarojen käytön periaate.

Ohjelman päätavoitteina olivat pienen ja keskisuuren yritystoiminnan vahvistaminen ja monipuolistaminen, maatalouden kilpailukyvyn parantaminen, maatalousväestön toimeentuloperustan laajentaminen sekä maaseudun palvelujen ja vetovoimaisuuden kehittäminen.

Ohjelmalla pyrittiin aikaansaamaan tai turvaamaan 22 000 työpaikkaa ja perustamaan 6 000 uutta yritystä, joista 3 000 toimisi maatilojen yhteydessä. Tavoitteeksi asetettiin myös säilyttää alueella 48 000 toimivaa maatilaa. Tavoitteiden saavuttamiseksi muodostettiin seuraavat toimintalinjat (rahoitusosuudet kuviossa 2.1):

- 1) Yritystoiminnan edistäminen
- 2) Alkutuotannon monipuolistaminen
- 3) Osaamisen tason nostaminen
- 4) Maaseutuyhteisöjen kehittäminen

5b-ohjelman kokonaisrahoitus kasvoi alun perin suunnitellusta 3,5 miljardista markasta lähes kaksinkertaiseksi lähinnä yksityisen rahoituksen huomattavan kasvun takia (Malinen ym. 1999). Hyväksytyihin kehittämishankkeisiin suunnattiin kaikkiaan 6 397 milj. markkaa vuosina 1995-1999. EU:n rakennerahasto-osuus tästä summasta oli 1 198 milj. markkaa (19 %) ja julkisen rahoituksen osuus yhteensä 3 092 milj. mk (48 %). Yksityiseksi rahoitusosuudeksi muodostui siten 52 % (3 304 milj. mk). (Alue-Integraattori 2/2000).



Kuvio 2.1. Rahoitussuunnitelma 5b-ohjelman eri toimintalinjoille vuosiksi 1995-1999 (Sisäasianministeriö).

Seurantatietojen mukaan ohjelmalla saatiin aikaan 2 000 uutta yritystä ja 84 000 säilytettyä ja 16 300 uutta työpaikkaa. Näihin tietoihin täytyy kuitenkin suhtautua varauksella, sillä esim. työllisyyskäsitteisiin ja tietojen raportointiin on liittynyt jonkin verran epämääräisyyttä. Lisäksi ohjelman vaikutusta on vaikea erottaa tarkasti muista yritysten syntymiseen ja työllisyyskehitykseen samaan aikaan vaikuttaneista tekijöistä.

Tavoite 6 -ohjelma

Suomen ja Ruotsin liittyminen EU:n jäseniksi vuonna 1995 sai aikaan yhteisessä alue- ja rakennepolitiikassa kokonaan uuden tavoite 6 -ohjelman. Näiden jäsenmaiden pohjoisosat ovat harvaan asuttuja ja pinta-alaltaan suuria alueita, joilla alkutuotanto erityisesti Suomessa muodostaa merkittävän osan elinkeinotoiminnasta. 6-alueeseen kuuluu 61 % Suomen pinta-alasta (Ruotsi: 52 %) ja 16 % väestöstä (Ruotsi: 5 %). Suomessa työttömyysaste on tavoite 6-alueella ollut pitkään muuta maata korkeampi ja yli kaksinkertainen suhteessa Ruotsin tavoite 6-alueeseen (Malinen 1999). Myös väestön poismuutto ja jäljelle jäävien asukkaiden keski-ikä kohoaminen aiheuttavat ongelmia 6-alueen kehitykselle.

Tärkeimpänä tavoitteena 6-alueella on ollut vahvistaa taloutta kokonaisvaltaisesti ja luoda siten uusia työpaikkoja. Pohjois- ja Itä-Suomen keskeisiksi vahvuuksiksi on nähty mm. luonnonvarat, osaaminen ja Venäjän läheisyyden tarjoamat mahdollisuudet. Ohjelma jaettiin kolmeen toimintalinjaan:

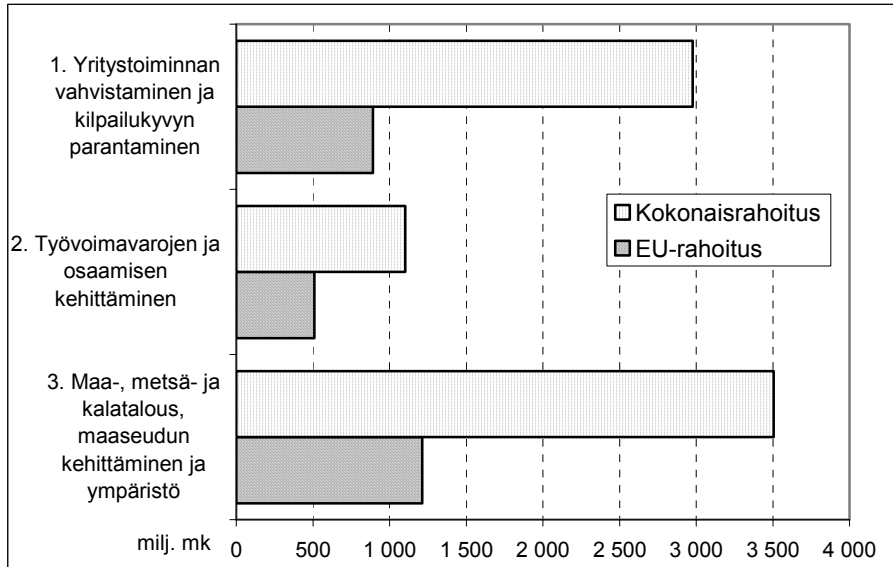
- 1) Yritystoiminnan vahvistaminen ja yritysten kilpailukyvyyn parantaminen
- 2) Työvoimavarojen ja osaamisen kehittäminen
- 3) Maa-, metsä- ja kalatalous, maaseudun kehittäminen ja ympäristö

Ensimmäisellä toimintalinjalla pyrittiin luomaan edellytyksiä yritystoiminnalle ja edistämään erityisesti naisten ja nuorten työllistymistä. Elinkeinorakenteen monipuolistaminen ja uudistaminen sekä kansainvälistyminen olivat keskeisiä kehittämisperiaatteita.

Toinen toimintalinja tähtäsi työttömyyden torjumiseen. Huomiota kiinnitettiin työpaikkojen syntymistä tukevaan koulutukseen ja tutkimukseen sekä uuden teknologian käyttöönottoon.

Kolmas toimintalinja suuntautui maaseudun kehittämiseen, johon käytetyistä varoista valtaosa käytettiin maatalouden hankkeisiin. Tähän toimintalinjaan sisältyivät sekä 5a-toimenpiteet että ns. maaseutupaketti, jonka avulla rahoitettiin maaseudulla paikallisten asukkaiden aloitteesta syntyneitä hankkeita.

Maaseutupaketin EMOTR-osa eli maatalouden rakennerahaston varoin rahoitettu kokonaisuus sisälsi tässä selvityksessä tarkasteltavat maatalouden kehittämiseen suunnatut hankkeet. Kuviossa 2.2. on esitetty toimintalinjoittain tavoite 6 -ohjelman rahoitussuunnitelma, jonka kokonaissummaksi muodostui noin 7,5 mrd. markkaa ja siitä EU-rahoitusosuudeksi hieman yli 2,5 mrd. markkaa.



Kuvio 2.2. Rahoitussuunnitelma 6-ohjelman eri toimintalinjoille vuosiksi 1995-1999 (Sisäasianministeriö).

2.4 Toteutetut maaseudun kehittämishankkeet (EMOTR-rahoitus)

Tavoite 5b -ohjelma: Alkutuotannon monipuolistaminen

Alkutuotannon monipuolistaminen oli rahoituskehiksestään 5b-ohjelman laajin toimintalinja. Vuoden 1999 loppuun mennessä siihen oli hyväksytty yhteensä 1 589 maakunnissa toteutettavaa kehittämishanketta, joiden kokonaisrahoitus (EMOTR:n rahoittamat hankkeet) oli 1 007,9 milj. markkaa. Keskimääräinen kehittämishankekustannus oli 634 000 markkaa.

Selvästi suurin osa (22 %) hyväksytyjen hankkeiden rahoituksesta suuntautui Etelä-Pohjanmaan maakuntaan, jossa sijaitsee myös hieman yli 20 % ohjelma-alueen maatiloista. Kehittämishankkeiden määrästä Etelä-Pohjanmaan osuus oli sen sijaan vain 10 % eli keskimääräisen hankekustannuksen oltua koko 5b-alueella noin 600 000 mk toteutettiin Etelä-Pohjanmaalla keskimäärin 1,4 milj. markan suuruisia hankkeita. Lukumääräisesti vain Pirkanmaalla toteutettiin 5b-hankkeita Etelä-Pohjanmaata enemmän.

Suhteessa maakunnan maatilojen määrään oli 5b-hankerahoituksen käyttö vilkkainta Pohjois-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla ja vähäisintä puolestaan Var-

sinais-Suomessa sekä Satakunnassa. Pienimmät, keskimäärin alle 400 000 markan hankkeet toteutuivat Uudellamaalla, Itä-Uudellamaalla, Keski-Suomessa ja Etelä-Karjalassa. EU:n kokonaisrahoitusosuus 5b-hankkeissa (pl. tekninen tuki) oli 28 % ja yksityisten rahoittajien osuus oli 23 %.

Monimuotoisten maaseutuelinkeinojen kehittämiseen (toimenpidekokonaisuus 1) suunnattuja hankkeita käynnistyi kaikkiaan 730 (liite 2). Näiden kokonaisrahoitus oli 369 milj. mk ja keskimääräinen hankekustannus oli noin 500 000 markkaa. Kokonaisuus piti sisällään suurimman osan maatalouden kilpailukyvyyn parantamiseen kohdistetuista kehittämishankkeista.

Maaseudun yritystoiminnan kehittäminen ja monipuolistaminen koostui 157 hankkeesta, joissa keskimääräinen hankekustannus oli 1,4 milj. mk. Kaikkiaan näitä hankkeita rahoitettiin 220 milj. markalla.

Kolmas toimenpidekokonaisuus, metsätalouden ja puunjalostustoiminnan kehittäminen, sisälsi 75 kehittämishanketta, joita rahoitettiin yhteensä 53 milj. markalla.

Matkailun kehittämiseen suunnattuja hankkeita (toimenpidekokonaisuus 4) hyväksyttiin yhteensä 538 ja niiden kokonaisrahoitus oli 316 milj. markkaa, mikä teki noin 700 000 markkaa hanketta kohti.

Viides kokonaisuus eli maaseudun kylien kehittäminen koostui 89 hankkeesta, joihin suunnattiin yhteensä noin 50 milj. markkaa.

Tavoite 6 -ohjelma: Maa-, metsä- ja kalatalouden kehittäminen

Tavoite 6 -alueen hanketoiminta lähti alkuvaikeuksien jälkeen kunnolla liikkeelle vasta vuoden 1996 aikana. Toimintalinjan 3 (maa-, metsä- ja kalatalous)¹ maaseutupaketin EMOTR –toimenpidekokonaisuudessa toteutettiin kaikkiaan 540 hanketta, joiden kokonaisrahoitus oli 396 milj. markkaa. EU:n osuus näistä maa- ja metsätalouden kehittämishankkeiden rahoituksesta oli 40 % eli noin 160 milj. markkaa ja yksityisen rahoituksen osuus oli 17 % eli 68 milj. markkaa. Pohjois-Karjala, Pohjois-Pohjanmaa ja Etelä-Savo saivat alueen maakunnista eniten hankerahoitusta. (liite 3).

EMOTR-maaseutupaketin nimellä tunnettu toimintalinjan kymmenes toimenpidekokonaisuus jakautui kolmeen eri osa-alueeseen. Ensimmäinen eli

¹ Toimintalinja 3 sisälsi maaseutupaketin ohella EMOTR- osarahoitteisina toimenpiteinä maatalouden investointituen, nuorten viljelijöiden käynnistystuen ja epäsuotuisten tuotantoalueiden LFA-tuen, joita ei ole huomioitu tässä maatalouden kehittämishankkeisiin liittyvässä tarkastelussa

yksityismetsien parantaminen, puun käyttö energialähteenä ja pienimuotoinen mekaaninen puunjalostus käsitti 98 kehittämishanketta, joiden kokonaisrahoitus oli noin 121 milj. markkaa.

Toinen osakokonaisuus eli maatilojen elinkeinojen kehittäminen ja monipuolistaminen sekä tilojen tuotteiden jalostaminen ja markkinointi piti sisällään 302 eri kehittämishanketta, joiden kokonaisrahoitus oli yhteensä 188 milj. markkaa, mikä tekee keskimäärin 620 000 markkaa hanketta kohti. Tähän kokonaisuuteen kuuluivat myös tässä raportissa tarkasteltavat maatalouden kilpailukyvyn kehittämishankkeet tavoite 6 -alueella.

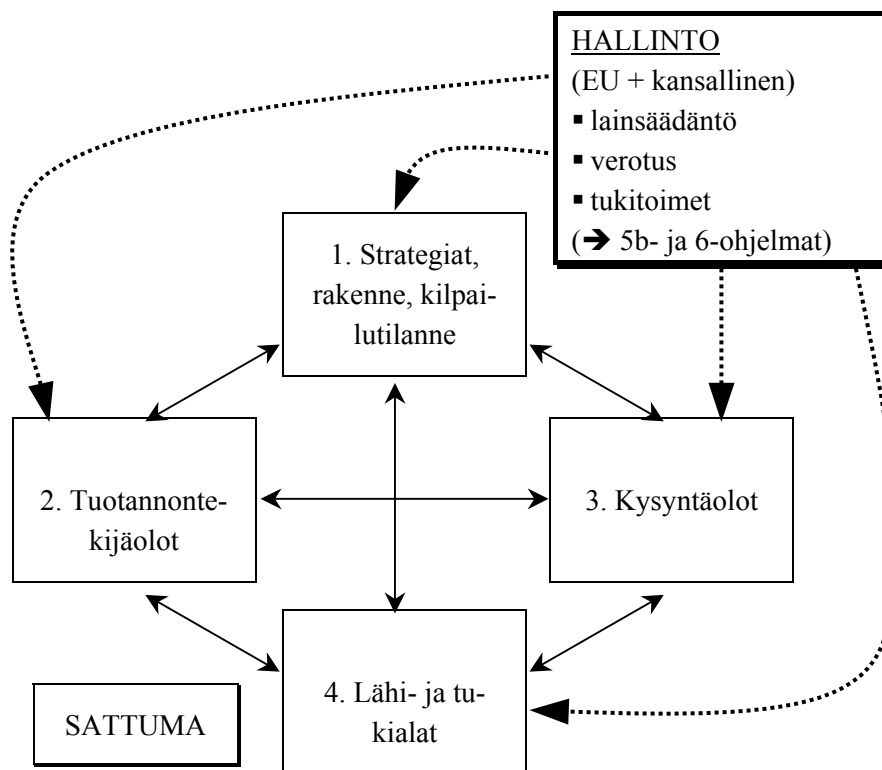
Kolmas osa-alue (maaseutumatkailun, kulttuuriympäristön ja maisemanhuollon kehittäminen) muodostui 140 kehittämishankkeesta, joita rahoitettiin 88 milj. markalla.

Maaseudun kehittämiseksi on toteutettu siten runsaasti erilaisia hankkeita ja maaseutualueille on suunnattu myös merkittävästi kehittämisvaroja. Maatalouden perustuotannon kehittäminen on kuitenkin jäänyt vähäiseksi ja painotukset ovat olleet melko erilaisia maan eri osissa niin 5b-ohjelmassa kuin 6-ohjelmassakin, mistä kerrotaan tarkemmin luvussa 4.

3 MAATALOUS JA KILPAILUKYKY

3.1 Kilpailukyvyyn perustekijät

Kilpailukyvyyn yleistä muodostumista on usein kuvattu kuvion 3.1 mukaisella timanttimmallilla, joka koostuu neljästä pääkomponentista: yritystoiminnan strategiasta ja rakenteesta, tuotannontekijäoloista, kysyntäoloista sekä lähi- ja tukialoista. Lisäksi kilpailukykyyn voivat vaikuttaa osaltaan hallinnon toimet sekä puhdas sattuma.



Kuvio 3.1. Kilpailukyvyyn perustekijät (Porter 1998).

Toimintastrategia ja tuotantorakenne muodostavat maatalojenkin valintojen ja päätöksenteon ytimen. Toiminta vaatii voimakkaasti kasvaneella keskimääräisellä suomalaisella tilalla yhä enemmän sekä teknistä että taloudellista osaamista. Markkinamuutokset tuntuvat entistä herkemmin sekä lopputuotteiden ky-

synnässä että tuottajahinnoissa, mutta tuottajien on kuitenkin vaikea reagoida ja sopeuttaa toimintaansa näihin muutoksiin tuotantoprosessin pitkäjänteisyyden ja suomalaisen maatalouden varsin rajallisten tuotantovaihtoehtojen takia. Strategiavalintoja vaikeuttavat myös mm. vuotuisiin sääoloihin liittyvät riskit (= sattuma) ja alan voimakas riippuvuus poliittisesta päätöksenteosta sekä kansallisella että EU-tasolla (= julkinen valta).

Tuotannontekijäolot muodostuvat tuotannon perusvoimavaroista. Maatalouden fyysiset voimavarat koostuvat mm. ilmasto-olosuhteista, sijaintitekijöistä (etäisyys markkinoille ja kilpailijoihin) sekä viljelysmaan määrästä ja laadusta. Koneiden ja kaluston sekä panosten, esim. lannoitteiden ja rehujen, hinta ja saatavuus vaikuttavat merkittävästi kustannustehokkuuteen. Tuotantoon sitoutuu paljon pääomaa, jonka saatavuus ja kustannukset ovat keskeisiä kysymyksiä maatalon päätöksenteossa. Inhimillisiin voimavaroihin puolestaan voidaan lukea maatalouden osalta mm. viljelijöiden lukumäärä sekä heidän ammattitaitonsa.

Kotimaan kysyntäolot ovat maataloustuotannollemme erittäin tärkeitä. Pääosa lähes kaikista tuotteista suuntautuu kotimaisille kuluttajille ja ne valtaosin myös jalostetaan kotimaisissa elintarvikeyrityksissä. Maataloustuotteiden markkinoiden kansainvälistyminen ei ole meillä poistanut kotimaan markkinoiden merkitystä. Euroopassa 1990-luvun lopulla ja vuosikymmenen vaihteessa ilmitulleet eläintautiepidemiat ovat selvästi korostaneet jäljitettävän tuotannon ja turvallisten elintarvikemarkkinoiden merkitystä.

Lähi- ja tukialat toimivat läheisessä yhteydessä varsinaiseen maataloustuotantoon. Panosteollisuus ja maatalouskauppa toimittavat tiloille tuotannossa tarvittavat välttämättömät ostopanokset ja eri keskusliikkeet sekä elintarviketeollisuus ostavat tiloilla tuotetut raaka-aineet. Yhä tärkeämmäksi muodostunutta neuvonta- ja suunnitteluapua voidaan saada ostopalveluina tilojen ~~tuotantopuolelta~~ ^{tuotantopuolelta} arvamatonta osa toimintaympäristöä. Maataloudessa esimerkiksi sääolot ovat pitemmällä aikavälillä vaikeasti ennustettavissa ja niillä voi olla erityisesti kasvinviljelyn kautta huomattavia vaikutuksia tuotannon kustannustehokkuuteen ja tuottojen kertymiseen. Sattuma saattaa ilmetä myös vaikkapa voimakkaana markkinahäiriönä. Toisaalta sattuma voi johtaa joskus myös mm. uusiin hyödyllisiin innovaatioihin.

Julkisen vallan eli hallinnon toimilla on maataloudessa paljon painoarvoa. Suomi on EU:n jäsenenä osa yhteisen maatalouspolitiikan pelisääntöjä ja markkinajärjestelyjä. Tuotteiden hinnanalennuksia korvaavat tulotuet ovat merkityksellisiä suomalaisten tilojen tulonmuodostuksessa, mikä osaltaan lisää

riippuvuutta poliittisesta päätöksenteosta. Verotus ja lainsäädäntö asettavat varsin tiukat rajat tilojen toiminnan harjoittamiselle ja kehittämislle. Toisaalta valtiovalta voi eri politiikkasektorien toimilla ja ohjauseinoilla pyrkiä edesauttamaan tärkeinä pitämiään päämääriä. Tästä ovat hyvänä esimerkkinä maaseutualueiden tavoite 5b - ja 6 -ohjelmat

Kilpailukyvyyn muodostumiselle on olennaista, että tuotanto on tehokasta sekä teknisesti että taloudellisesti. Mahdollisimman hyvä tuotos tulisi saavuttaa käytössä olevilla panoksilla mahdollisimman alhaisin tuotantokustannuksin. Yleisessä tarkastelussa tietty alue tai toimiala voi saavuttaa etuja suhteessa kilpailijoihin kahdella tavalla: tuotteita voidaan tuottaa kilpailijoita alhaisemmillä kustannuksilla (kustannustehokkuus) tai tuotteet ovat ostajille niin ainutlaatuisia, että niistä ollaan valmiita maksamaan kilpailijoiden vastaavia tuotteita korkeampaa hintaa (differointi). Suomen maataloudessa kustannustehokkuuden käyttö kilpailuedun tavoittelussa suhteessa muihin läheisiin kilpailijamaih on hyvin rajallista.

Keskeisiin kilpailukykyhaittoihin (= korkeisiin tuotantokustannuksiin) liittyvät paineet pakottavat jatkavia maatiloja kehittämään tuotantoaan esimerkiksi lisääntyvän koneistamisen ja ammatillisen kouluttautumisen avulla. Kehittyäkseen maatiloilla olisi oltava käytössään sopivia voimavaroja, suotuisat kysyntäolot kotimaassa ja selkeät tavoitteet, joihin voidaan sitoutua useiden vuosienkin ajaksi. Epätietoisuus toimintaympäristön tulevasta kehityksestä on eräs kehityksen hidastaja.

Maaseudun pienyritysten kehittämiskeinot on jaettu 1) taloudellisten innovaatioiden löytämiseen, 2) teknologian parempaan hyödyntämiseen, 3) hyödyn etsimiseen markkinoilta ja 4) liikkeenjohdollisten taitojen kasvattamiseen (Pietikäinen & Hyvönen 1998, s. 80-81). Näitä keinoja voidaan hyödyntää myös maatalouden perustuotannon kehittämisessä.

3.2 Maatalous osana elintarvikeketjua

Elintarvikeketjun muuttunut toimintamalli

Suomen EU-jäsenyyden toteutuminen merkitsi kotimaisen maataloustuotannolle rajasuojan poistumista ja elintarvikemarkkinoiden kilpailutilanteen selvää kiristymistä. Jatkossa elintarvikesektorin toimintaympäristö muuttuu entisestään mm. EU:n itälaajenemisen ja maailmankaupan vapautumisen myötä.

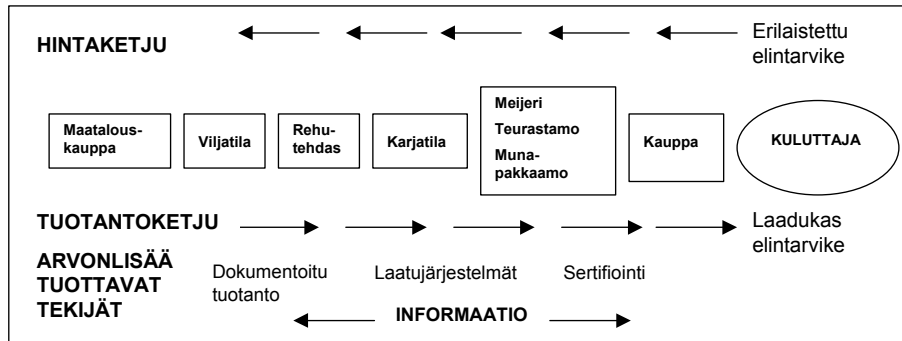
Perinteisesti maataloustuotanto on toiminut elintarvikeketjussa käynnistäjänä ja myös määrävänä tekijänä. Maatalouden tuotantokustannukset ja tuotantomäärä ovat muodostaneet tärkeimmät rajoitteet ketjun toiminnalle eli maatalous on ohjannut tuotantolähtöisesti koko elintarvikeketjua. Ketjun eri portaiden välillä on kulkenut pääasiassa yksisuuntainen materiaalivirta, jonka vastaanottajia ovat olleet kuluttajat. Ketju toimi tällöin ns. työntöstrategialla (Iso-saari 1998).

Perinteisestä mallista on viime vuosina siirrytty uuteen innovoivaan elintarvikeketjun toimintamalliin, jossa kuluttajien ostovoima ja mieltymykset ovat nousseet ketjun toiminnassa määrävään asemaan. Elintarvikkeiden hinta riippuu yhä enemmän kuluttajien maksuhalukkuudesta sekä kilpailevista tuotteista eli myös entistä enemmän tuontielintarvikkeista.

Uudessa innovatiivisessa mallissa elintarvikeketju toimii vetostrategialla. Materiaalin lisäksi ketjussa kulkee informaatiovirta, jonka avulla kuluttajien mieltymykset voidaan välittää elintarvikkeiden raaka-ainetuotantoon saakka. Maataloustuotanto toimii yhä enemmän kuluttajalähtöisesti ja maataloustuotteiden tarjonnan määrävänä tekijä on kuluttajan maksuhalukkuuden ja tuotannon kannattavuuden välinen yhteys. Elintarvikekaupan ja jalostavan teollisuuden tehtävänä ketjussa on puolestaan välittää informaatiota alkutuotannon ja kuluttajien välillä. Tarjontaketjussa keskeisenä rajoittavana tekijänä toimii kuluttajan maksuhalukkuuden ja tuotannon kannattavuuden välinen yhteys.

Kuluttajien vaatimuksiin on alettu vastata aiempaa tarkemmin tuotteilla, jotka eivät eroa ensisijaisesti fyysisiltä ominaisuuksiltaan, vaan pikemminkin tuotteeseen liittyvien mielikuvien ja arvojen perusteella. Tuotteita voidaan erilaistaa esimerkiksi laatujärjestelmillä, joiden toimivuudelle informaation luotettavuus ja liikkuvuus ketjussa on hyvin tärkeää.

Kuviossa 3.2. esitetään malli materiaalin ja tiedon kulkua kuvaavasta elintarviketalouden arvoketjusta. Arvoketju muodostuu kahdesta fyysisestä virrasta eli materiaalivirrasta (tuotantoketju) ja rahavirrasta (hintaketju). Tuotantoketju ulottuu maatalouden panosteollisuudesta valmiita tuotteita ostavalle kuluttajalle asti. Ketjun toimivuudelle on hyvin tärkeää, että kuluttaja saa tarpeitaan ja haluaa vastaavia elintarvikkeita. Kun tuotteesta on mahdollista saada tätä kautta kilpailevia tuotteita parempi hinta, voidaan tuotteen lisäarvoon panostetut kustannukset kattaa. Informaatio kulkee toimivassa arvoketjussa molempiin suuntiin.



Kuvio 3.2. Arvoketjun muodostuminen elintarviketaloudessa (Isosaari 1998).

Yhteistyössä toimivan elintarvikeketjun avulla on mahdollista kompensoida korkeiden tuotantokustannusten aiheuttamaa kilpailukykyhaittaa (Isosaari 1998). Elintarvikkeiden tarjontaketjun hallinnan keskeisiä periaatteita ovat kysyntälähtöisyys, kustannustehokkuus ja riskien hallinta. Yhteistyötä tarvitaan kuluttajien vaatiessa elintarvikkeiden ominaisuuksilta, esimerkiksi tuotantotavoilta ja turvallisuudelta, yhä enemmän. Tiedon on kuljettava maataloustuotannon ja jalostavan teollisuuden välillä, jotta kuluttajien vaatimuksiin voidaan vastata ketjun joka osassa. Kustannustehokas tuotanto vaatii myös mm. sitä, että tuotantomäärien on vastattava mahdollisimman hyvin markkinoiden tarvetta. Lisäksi toimivalla tiedonkululla voidaan varautua paremmin esimerkiksi mahdollisiin elintarvikkeiden tautiriskeihin.

Kallio ja Kola (1999) selvittivät maatilojen menestystekijöitä Etelä-Karjalan, Etelä-Savon ja Kymenlaakson alueella. Tässä tutkimuksessa löydetyt menestystekijät jakaantuivat tehokkaaseen taloudelliseen toimintaan (vakaa taloudellinen tilanne, tuotannon kannattavuus), jatkuvaan toiminnan kehittämiseen (suunnitelmallisuus, sopeutumiskyky), toiminnan tavoitteellisuuteen, uusimman tiedon hyväksikäyttöön (tiedon hankkiminen, vertailu, soveltaminen), yhteistoimintaan (taloudellinen hyöty, yhteishengen luominen), oikeanlaiseen elämänsenteeseen (usko omaan työhön, ennakkoluulottomuus) sekä tilanpidon suotuisien lähtökohtien luomiseen (sukupolvenvaihdokset). Tutkimuksessa todettiin myös, ettei menestyminen riipu pelkästään alkutuotannon toiminnasta, vaan perustuotannon todettiin olevan erittäin riippuvainen kotimaisesta ja paikallisesta elintarviketeollisuudesta. Tämä riippuvuussuhde toimii kuitenkin vastavuoroisesti myös toiseen suuntaan.

Laatujärjestelmät kilpailukykymahdollisuuksina?

Maatalouden kehittämistoiminnan yhteydessä esiin nousevat usein laatujärjestelmien mahdollisuudet edesauttaa tuotteiden ja toiminnan kilpailuetujen lisäämistä. EU-jäsenyyden myötä Suomessa käynnistettiin laaja kansallinen elintarviketalouden laatustrategia, jonka mukaan koko ala alkutuotannosta ja teollisuudesta neuvontaan, kauppaan, tutkimukseen sekä hallintoon tekee järjestelmällistä työtä varmistaakseen elintarvikkeiden hyvän laadun. (Maa- ja metsätalousministeriö, elintarviketalouden laatujohdoryhmä).

Tässä koko sektorin kattavassa strategiassa pyritään siihen, että kaikilla alan toimijoilla on kansainvälisten standardien mukaiset ympäristö- ja laatujärjestelmät vuoteen 2006 mennessä. Osapuolet pyrkivät varmistamaan laatu- ja ympäristöjärjestelmien sekä sopimusten avulla, että toiminnan ja ruoan laatu vastaavat kuluttajien tarpeita. Toiminnan kehittäminen asiakaslähtöisesti myös alkutuotannossa on tärkeä osa tätä laatustrategiaa.

Maatilojen laatujärjestelmille asetettiin seuraavat tavoitteet: 1) tilan tuotannon laadun parantaminen ja tuotteiden jalostuskelpoisuuden varmentaminen, 2) markkinoilla todistusvoimaisen laatudokumentaation tuottaminen, 3) tilan tuotannon tehostaminen ja kustannusten vähentäminen, 4) tuottajien ammattitunteetin vahvistaminen ja osaamisen lisääminen sekä 5) maataloustuotannon ympäristöimagon parantaminen. Nämä päämäärät vastaavat myös osaltaan EU-osarahoitteen maaseudun kehittämistoiminnan keskeisiä tavoitteita parantaa maatilojen osaamista ja toimintaedellytyksiä sekä edesauttaa maaseudun vetovoimaisuutta vaalimalla maaseutumaisemaa ja suojelemalla ympäristöä.

Tilojen laatujärjestelmät jakautuvat kolmeen ryhmään: alkuperän seuranta-järjestelmiin, laatustandardoituihin järjestelmiin ja sertifiointikelpoisiin järjestelmiin (Isosaari 1997, s. 39). Alkuperän seurannassa ei pyritä varsinaiseen laadun parantamiseen, vaan tavoitteena on kerätä informaatio raaka-aineen alkuperästä ja tuotantotavasta elintarviketeollisuudelle. Lisäksi tällaista järjestelmää voidaan käyttää esimerkiksi valtionhallinnon tukiseurantaan. Laatustandardeihin perustuvissa järjestelmissä tavoitteena on tietyt laatuominaisuudet sisältävän raaka-aineen tuottaminen elintarviketeollisuudelle, ja viljelijöitä pyritään saamaan mukaan laatuhinnoittelulla. Sertifiointikelpoisissa laatujärjestelmissä päämääränä on laadun asiakaslähtöinen kehittäminen. Yksittäiselle tilalle tällainen laatujärjestelmä on sisäinen johtamisväline ja toisaalta markkinoinnin väline tuotteiden imagon kohottamiseen.

Maatalouden laatujärjestelmien yleisenä tavoitteena on kotimaisten elintarvikkeiden markkina-aseman säilyttäminen pitkällä aikavälillä. Laatujärjestelmät pyrkivät vaikuttamaan yleensä ensi sijassa siihen, miten suunnitelmallisesti ja rationaalisesti tiloilla tehdään työtä. Tärkeää on, että maatilat asettavat itselleen selkeät tavoitteet ja tarkkailevat entistä tiiviimmin omaa tuotanto- ja liikkeenjohtotoimintaansa.

Tällä hetkellä yli 9 000 maatilalle on laadittu tai ollaan laatimassa laatujärjestelmää (Laatuketju.fi). Lyhyellä aikavälillä laatujärjestelmistä saadaan hyötyä oman toiminnan paremmasta oppimisesta ja tätä kautta mahdollisesti kertyvistä kustannussäästöistä. Isosaaren (1997, s. 41) mukaan laajamittainen laatujärjestelmien toteuttaminen osoittautuu kuitenkin pitkällä aikavälillä kannattavaksi käytännössä vasta silloin, kun laatuun tehdyt tilatason panostukset voidaan kattaa esimerkiksi paremmalla tuottajahinnalla.

Laatujärjestelmien omaksumista ja vaikutuksia maataloilla on selvittänyt mm. Konttinen (1999), jonka tutkimus kohdistui laatukoulutukseen osallistuneisiin maitotilayrittäjiin Pohjois-Karjalassa. Tutkimustulosten mukaan koulutuksesta kertyvien hyötyjen syntymisessä on erittäin tärkeää itse kouluttajien kyky omaksua laatuajattelun periaatteet ja välittää osaamista viljelijöille. Neuvonta- ja koulutustyön paikallisuus havaittiin myös hyvin tärkeäksi. Kokonaisyödyt laatukoulutuksesta muodostuvat tämänkin tutkimuksen tulosten mukaan vasta pitemmän ajan kuluessa. Osallistuneilla maitotiloilla koulutuksen keskeinen lyhyen ajan vaikutus oli uusien näkökulmien saaminen tilan toimintaan, mikä antoi puolestaan uskoa omiin mahdollisuuksiin vaikuttaa tilan menestymiseen ulkoisten tekijöiden paineessa. Suurin osa näistä maitotilojen laatukoulutuksen käyneistä viljelijöistä katsoi saaneensa koulutuksen kautta ainakin jonkinlaista konkreettista hyötyä.

3.3 Maa- ja elintarviketalouden asema Suomessa

Suomen maa- ja elintarviketalouden toimintaympäristöä sekä asemaa voidaan kuvata seuraavan kuvion mukaisella nelikenttämallilla, jossa kentät jakautuvat sektorin sisäisiin vahvuuksiin ja heikkouksiin sekä ulkoisiin mahdollisuuksiin ja uhkiin (kuvio 3.3).

SISÄISET:	YMPÄRISTÖN:
<p>- VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tuottajien ja jalostajien tuotanto-osaaminen ja –teknologia ▪ fyysinen tuottavuus ▪ puhdas tuotantoympäristö, puhtaat ja aromikkaat raaka-aineet ▪ itsenäiset perheviljelmät ja rehti yrittäjähenki ▪ toimivat jakelu- ja kuljetusjärjestelmät 	<p>- MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ avautuvat markkinat (itä ja länsi) ▪ Suomen puhtaus mielikuvana ja tuotetasolla ▪ kuluttajien ympäristö- laatu- ja tietoisuuden kasvaminen ▪ kasvun rajat tehotuotantomaissa ▪ lisääntyvä yhteistyö ▪ erikoisvientituotteet ▪ non-food-tuotanto ▪ luonnontuotteet, monimuotoisuus, maisemanhoito
<p>- HEIKKOUEDET</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tilarakenne ▪ korkeat tuotantokustannukset ▪ riippuvuus tukijärjestelmistä ▪ maataloustyön sitovuus ▪ heikko tuntuma markkinoihin ja kysyntään ▪ tuotantosuuntautuneisuus ▪ yksipuolinen tuotantorakenne ▪ harva asutus ja suuret etäisyydet ▪ varsin pienet tuotantovolyymit perustuotteillakin ▪ tutkimuksen, neuvonnan ja koulutuksen sekä tuotannon ja jalostuksen heikko yhteistyöpanostus 	<p>- UHAT</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tuontakilpailun kasvu ja kotimaista tuotantoa syrjäyttävät tuotteet ▪ lyhyt sopeutumisaika maataloustuottajille ja elintarvikeyrityksille ▪ elintarviketeollisuuden rakennekehityksen vaikeudet ja tehottomuus ▪ maatilojen tulo-ongelmat ▪ syrjäinen sijainti ja tuntemattomuus ▪ heikko markkinointi ▪ vähäiset vaihtoehdot ▪ kaupan suuri valta ▪ pessimismi ja näköalattomuus

Kuvio 3.3. SWOT-malli elintarviketalouden asemasta ja tulevaisuudesta Suomessa (Huttu-Hiltunen 1994).

Sektorin *vahvuuksiin* voidaan lukea mautilojen ja elintarvikkeiden jalostuslaitosten hyvä tuotanto- ja jalostusprosessien hallinta, hyvä tuottavuus epäsuotuisien tuotanto-olojen puitteissa, tuotteiden ja ympäristön puhtaus, perheviljelmiin perustuva tuotanto sekä toimivat logistiikkajärjestelmät.

Sisäisiin *heikkouksiin* puolestaan kuuluvat mm. suhteellisen pieni keskimääräinen tilakoko, pohjoisesta sijainnista aiheutuvat korkeat tuotantokustannukset, voimakas riippuvuus maatalouden tukijärjestelmistä, tilakoon kasvun takia edelleen lisääntynyt työn sitovuus varsinkin kotieläintiloilla, heikkohko markkina- ja kysyntätuntemus ja luonnonoloista aiheutuva varsin yksipuolinen tuotantorakenne. Tuotannon ja jalostuksen sekä tutkimuksen ja neuvonnan yhteistyö on ollut etenkin maatalouden kohdalla vähäistä. Elintarvikeklusterin laatuselvityksessä (Maa- ja metsätalousministeriö 2001) maataloudesta on puolestaan todettu, että kehittämistoiminta on keskittynyt tilakoon kasvun myötä lähinnä tuotantolaitteiden ja –tehokkuuden kehittämiseen. Laatu on käsitetty lähinnä lopputuotteen laatuominaisuuksiksi tarpeellisten toiminnan laadun kehittämisen ja yhteistyön jäädessä varsin vähäiseksi.

Toimintaympäristö tarjoaa myös erilaisia *mahdollisuuksia* suomalaiselle elintarviketuotannolle. Tuotteiden markkinat ja vientimahdollisuudet ovat laajentuneet selvästi ja elintarvikkeiden puhtautta on mahdollista käyttää kilpailuvalttina samalla, kun kuluttajien ympäristö- ja laatu-tietoisuus on kasvanut. EU:n tehokkaimmissa tuotantomaisissa (esim. Hollanti) paineet maataloustuotannon rajoittamiselle ovat puolestaan jo näkyvissä. Lisäksi yhteistyö on viime aikoina selvästi lisääntynyt maa- ja elintarviketaloudessa eri tahojen kesken.

Toimintaympäristön keskeiset *uhatkin* liittyvät markkinoiden voimakkaaseen muutokseen. Tuontakilpailu on lisääntynyt elintarvikemarkkinoilla selvästi ja kauppa vapautuu edelleen mm. EU:n itälaajenemisen lähestyessä. Alkutuottajilla ja elintarvikeyrityksillä oli EU-jäsenyyden jälkeen verrattain lyhyt sopeutumisaika yhteisiin markkinajärjestelyihin, eikä rakenneongelmista ole alalla edelleenkään päästy kokonaan eroon.

Edellä esitetyt seikat huomioiden voidaan todeta, että maatalouden perustuotannon kehittämislle on jatkossakin selviä tarpeita. Kasvaneet tilat, kysyntämuutokset ja kiristynyt kilpailu elintarvikemarkkinoilla lisäävät osaamisen ja yhteistyön merkitystä suomalaisessa elintarviketaloudessa entisestään.

4 MAATALOUDEN KEHITTÄMISHANKKEET

4.1 Maatalouden hankeaineisto

Maa- ja metsätalousministeriön kehittämishankerekisteri yhdessä sisäasiainministeriön FIMOS-seurantajärjestelmän kanssa sisältää tiedot mm. hankkeiden toteutusajasta, kokonaiskustannuksista ja eri rahoittajatahojen rahoitusosuuksista. Hakemustiedoista tallennetuissa lyhyissä sanallisissa kuvauksissa on esitetty kunkin hankkeen keskeinen tavoite ja toteutustapa.

Hankekuvausten perusteella maaseutuhankkeiden joukosta tähän tutkimukseen poimittiin selvimmän suoraan maatalouden perustuotannon (maito, liha, kasvintuotanto) kehittämiseen kohdistuneet hankkeet. Tämä oli käytännössä ainoa tapa luokitella koko hankeaineisto tutkimuksessa tarvittavalla tarkkuudella, sillä kehittämishankkeet on luokiteltu seurantarekisteriin ainoastaan laajoin toimenpidekokonaisuuksittain, ei kehittämiskohteittain (esim. perusmaatalous tai maidontuotanto). Eri hankkeiden toteutustapa ja tavoitteetkin ovat voineet myös muuttua olennaisesti toteutusajan mittaan. Tutkimuksessa käsiteltävällä hankeaineistolla ei siten voida täydellä varmuudella esittää kaikkia perustuotantoa edistäneitä hankkeita, mutta tutkimusaineisto muodostaa maataloushankkeista kuitenkin mahdollisimman kattavan kuvauksen.

Kehittämishankkeista poimittiin edellä kuvatulla tavalla yhteensä 204 perustuotannon hanketta. Kaikkien maassa toteutettujen 5b- ja 6-maaseutuhankkeiden tavoin näistäkin hankkeista hieman yli 70 % sijoittui 5b-alueelle. Maataloushankkeiden alueellinen sijoittuminen ja rahoitus esitetään taulukossa 4.1. Selvästi suurin osa hankkeista on toteutettu Pohjanmaan 5b- ja 6-alueilla (Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa sekä rannikkoseutu). Tämä ei ole mikään yllättävä havainto, sillä Pohjanmaa on perinteisesti ollut vahvaa maatalousaluetta ja siellä sijaitsee noin 27 % kaikista maan maatiloista.

Pohjois-Pohjanmaalla on toteutettu lukumääräisesti eniten hankkeita, mutta Etelä-Pohjanmaan 5b-alueelle on puolestaan suuntautunut selvästi eniten eli lähes viidennes perustuotannon hankerahoituksesta. Maataloushankkeiden kokonaiskustannus oli keskimäärin jonkin verran yli 600 000 mk, josta EU:n rahoitusosuus muodosti kolmanneksen, valtio ja kunnat rahoittivat lähes puolet ja yksityistä rahoitusosuutta oli noin viidesosa. Rahoitukseltaan mittavimmat hankkeet toteutuivat Etelä-Pohjanmaalla ja pienimmät Kymenlaaksossa (Uudeltamaalta tarkastelussa on mukana vain yksi hanke).

Taulukko 4.1. Maatalouden perustuotannon hankeaineisto vuosilta 1995-1999.

Maakunta	Rahoitus yhteensä, 1 000 mk	Hanke- määrä, kpl	Rahoitus, 1 000 mk /hanke	EU- rahoitus- osuus, %	Yksityi- nen rahoit- tusosuus, %	Alueen osuus kokonais- rahoituk- sesta, %
Etelä-Karjala	1 873	7	268	32	18	1,4
Etelä-Pohjanmaa	23 050	15	1 537	29	17	17,8
Häme	2 054	7	293	30	19	1,6
Itä-Uusimaa	280	1	280	32	13	0,2
Keski-Suomi	3 552	7	507	27	26	2,7
Kymenlaakso	3 616	14	258	30	18	2,8
Pirkanmaa	7 759	15	517	31	14	6,0
Pohjanmaa	12 114	19	638	29	25	9,4
Pohj.-Pohjanmaa	14 223	25	569	28	27	11,0
Pohjois-Savo	6 084	14	435	30	21	4,7
Päijät-Häme	3 207	6	534	27	28	2,5
Satakunta	5 456	8	682	24	27	4,2
Uusimaa	24	1	24	14	62	0,0
Varsinais-Suomi	4 247	9	472	29	10	3,3
5b-alue yhteensä	87 539	148	591	29	21	67,6
Etelä-Savo	7 981	13	614	40	21	6,2
Kainuu	9 554	10	955	34	18	7,4
K.-Pohjanmaa	2 113	2	1 057	43	13	1,6
Keski-Suomi	991	3	330	40	20	0,8
Lappi	6 271	8	784	43	14	4,8
Pohjois-Karjala	10 655	9	1 184	39	20	8,2
Pohj.-Pohjanmaa	3 353	7	479	41	16	2,6
Pohjois-Savo	1 010	4	253	45	10	0,8
6-alue yhteensä	41 928	56	749	39	18	32,4
5b- ja 6-alue	129 467	204	635	32	20	100,0

Lähde: Maa- ja metsätalousministeriö, hankerekisteri.

Perustuotannon hankkeet kuuluvat pääosin kahteen laajaan ryhmään: maatalo- jen tuotantotoiminnan kehittämiseen sekä viljelijöiden liikkeenjohtotaitojen ja yritystoiminnan kehittämiseen. Ensimmäiseen ryhmään on sisällytetty mm. tuotantomenetelmien ja -teknologian kehittäminen, tilojen laatu- ja sopimus-

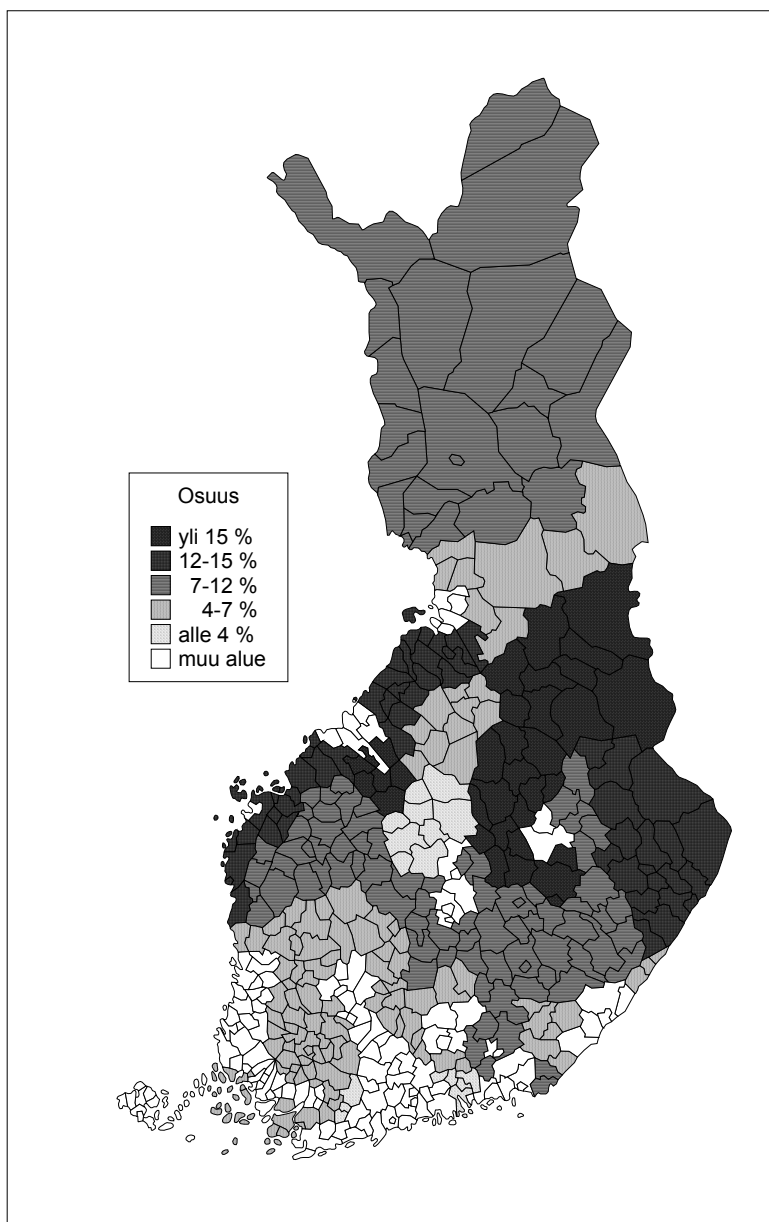
tuotannon edistäminen, yhteistyön kehittäminen sekä kotieläinten terveystilanteen turvaaminen ja parantaminen. Jälkimmäisen ryhmän toimenpiteitä ovat mm. maatalouden tukikoulutus, liiketoimintasuunnitelmien laatiminen, investointi- ja rahoitussuunnittelu ja ATK-hankkeet (kuuluvat 5b-ohjelmassa toimenpidekokonaisuuteen 2.5 = maatilojen toimintaa palvelevat teknologian kehittämishankkeet). Lisäksi ohjelmakaudella toteutettiin joitakin laajempia alueellisia perustuotannon kehittämisselvityksiä.

Lähes puolet (97 kpl) tässä tarkasteltavista hankkeista kohdistui hankealueen maatalouden perustuotantoon laajempaan kuin pelkästään yksittäisiin tuotantosuuntiin rajattuina. Kaikkia yksittäisiin tuotantosuuntiin kohdistuneita hankkeita ei pystytty luokittelemaan tarkasti pelkästään hankerekisteriin tallennettujen kuvausten perusteella, joten esimerkiksi useita laajempia kotieläintaloudessa toteutettuja hankkeita sisältyy tähän suurimpaan hankeryhmään.

Lihan- tai maidontuotantoon suoraan kohdistuneita kehittämishankkeita oli kokonaisuudesta hieman yli kolmasosa (71 kpl) ja niitä toteutettiin laajasti 5b- ja 6-alueiden eri maakunnissa. Lihantuotannon kehittämishankkeet (43 kpl) keskittyivät voimakkaasti Länsi-Suomeen ja erityisesti Pohjanmaalle, mitä luonnollisesti selittää tuotannon ja jalostuksen voimakas merkitys kyseisellä alueella.

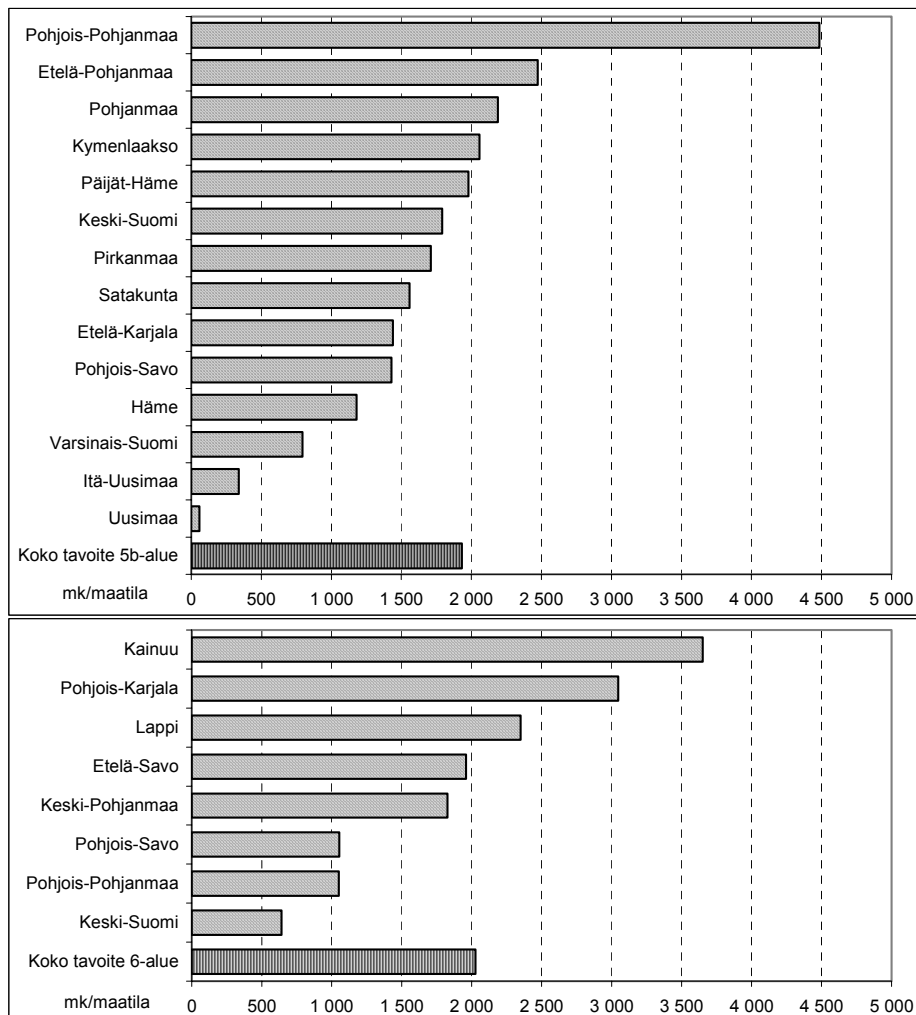
Maitotalouden suuri merkitys tavoite 6 -alueen maataloudessa näkyy siinä, että maidontuotannon hankkeista (28 kpl) yli puolet toteutettiin 6-alueella. Kasvinviljelyyn (vilja- ja öljykasvit, peruna, muu kasvinviljely) suuntautui lähes viidesosa hankkeista (36 kpl) ja ne sijaitsivat eräitä perunantuotannon kehittämishankkeita lukuunottamatta valtaosin 5b-alueella.

Maaseutuhankkeiden kokonaisrahoitus oli vuosina 1995-1999 tavoite 5b -alueella (toimenpidekokonaisuudet 1-5) yhteensä noin miljardi markkaa ja tavoite 6 -alueella EMOTR-maaseutupaketista 396 milj. markkaa. Maataloushankkeiden rahoitusosuus oli 5b-alueella 9 % ja 6-alueella hieman yli 10 %. Maakunnittain tarkasteltuna (kuvio 4.1) osuus oli 5b-alueella suurin Pohjois-Savossa (18 %), Pohjois-Pohjanmaalla ja Pohjanmaalla. Tavoite 6 -alueella maatalouden hankerahoituksen osuus oli suurin Keski-Pohjanmaalla (19 %), Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa. Maatalouteen kohdistui vähiten 5b-kehittämisrahaa Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla (1-2 %) sekä Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa. Tavoite 6 -alueella osuus oli selvästi pienin Keski-Suomessa (4 %).



Kuvio 4.1. Maataloushankkeiden osuus EMOTR-hankerahoituksesta (Maa- ja metsätalousministeriö, hankerekisteri).

Maakunnittain maatilaa kohti laskettuna perustuotannon kehittämisrahoitusta on käytetty 5b-alueella selvästi eniten Pohjois-Pohjanmaalla ja vähiten Uudellamaalla sekä Varsinais-Suomessa ja 6-alueella vastaavasti eniten Kainuussa ja vähiten Keski-Suomessa (kuvio 4.2).



Kuvio 4.2. Maatalouden kehittämisrahoitus alueittain aktiivitulojen määrään suhteutettuna (Maa- ja metsätalousministeriö, IACS- ja hankerekisterit)².

Maatalouden kehittämistoiminnan rahoituksesta todetaan tavoite 5b -ohjelman väliarviointiraportissa (Malinen ym. 1999), että maatalouden huomattava alueellinen merkitys huomioiden maatalouden kehittämishankkeiden alueellinen ja

² Keskimääräinen rahoitus maatilaa kohti on laskettu tässä aluetarkastelussa ilman kokonaishankeaineistoon kuuluvaa, mutta rahoitukseltaan poikkeuksellisen suurta maatilojen ympäristöhanketta Kainuussa

sisällöllinen kattavuus on ollut riittämätön. Tähän on osasyynä maatalouden kehittämistoiminnan hidas käynnistyminen, joka puolestaan johtui maakunnissa alkuvaiheessa vallinneesta epätietoisuudesta siitä, miten ja missä laajuudessa maatalouden kehittämistoimintaa voidaan edistää kehittämishankkeiden avulla.

4.2 Hanketoteuttajien kokemukset ja mielipiteet

Perusmaatalouden hankeaineistosta poimittiin kohteena ollut tuotantosuunta, hankkeen laajuus ja alueellinen sijoittuminen huomioon ottaen 100 edustavinta hanketta, joiden toteuttamisesta vastanneille henkilöille lähetettiin postikysely kesällä 2000. Kyselyjen määrää rajoitettiin mm. sen takia, että eräät hanketoteuttajat olivat käynnistäneet useita samantyyppisiä maatalouden kehittämishankkeita ja joitain samoja kehittämishankkeita taas toteutettiin useammassa eri maakunnassa.

Vastauksia saatiin uusintakyselyn jälkeen kaikkiaan 59 kpl, mitä voidaan pitää hyvänä vastausmääränä. Tällä määrällä hanketoteuttajilta saatiin runsaasti tietoa hankkeiden suunnittelusta, käytännön toteutuksesta ja saaduista hankkokemuksista. Palautetta tulkittaessa on silti pidettävä mielessä, että kunkin vastaajan omaa hanketoteutusta koskevissa vastauksissa (esim. tavoitteiden saavuttamisessa) saattaa esiintyä varsin subjektiivisia kannanottoja.

Taulukko 4.2. Hankkeita toteuttaneille henkilöille tehty kysely maakunnittain.

Tavoite 5b -alue	Otos	Vastauksia	Tavoite 6 -alue	Otos	Vastauksia
Etelä-Karjala	3	0	Etelä-Savo	8	4
Etelä-Pohjanmaa	9	5	Kainuu	5	3
Häme	4	3	Keski-Pohjanmaa	1	1
Itä-Uusimaa	1	1	Keski-Suomi	1	0
Keski-Suomi	3	2	Lappi	3	2
Kymenlaakso	6	5	Pohjois-Karjala	5	4
Pirkanmaa	7	4	Pohjois-Pohjanmaa	1	1
Pohjanmaa	9	4	Pohjois-Savo	2	2
Pohjois-Pohjanmaa	13	7	-	-	-
Pohjois-Savo	6	5	-	-	-
Päijät-Häme	2	2	-	-	-
Satakunta	4	4	-	-	-
Uusimaa	1	0	-	-	-
Varsinais-Suomi	6	0	-	-	-
5b-alue yhteensä	74	42	6-alue yhteensä	26	17

Vastaajien taustatiedot

Vastanneista lähes puolet (26 henkilöä) toimi maaseutukeskusten palveluksessa. Seuraavaksi suurimman ryhmän muodostivat elintarvikeyritysten edustajat, jotka toimivat pääasiassa lihan- ja maidonjalostuksessa. Lisäksi vastanneisiin kuului myös kuntien, tuottajajärjestöjen, tutkimus- ja oppilaitosten sekä yksityisten yritysten edustajia. Vastanneiden keski-ikä oli 41 vuotta, lähes kaikilla oli maa- tai elintarviketalouden koulutus ja hieman yli puolet oli korkeakoulututkinnon suorittaneita. Kolme neljästä asui hankkeen toteutusalueella, reilu kolmasosa toimi itsekin päätoimisena tai osa-aikaisena viljelijänä ja muutama kuului myös oman kehittämishankkeensa kohderyhmään. Hanke työllisti toteuttajaansa keskimäärin hieman yli kahden vuoden ajan. Tavoite 5b -alueella hankkeen vetäjistä lähes puolet toimi itse viljelijänä, kun tavoite 6 -alueella vastaava osuus oli noin viidennes.

Kyselyyn vastanneista noin puolella kehittämishanke kohdistui alueen maatalouteen yksittäistä tuotantosuntaa laajempaan (mukana viisi ATK-

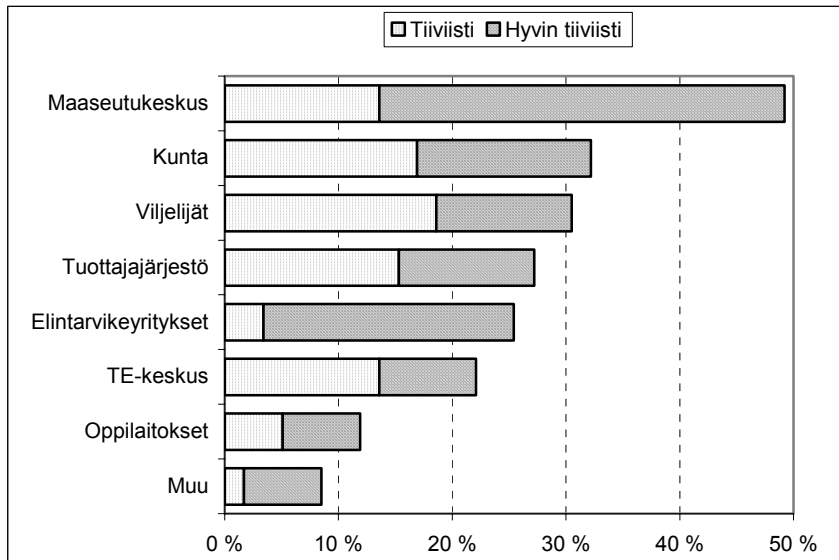
hanketta), viidesosa oli maidontuotannon hankkeita, vajaa viidennes oli lihan-
tuotannon hankkeita ja muutama oli kasvinviljelyn kehittämishankkeita.

Hankkeiden suunnitteluvaihe

Suurin osa hankkeista oli ideoitu erilaisissa laajemmissa ryhmissä, joissa oli mukana mm. kuntien, maakuntien, yritysten ja tuottajien edustajia. Hankkeisiin ideoita oli saatu myös muualla, usein lähialueilla toteutettujen vastaavien kehittämiprojektien pohjalta. Viidennes oli syntynyt suoraan alueen viljelijöiden ideoimana ja saman verran oli käynnistetty itse hankevetäjän aloitteesta.

Maaseutukeskukset osallistuivat kaikkein tiiviimmin näiden maatalouden hankkeiden suunnitteluun (kuvio 4.3), mikä selittyy sillä, että keskukset olivat useimmiten myös hankkeiden toteuttajina. TE-keskusten osallistumiseen vaikuttaa puolestaan niiden rooli päärahoittajina. Suunnittelua oli yleensä hankkeideoinnin tavoin tehty varsin laajalla ryhmällä, johon kuului tyypillisesti toteuttajien ja kohderyhmän eli viljelijöiden lisäksi rahoittajien (TE-keskus, kunnat, yritykset) edustajia.

Hankkeiden kohderyhmän panos hankkeiden suunnittelussa on jäänyt osassa hankkeita melko vähäiseksi. Hankkeista lähes puolet ilmoitti, että viljelijät eivät osallistuneet lainkaan tai osallistuivat vain jonkin verran hankkeen suunnitteluun. Myös tuotteita jalostavien yritysten aktiivinen osuus hankkeiden suunnittelussa on jäänyt vähäiseksi. Tämä kertoo siitä, että kehittämishankkeissa ei ole päästy laajemmin koko tuotantoketjua koskevaan kehittämistoimintaan, vaan toiminta hajautuu ketjun eri osiin. Hankkeen kohderyhmän tulisi olla aktiivisesti mukana hankkeen suunnittelussa, sillä hankkeen onnistumiseen vaikuttaa ratkaisevasti kohderyhmän sitoutuminen hankkeen tavoitteisiin.



Kuvio 4.3. Eri yhteistyötahojen osallistuminen suunnitteluun maatalouden hankeaineistossa.

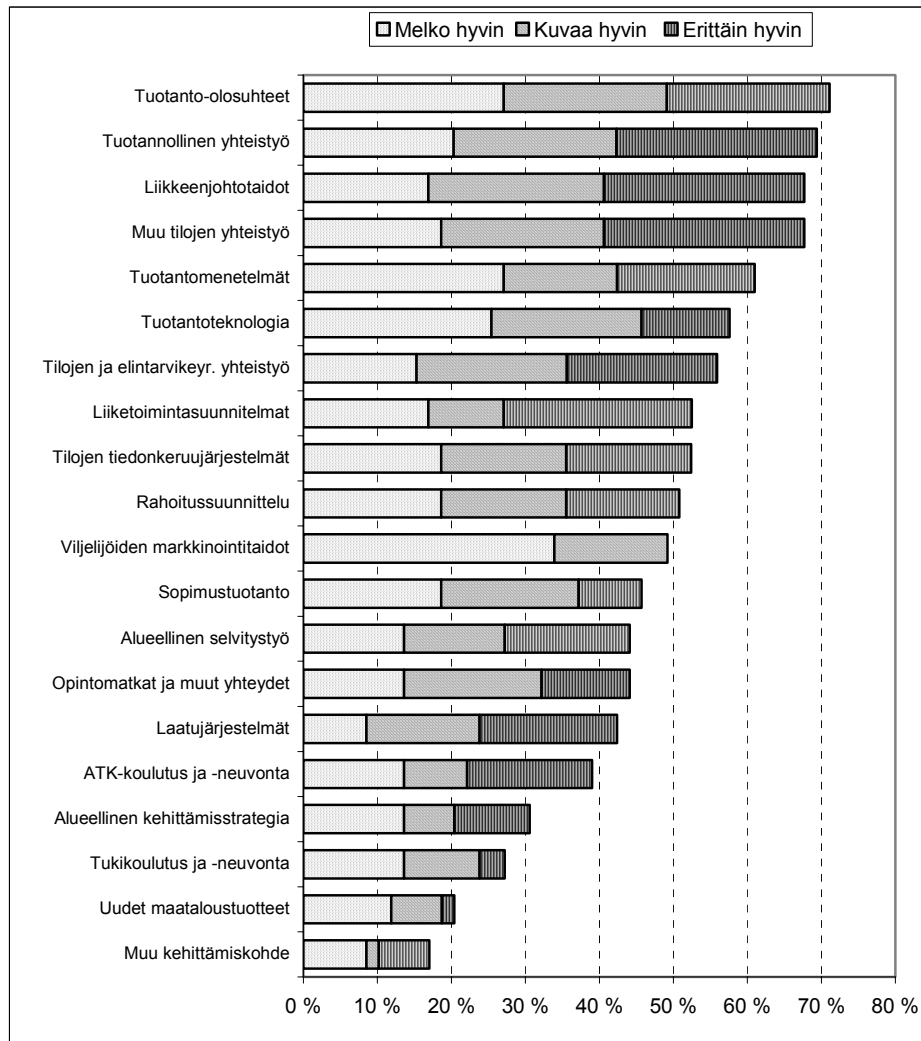
Hankkeiden toteutus

Vastanneista hankkeista 25 toteutettiin maakuntatasolla, 19 hanketta toimi useamman kuin yhden kunnan alueella ja 6 hanketta toteutui yksittäisessä kunnassa. Lisäksi muutama hanke kohdistui maakunnan aluetta laajempaan esim. elintarvikeyrityksen toimialueeseen. Noin puolet tarkasteluun kuuluvista hankkeista kohdistui vastanneiden mukaan pääasiassa maatalojen varsinaisen tuotanto-toiminnan kehittämiseen ja lähes sama osuus keskittyi tilojen yritystoiminnan ja viljelijöiden liikkeenjohtotaitojen edistämiseen. Loput hankkeet sisälsivät molempia toimenpiteitä tai olivat laajempia alueellisia kehittämisselvityksiä.

Kyselyssä selvitettiin kehittämiskohteita tai -toimenpiteitä myös yksityiskohtaisemmin. Vastaajien mukaan yksittäiset kehittämistoimintamuodot kohdistuivat kuvion 4.4. mukaisesti. Kyselyyn vastatessa oli mahdollista tuoda esiin myös muita maatalouden kehittämiskohteita kuin kyselylomakkeeseen valmiiksi listatut, mutta esitettyjen lisäksi ei muita hankkeissa toteutettuja toimintatapoja juurikaan mainittu.

Noin puolessa 5b-alueen hankkeista toiminta kohdistui selkeästi viljelijöiden liikkeenjohtotaitojen kehittämiseen. Lisäksi useissa hankkeissa pyrittiin parantamaan tilojen tuotanto-olosuhteita, edistämään tuotannollista ja muuta

tilojen välistä yhteistyötä sekä viljelijöiden ja jalostavien yritysten välistä yhteistyötä. Tavoite 6 -alueen maataloushankkeissa toteutettiin suunnilleen samoja toimia kuin 5b-alueellakin, mutta tuotannollisen yhteistyön edistäminen oli selvästi yleisin toimintamuoto.



Kuvio 4.4. ”Miten hyvin nämä maatalouden kehittämiskohteet kuvaavat toteuttamaanne hanketta?”.

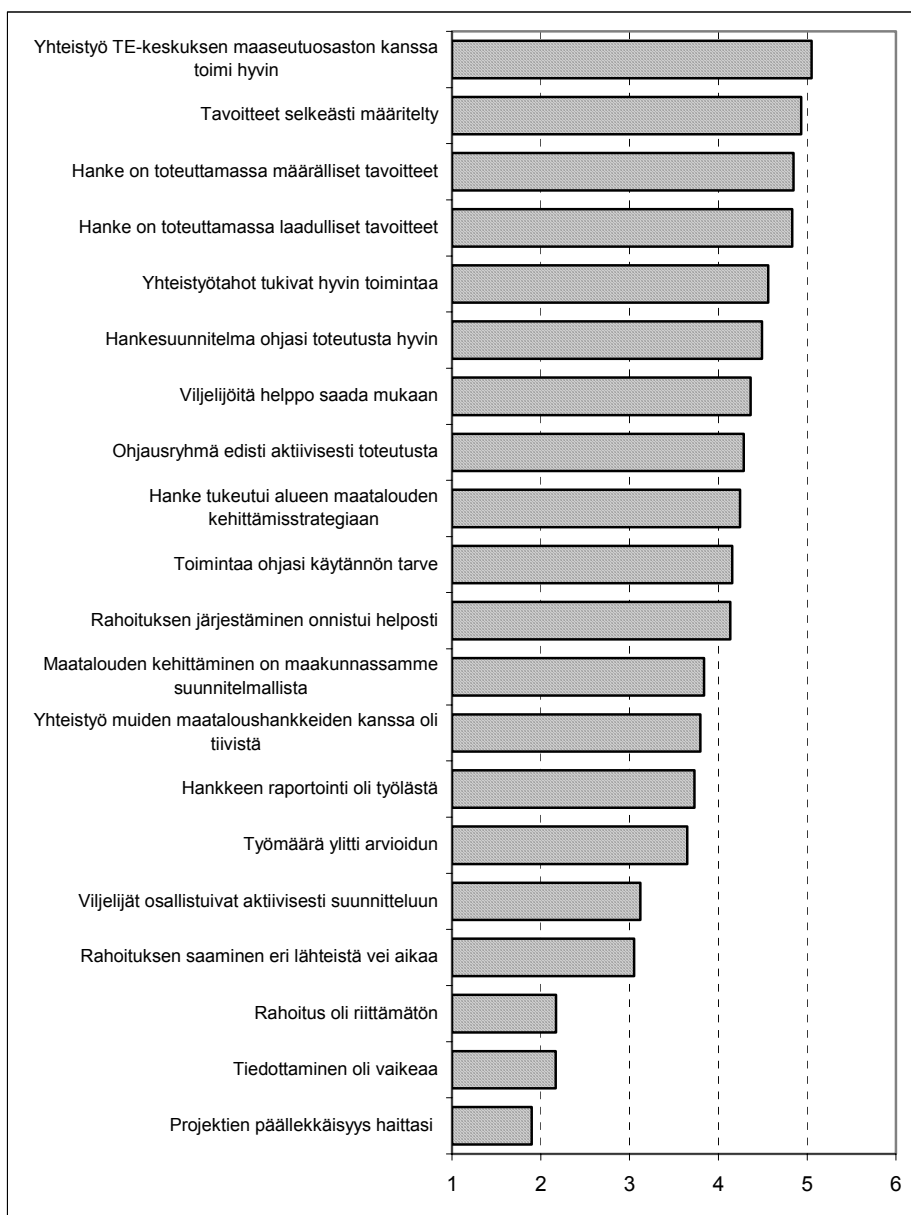
Vastanneiden hankkeissa keskimäärin noin puolet toiminnasta toteutettiin joko viljelijä- tai maatilakohtaisena kehittämistyönä. Loput tapahtui joko ryhmäkohtaisena tai tätä vielä laajempänä. Enemmistössä hankkeista toteuttamistapa ei

ollut muuttunut toteutuksesta saatujen kokemusten myötä, mutta lähes puolessa toteutus muuttui ainakin jonkin verran. Syiksi muutoksiin mainittiin mm. tavoitteiden täsmentyminen, kohderyhmän tarpeiden ja paikallisten olosuhteiden parempi huomioiminen, tilakohtaisen toiminnan lisääntyminen ja hankkeen laajentuminen. Toteutuksessa siirryttiin yhä enemmän tilakohtaiseen toimintaan ja koulutuksessa tarkistettiin kurssien sisältöä ja kohdentumista saadun palautteen pohjalta. Hankkeiden vaikutuksien arvioitiin jäävän valtaosin pysyviksi.

Vastanneista kolmasosa katsoi, että alueen kehittämishanketoiminnan käynnistämiseksi on esiintynyt jonkinasteista kitkaa. Suurimmat ongelmat ovat kohdistuneet siihen, että viljelijöitä on ollut vaikea saada mukaan hankkeen toimintaan. Noin 15 % hankkeista totesi tämän haitanneen hankkeiden käynnistymistä. Toinen selkeä kitkakohta on ollut hanketyöhön liittyvä byrokratia ja sen myötä rahoituksen järjestäminen. Erityisesti rahoituspäätösten viipyminen sekä kuntarahoituksen hankinta on koettu ongelmalliseksi. Rahoitus saatiin yleensä kuitenkin järjestymään hankkeisiin ja sen määrää pidettiin enimmäkseen riittävänä, tosin rahoituksen kokoamiseen eri lähteistä meni melko paljon hankkeen työaika. Yhteistyötahojen nähtiin tukeneen hankkeiden toiminta pääosin vähintään tyydyttävästi ja myös hankkeen ohjausryhmän katsottiin edistäneen hankkeiden toteutusta varsin aktiivisesti. Hallinnon vaatimaa hanke-raportointia kuitenkin pidettiin jonkin verran työläänä.

Kehittämishankkeiden määrällisiin ja laadullisiin tavoitteisiin oltiin odotetusti ainakin toteuttajien näkemysten mukaan valtaosin pääsemässä. Yhteistyötä muiden maatalouden kehittämishankkeiden kanssa oli varsin runsaasti, eikä projektien päällekkäisyys sanottavasti haitannut kyselyyn vastanneiden hankkeiden toimintaa. Hieman yli puolet hanketoteuttajista piti maatalouden kehittämistyön suunnitelmallisuutta alueellaan vähintään tyydyttävänä.

Hankkeista runsas viidennes ilmoitti olevansa osa laajempaa alueellista tai valtakunnallista hankekokonaisuutta. Liittyminen laajempaan hankekokonaisuuteen oli yleistä laatuhankeilla. Hankkeista kuitenkin vain harvat katsoivat olevansa osa maakunnallista maatalouden kehittämiskokonaisuutta. Maakunnista ainoastaan Pohjois-Savossa koettiin selkeästi, että hankkeet ovat osa laajempaa alueen maatalouden, erityisesti maitotalouden, kehittämiskokonaisuutta.



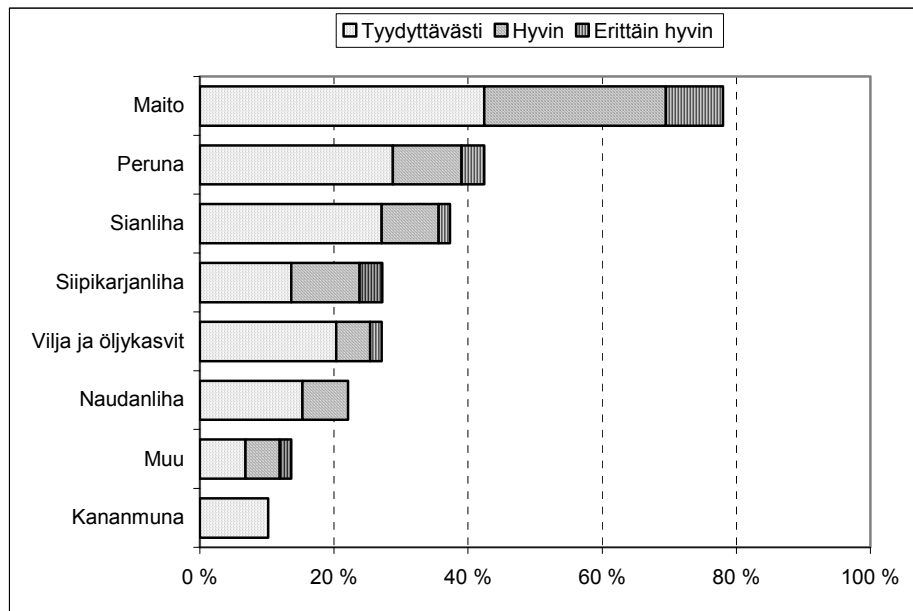
Kuvio 4.5. Hankevetäjien vastaukset oman kehittämishankkeen toteutusta koskeviin väittämiin³.

³ Käytetty asteikko:

1 ei vastaa hanketta lainkaan, 2 vastaa heikosti, 3 välttävästi, 4 tyydyttävästi, 5 hyvin, 6 vastaa erittäin hyvin.

Maito selvinnyt parhaiten

Hankkeiden vetäjiltä pyydettiin arviota siitä, miten eri tuotantosuuntien kilpailukyky on kehittynyt viime vuosina. Maidontuotanto ja perunanviljely nousivat vastauksissa esiin vuosina 1995-1999 parhaimmin menestyneinä (kuvio 4.6). Silti on pantava merkille, että esim. vain alle 10 % vastanneista piti alueensa maidontuotannon kehittymistä erittäin hyvänä. Muiden tuotantosuuntien kohdalla kilpailukykyyn kehitystä pidettiin vielä selvästi heikompana. Maatalouden eri tuotantosuuntien kilpailukykyyn kehitys, maidontuotantoa lukuunottamatta, nähdäänkin yleisesti hyvin ongelmallisena.

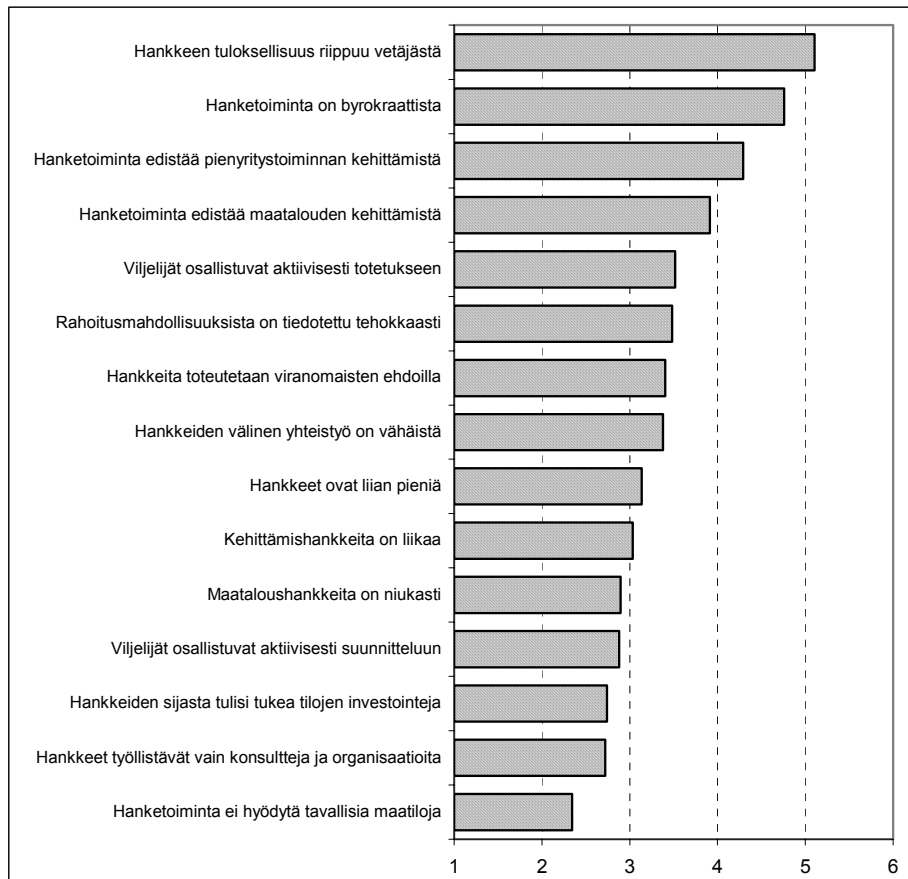


Kuvio 4.6. ”Miten eri tuotantosuuntien kilpailukyky on kehittynyt alueellanne vuosina 1995-1999?”.

Maaseudun kehittämishanketoiminta yleensä

Kunkin maataloushankkeen toteutuksen lisäksi selvitettiin näkemyksiä maaseudun kehittämishanketoiminnasta laajemmin. Puolet vastanneista piti toteutettujen maataloushankkeiden määrää niukkana ja valtaosa piti kehittämishankkeita hyödyllisinä yksittäisten tilojen kannalta sekä näki maaseudun hanketoiminnan edistävän hyvin perusmaatalouden kehittämistä. Maaseudun pienyritys-

toiminnan edistämisen kannalta hanketoimintaa pidettiin vielä tätäkin tarpeellisempänä. Lähes kaikki vastanneet katsoivat maaseudun kehittämishanketoiminnan olevan byrokraattista.



Kuvio 4.7. Hankevetäjien vastaukset yleisiin maaseudun kehittämishankkeita koskeviin väittämiin ⁴

Katajan (2001) tutkimuksessa on käytetty vastaavaa kysymysasetelmaa selvittäessä puualan kehittämishankkeiden vetäjien näkemyksiä kehittämishankkeiden toiminnasta. Näitä tutkimuksia vertailtaessa maatalous- ja puualan kehittämishankkeiden vetäjien voidaan todeta kokeneen hanketoiminnan yleensä melko samalla tavalla. Puualan hankkeiden vetäjät arvioivat hanketoimintaa

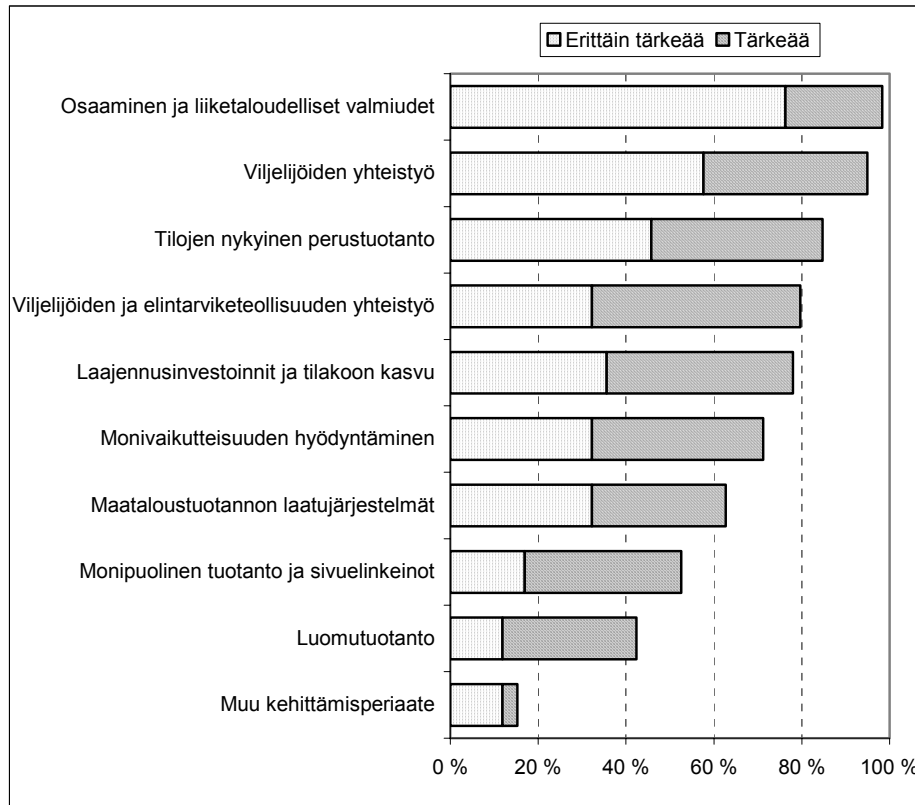
⁴ Käytetty asteikko: 1=ei vastaa lainkaan, 2=vastaa heikosti, 3=välttävästi, 4=tydyttävästi, 5=hyvin, 6=vastaa erittäin hyvin

hieman myönteisemmin kuin maataloushankkeiden vetäjät. Maataloushankkeiden vetäjien suhtautuminen hanketoiminnan mahdollisuuksiin maatalouden ja pienyritystoiminnan edistämisessä oli hieman varauksellisempi kuin puualan yrittäjillä. Maataloushankkeiden vetäjät eivät kokeneet puualan hankkeiden vetäjästä poiketen, että hankkeita olisi ollut liikaa tai ne olisivat olleet liian pieniä. Myöskään kehittämishankkeiden yhteistyön vähyyttä ei koettu niin ongelmalliseksi kuin puualalla.

Maatalouden kehittäminen uudella ohjelmakaudella

Hankevetäjät katsoivat maatilayrittäjien osaamisen sekä liiketaloudellisten valmiuksien kehittämisen olevan tärkein toimialan kehittämiskohde käynnistyneellä ohjelmakaudella (kuviot 4.8). Lähes jokainen hankkeen vetäjä mainitsi viljelijöiden yhteistyön lisäämisen eräänä tärkeimmistä asioista. Tilojen nykyisen tuotannon kehittäminen koettiin jossain määrin tärkeämmäksi kuin maatalouden laajennusinvestoinnit ja tilakoon kasvu. Kolme neljästä hankevetäjästä näki tärkeäksi myös maatalouden ns. monivaikutteisuuden hyödyntämisen.

Etenkin maitotilojen kehittämistarpeista esitettiin runsaasti palautetta ja myös hankkeista laadituissa loppuraporteissa annettiin ehdotuksia kehittämistoiminnalle jatkossa. Pohjois-Karjalassa toteutetun maitotilojen investointeihin kohdistuneen hankkeen (Liimatainen 2000) pohjalta keskeisiksi teemoiksi nousivat tilakoon ja investointien kasvusta aiheutuvat vaikeudet ja niihin kohdistettavana keinovalikoimana mm. entistä laajempi riskienhallinta, yhteistyön tarve, työnkäytön suunnittelu ja työvoimaresurssien tehokas käyttö, tiedonsaannin varmistaminen, ryhmäkoulutus ja opintoretket, talousneuvojien tehokas kouluttaminen, viljelijäkoulutuksen kohderyhmien ja heidän tarpeidensa tarkentaminen ja eläinten hyvinvoinnin sekä terveyden huomioiminen. Kymenlaaksossa toimineessa maitotilojen kehittämisrengashankkeessa (Elimäen kunta 2000) samat teemat mainittiin painottaen yhteistyön, tietotekniikan hyödyntämisen ja suunnitelmallisen liikkeenjohdon merkitystä kehittämistyössä.



Kuvio 4.8. Maatalouden kehittämistyön tulevat painopisteet hankkeiden vetäjien näkemyksen mukaan

Lisäksi selvitettiin vielä tarkemmin, mitä maataloustuotantoon kuuluvia toimenpiteitä hankkeiden vetäjät pitivät tärkeimpinä. Viljelijöiden liikkeenjohtotaitojen ja yksittäisten tilojen välisen tuotannollisen yhteistyön kehittäminen nousivat tärkeimmiksi kehittämiskohteiksi. Myös tuotantomenetelmien ja -teknologian kehittäminen sekä atk-koulutus ja -neuvonta arvostettiin hyvin korkealle kehittämiskohteista. Hankkeiden vetäjät katsoivatkin kehittämistarvetta olevan runsaasti kaikissa esitetyissä kehittämiskohteissa.

Lopuksi hankkeiden vetäjiä pyydettiin arvioimaan eri tuotantosuuntien kehitysnäkymiä alueellaan vuoteen 2006 saakka. Saadut vastaukset olivat hyvin samanlaisia kuin mitä on esitetty kuviossa 4.6, jossa kerrottiin, miten eri toimialat ovat menestyneet alueella vuosina 1995-1999. Selvästi parhaat kehitysnäkymät oli maidontuotannolla, jonka näkymiä lähes kaksi kolmasosaa vastaajista piti hyvinä. Naudan- ja sianlihan tuotannon näkymiä piti hyvinä runsas vii-

dennes vastaajista, viljantuotannon näkymiä alle viidennes ja kanamunatuotannon näkymiä ei pitänyt hyvinä yksikään vastaajista. Muista kasveista perunantuotannon näkymiä arvioi hyväksi noin kolmannes vastaajista.

4.3 Viljelijöiden hankepalautte

Kehittämishankkeisiin osallistuneet

Hankevetäjille suunnatussa kyselyssä 33 hanketta eli 56 % oli ilmoittanut hankkeeseen osallistuneiden määrän. Näihin hankkeisiin oli osallistunut noin 8 500 henkilöä. Kymmenen hanketta eli 17 % ilmoitti, että hanke ei kosketa suoraan viljelijöitä ja 27 % ei ilmoittanut viljelijöiden määrää. Mikäli oletetaan, että otokseen kuulumattomiin hankkeisiin olisi osallistunut vastaavasti viljelijöitä ja myös nyt niihin hankkeisiin, jotka eivät ole ilmoittaneet osallistujien määrää, osallistujia olisi ollut samassa suhteessa kuin osanottajamäärän ilmoittaneissa hankkeissa, niin osanottajia hankkeissa olisi ollut kaikkiaan lähes 26 000 viljelijää. Kun noin joka neljäs viljelijä ilmoitti osallistuneensa useampaan kuin yhteen hankkeeseen, tulee osallistuneiden määräksi noin 23 000. Oletettaessa edelleen, että kukin osallistuja edustaa yhtä maatilaa, on lähes 30 % maatiloista osallistunut kehittämishankkeiden toimintaan.

Tavoite 5b -ohjelman seurantaraportissa (Malinen ym. 1999) todetaan että 22 % kaikista maatilayrittäjistä oli vastannut hankkeiden vaikuttavuutta koskevaan kysymykseen. Toinen em. raportissa kuvattu kysely oli kohdennettu maatalouden investointitukea, ympäristöinvestointien tukea, pienyritystukea tai nuorten viljelijöiden tukea saaneille maatiloille. Kyselyn kohteena oli tavoite 5b -alueelta 578 maatilaa. Investointitukea saaneilta maatilayrittäjiltä tiedusteltiin, että jos he ovat osallistuneet tavoite 5b -ohjelmien hankkeisiin, miten he arvioivat kehittämishankkeeseen osallistumisen vaikuttaneen oman maatalousyrityksen kehittämiseen ja investointeihin. Kysymykseen oli vastannut 27 maatilaa kaikkiaan 236 palautetusta vastauksesta. Siten vain runsas 10 % investointitukea saaneista maatiloista oli osannut muodostaa käsityksensä hankkeen vaikuttavuudesta oman tilan toiminnan kehittämiseen. Tavoite 5b -ohjelman seurantaraportissa kuvatut kyselyt on suoritettu vuoden 1998 loppupuolella sekä vuoden 1999 keväällä.

Verrattaessa tämän kyselyn tuloksia aikaisemmin tehtyihin, voidaan päätellä, että hankkeisiin osallistuneiden maatilojen määrä on kasvanut voimakkaasti ohjelmakauden loppuvuosina. Tätä tukee myös joidenkin hankevetäjien esittämä näkemys, että ohjelmakauden alkuvaiheessa maatalouden kehittämishankkeita ei katsottu tarpeellisiksi. Tähän asiaan on kiinnitetty huomiota jo tavoite 5b -ohjelmasta tehdyssä ensimmäisessä väliarviointiraportissa (Malinen ym. 1998). Maatalouden kehittämishankkeet lähtivät siten laajemmin liikkeelle

monissa maakunnissa vasta ohjelmakauden loppuvaiheessa. Maatalouden kehittämishankkeisiin osallistuneiden määrä tulee kasvamaan, sillä huomattava osa hankkeista oli käynnissä vielä kesällä 2000 ja monet päättyvät vasta vuoden 2001 lopussa.

Viljelijöiden taustatiedot

Kyselyyn vastanneiden viljelijöiden keski-ikä oli noin 44 vuotta eli he olivat nuorempia kuin viljelijät keskimäärin (47,2 vuotta). Alle 40-vuotiaita viljelijöitä vastanneista oli 31,4 %, kun heitä koko maassa oli 25,7 % (MMM, Tike 2000). Maatalouden työkokemusta viljelijöillä oli runsaasti, keskimäärin lähes 24 työvuoden verran. Vastanneista 90 % ilmoitti olevansa päätoimisia viljelijöitä. Päätoimisten osuus oli suurempi kuin viljelijöiden keskimäärin koko maassa.

Tilan viljelyksessä oleva kokonaispeltoala (oma pelto ja vuokrattu pelto) oli noin 44 hehtaaria, mikä on huomattavasti suurempi kuin maatilojen keskimääräinen peltoala, 27 hehtaaria, vuonna 1999. Vastanneista noin neljäsosalla ei ollut lainkaan ammatillista koulutusta (taulukko 4.4). Opistotasoinen tai korkeampi koulutus oli noin vajaalla neljänneksellä vastanneista.

Taulukko 4.4. Vastaajien ammatillinen koulutus.

	N	%
ei ole	65	26
maatalousalan koulu	96	38
muu ammattikoulu	33	13
maatalousalan opisto/AMK	39	16
muu opisto/AMK	10	4
yliopisto	7	3
Yhteensä	250	100

Vastanneiden koulutustaso oli korkeampi kuin yli 20-vuotiaiden koulutustaso keskimäärin koko maassa. Peruskoulun jälkeisistä tutkinnoista vastanneilla oli enemmän kouluasteen tutkintoja ja vähemmän korkeakouluasteen tutkintoja kuin kaikilla peruskoulun jälkeisiä tutkintoja suorittaneilla keskimäärin (Tilastokeskus 2000. Etelä-Suomen katsaus). Koulutustaso oli myös korkeampi kuin

maaseudulla toimivilla mekaanisen puualan kehittämishankkeisiin osallistuneilla yrittäjillä. (Kataja 2001)

Vastanneiden tilojen tärkein tuotantosuunta oli maidontuotanto (taulukko 4.5). Maidontuottajia olikin vastanneiden joukossa selvästi enemmän kuin mitä on maidontuottajien osuus kaikista viljelijöistä (31 % vuonna 1999). Samoin perunanviljelijöitä oli aineistossa enemmän kuin koko maassa. Vastaavasti viljanviljelijöitä aineistossa oli vähemmän. Aineiston erot koko viljelijäjoukkoon verrattuna selittyvät aineiston hankinnalla. Otokseen tuli mukaan vain sellaisia viljelijöitä, jotka olivat osallistuneet hankkeisiin. Hankkeisiin osallistuneet viljelijät ovat useimmiten päätoimisia ja päätoimisista maidontuottajien osuus on korkeampi ja vastaavasti viljanviljelijöiden alempi kuin näiden ryhmien osuudet kaikista viljelijöistä. Perunantuottajien suurta osuutta lukuun ottamatta aineisto vastaa suhteellisen hyvin päätoimisten viljelijöiden tuotantosuuntakohtaista jakautumista koko maassa. Vastanneista maataloista luonnonmukaista maataloustuotantoa harjoitti joka kymmenes tila. Tämä on enemmän kuin mitä on luomu-tilojen osuus maan kaikista tiloista (mikä oli 6,1 % vuonna 1999).

Taulukko 4.5. Vastanneiden päätuotantosuunnat

Päätuotantosuunta	kpl	%
Maito	139	53
Naudanliha	21	8
Sikatalous	21	8
Siipikarja	2	1
Vilja	30	11
Peruna	32	12
Puutarha	4	2
Metsätalous	6	2
Muu	8	3
Yhteensä	263	100

Hankkeeseen osallistuminen

Edellä on kuvattu (luku 2) hankkeiden kohdistumista maatalouden eri osaluueille. Tämän luokituksen mukaan ryhmitellen vastanneet viljelijät jakautuvat näihin hankkeisiin taulukon 4.6. mukaisesti.

Taulukko 4.6. Viljelijöiden osallistuminen hankkeen kohdentumisen mukaan

	kpl	%
Maatalous yleisesti	117	44
Maidontuotanto	83	31
Lihantuotanto	30	11
Perunantuotanto	36	14
Yhteensä	266	100

Verrattaessa hankkeiden kohdentumista ja vastanneiden yrittäjien päätuotantosuuntia käy ilmi, että vain osa hankkeista on kohdistunut juuri tietyn tuotantosuunnan kehittämiseen. Perunanviljelijät ovat osallistuneet lähinnä oman tuotantosuuntansa hankkeisiin, muiden viljelijöiden osalta huomattava osa on osallistunut maataloutta yleisemmin kehittävään hanketoimintaan. Vastanneista noin kolme neljäsosaa ei ollut osallistunut muihin maatalouden kehittämishankkeisiin. Vaikka maatalouden hankkeita oli joissakin maakunnissa lukumääräisesti runsaasti, vain joka neljäs viljelijä oli osallistunut useampaan kuin yhteen hankkeeseen.

Hankevetäjät olivat ryhmitelleet johtamansa kehittämishankkeet niiden toiminnan sisällön mukaan. Tämän ryhmittelyn mukaan vastaajista noin kaksi kolmasosaa oli osallistunut tilojen tuotantotoimintaa edistäneisiin ja noin kolmasosa tilojen yritys- ja liikkeenjohtotaitoja kehittäneisiin hankkeisiin. Viljelijät olivat saaneet kimmokkeen osallistua hankkeeseen useimmiten suoraan hankkeen vetäjältä tai tilan tuotteita jalostavalta elintarvikealan yritykseltä.

Taulukko 4.7. Kimmokkeen antaja hankkeeseen osallistumiseksi.

	kpl	%
Hankkeen vetäjä	81	32
Muut viljelijät	26	10
Tiedotusvälineet	29	11
Elintarvikeyritykset	62	24
Maatalousviranomaiset	27	11
Osallistuin suunnitteluun	22	9
Muu	8	3
Yhteensä	255	100

Tärkeimmät syyt osallistua hankkeeseen olivat hankkeen tarjoama mahdollisuus tehostaa oman tilan toimintaa sekä mahdollisuus saada tietoa toimintaedellytyksistä myös tulevaisuudessa. Maatalouden tukijärjestelmiin liittyvät vaatimukset olivat syy osallistua viidellä prosentilla viljelijöistä, ja elintarvikeyritysten laatuvaatimukset tai muut tuotantoehdot olivat vain kahdeksalla prosentilla syy osallistua hankkeeseen.

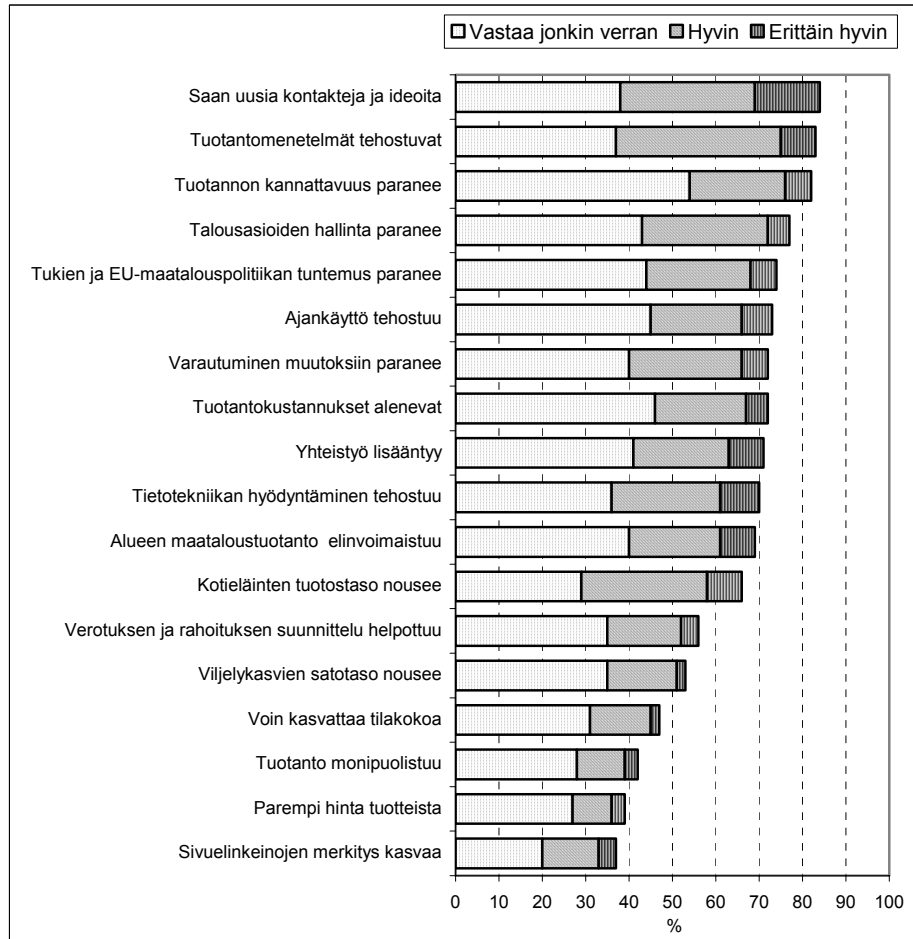
Viljelijöiden odotukset, hankkeen toteutus ja tulokset

Seuraavassa esitetään viljelijöiden odotukset hankkeelta sekä heidän näkemyksensä hankkeiden toteutuksesta ja tuloksista. Koko aineistoa koskevan tarkastelun lisäksi vastaajat ryhmiteltiin tavoitealueen, iän ja tuotantosuunnan mukaan, joiden kesken tehtiin tilastolliset tarkastelut. Iän mukaan vastaajat on jaettu kahteen ryhmään, alle 40-vuotiaisiin ja yli 40-vuotiaisiin, tuotantosuunnan mukaan jako on tehty maidontuottajiin ja muihin viljelijöihin. Seuraavien tarkastelujen yhteydessä tehtyjä ristiintaulukoita esitetään vain, jos eri ryhmien vastausten kesken on tilastollisesti merkitsevää eroa.

Viljelijöiden ennakko-odotuksia hankkeesta kartoitettiin pyytämällä vastaamaan, miten esitetyt väittämät vastasivat viljelijöiden ennakko-odotuksia hankkeista. Tärkeimmät odotukset hankkeesta kohdistuivat siihen, miten hankkeen avulla saadaan uusia kontakteja ja uutta tietoa (kuvio 4.10). Hankkeen avulla tuotantomenetelmien odotettiin tehostuvan, maatalouden kannattavuuden ja talousasioiden hallinnan tason paranevan. Hankkeilla ei sen sijaan oletettu olevan kovin suurta merkitystä tuotannon monipuolistamiseksi, sivuelinkeinojen kehittämiseksi tai tuotteista saatavaan hintatason parantamiseksi.

Vanhemmat viljelijät odottivat nuoria enemmän sitä, että hankkeiden avulla tilan tuotanto monipuolistuu ja sivuelinkeinojen merkitys kasvaa. Vastaavasti muut tilat odottivat maitotiloja enemmän, että hanke auttaa sivuelinkeinojen kehittämisessä. Nämä tulokset ovat loogisia, sillä maitotilat ovat hakeutuneet hankkeisiin erityisesti maitotalouden edelleen kehittämiseksi ja samanaikainen sivuelinkeinojen kehittäminen ei ole näin tarpeellista tai mahdollista. Nuorten viljelijöiden tilat olivat myös hieman suurempia kuin tilat keskimäärin. Muut kuin maitotilat kohdistavat odotuksia tietotekniikan hyödyntämiseksi. Tämä on jossain määrin yllättävää, sillä erityisesti maidontuotannossa on runsaasti erilaisia kehittämismahdollisuuksia tietotekniikan hyväksikäytössä. Eri tavoitealueiden viljelijöiden odotuksissa ei ollut eroja. Kysymykseen liittyvässä avoi-

messä vastauksessa viljelijät edelleen korostivat tilakohtaisesti sovelletun uuden tiedon saannin sekä yhteistyön lisäyksen tärkeyttä.



Kuvio 4.10. Viljelijöiden ennako-odotukset hankkeesta, % vastanneista

Hankkeen toteutus

Hankkeeseen osallistuneista viljelijöistä 12 % oli luopunut hankkeesta tai keskeyttänyt osallistumisensa hankkeeseen ennen hankkeen päättymistä. Keskeyttämisen syinä olivat useimmiten ajan puute tai turhautuminen hankkeen toimintaan. Vaikka keskeyttäneiden osuus oli pieni, se kertoo siitä, että hankkeiden toimintatavat eivät ole aina riittävän joustavia ottamaan huomioon yrittäjien erilaisia mahdollisuuksia osallistua hankkeisiin. Muutamissa vastauksissa kävi

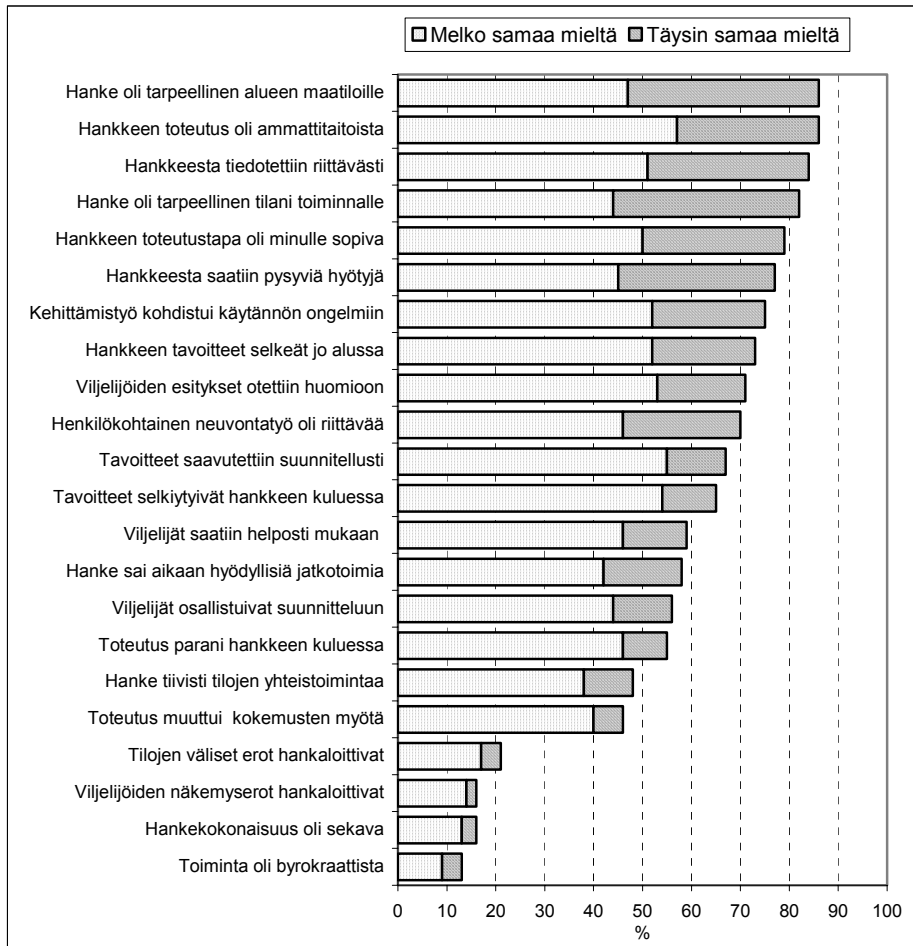
ilmi, että iltatilaisuuksiin ei ole aina mahdollisuutta lähteä ja niin hankkeeseen osallistuminen on jäänyt.

Viljelijöiden mielestä hankkeet olivat onnistuneet hyvin (kuvio 4.11). Hankkeet olivat tarpeellisia niin oman maatilana kuin alueen maatalouden kehittämiseksi. Hankkeita pidettiin yleisesti ammattitaitoisesti toteutettuna ja niiden toteutustapaa pääosin hyvänä. Yli puolet vastanneista totesi, että hankkeen toteutus parani hankkeen edetessä. Kehittämishankkeisiin liittyvä byrokratia ei ollut tuottanut ongelmia osallistujille.

Hanketoiminta kohdistui hyvin alueen maatalojen kannalta keskeisiin kehittämistarpeisiin. Lähes kolmannes totesi hankkeen kohdistuneen oikein hyvin ja runsas kaksi kolmasosaa vastanneista totesi hankkeen kohdistuneen ainakin osittain keskeisiin kehittämistarpeisiin. Viljelijöistä ainoastaan noin 1 % katsoi, että hanke ei ole vastannut lainkaan alueen tilojen keskeisiin kehittämistarpeisiin. Omaa tilaa koskeviin kehittämistarpeisiin hanke oli vastannut vain hieman heikommin, sillä 5 % (12 kpl) tiloista katsoi, että hanke ei vastannut lainkaan tilan kehittämistarpeita ja vastaavasti 26 % totesi hankkeen vastanneen oikein hyvin tilan tarpeita.

Vaikka kokonaisuudessaan hankkeiden toteutus näyttää onnistuneen hyvin, osa viljelijöistä on myös eri mieltä: noin viidennes katsoo, että viljelijöiden esityksiä otettiin heikosti huomioon tai että kehittämistyö ei kohdistunut käytännön ongelmiin. Henkilökohtaista neuvontatyötä piti riittämättömänä joka neljäs viljelijä.

Vanhempien viljelijöiden antama palaute hankkeiden toteutuksesta on kriittisempi kuin nuorempien. Vanhemmat viljelijät eivät pitäneet hankkeen toteutustapaa heille niin hyvin sopivana kuin nuoremmat ja heistä useampi kuin nuoremmista totesi viljelijöiden näkemyserojen haitanneen toteuttamista. Maitotilojen ja muiden tilojen väliset erot vastauksissa jäivät pieniksi. Maitotilojen antama palaute oli hieman myönteisempi kuin muiden tilojen. Maitotilat olivat useammin sitä mieltä, että hankkeesta saatiin pysyviä hyötyjä kuin muut tilat. Toisaalta muut tilat taas totesivat hankkeen tiivistäneen alueen tilojen välistä yhteistyötä useammin kuin maitotilat. Tavoitealueittain tarkasteltuna tavoite 6 -alueen viljelijöiden palaute hankkeiden toteutuksesta oli selvästi kriittisempi kuin tavoite 5b -alueen viljelijöiden. Tavoite 6 -alueen viljelijöiden mielestä hankkeiden tiedotus ja toteutus oli sujunut heikommin kuin tavoite 5b -alueella. Hankkeiden ei myöskään katsottu kohdistuneen yhtä hyvin käytännön ongelmiin eikä hankkeita koettu oman tilan kannalta niin tarpeellisiksi kuin tavoite 5b -alueella.



Kuvio 4.11. Viljelijöiden näkemykset kehittämishankkeen toteutuksesta.

Huolimatta viljelijöiden yleisesti antamasta myönteisestä hankepalautteesta, totesi lähes kolmannes vastaajista, että hankkeen toteutus ei kuitenkaan ole onnistunut (taulukko 4.8). Tämä kertoo siitä, että viljelijöiden mielestä hankkeet olisivat voineet toimia vieläkin paremmin.

Yleisin mainittu syy epäonnistumiseen oli viljelijöiden heikko osallistuminen. Myös hankkeen tiukka toteutusaikataulu ja riittämätön rahoitus tuotiin esiin syinä hankkeen epäonnistumiseen. Hankkeen vetäjiä pidettiin ammattitaitoisina, vain muutaman viljelijän mielestä hankkeen vetäjällä ei ollut riittävää asiantuntemusta.

Taulukko 4.8. Keskeiset syyt, miksi hanke ei ole onnistunut

Syy	kpl	%
Viljelijöiden huono osallistuminen	28	36
Tiukka toteutusaikataulu	14	18
Riittämätön rahoitus	12	15
Heikko suunnittelu	8	10
Vetäjän huono asiantuntemus	4	5
Muu syy	12	15
Yhteensä	78	99

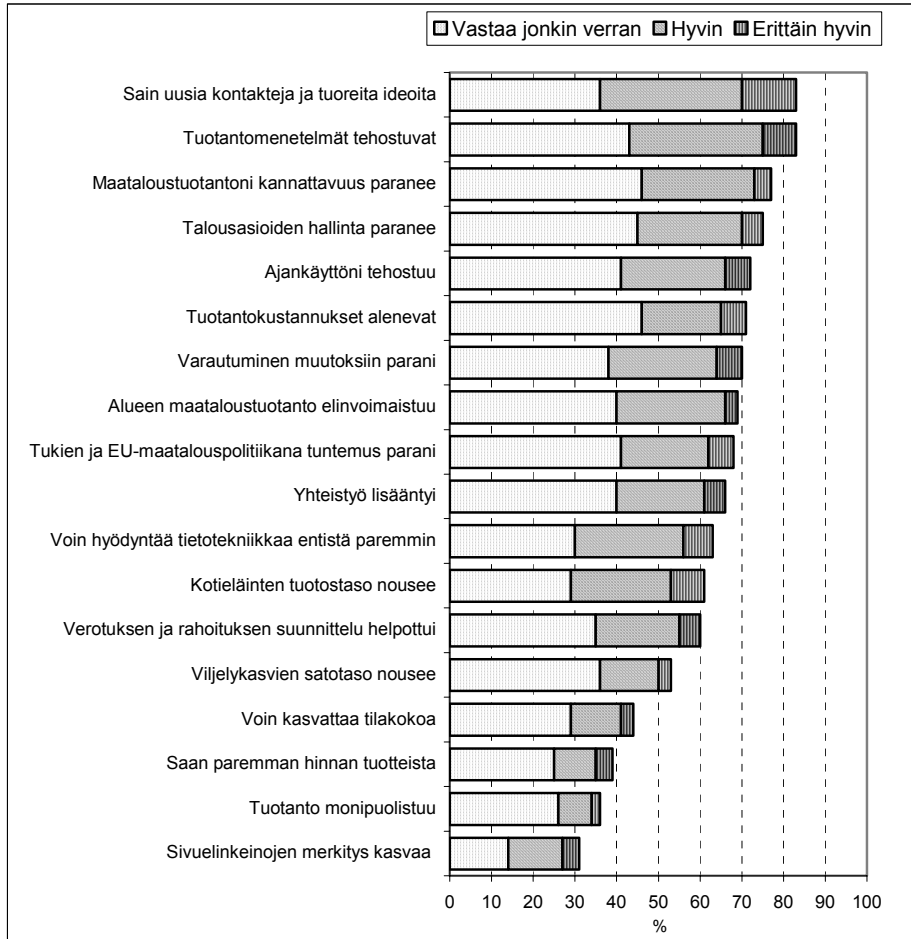
Hankkeen tulokset

Viljelijöiden antamien vastausten mukaan kehittämishankkeiden aikaansaamat tulokset ovat hyvin myönteiset (kuvio 4.12). Yli neljä viidesosaa vastaajista toteaa, että tilan tuotantomenetelmät tehostuvat ja että he ovat saaneet uusia ideoita ja uusia ajatuksia hankkeen ansiosta. Myös talousasioiden hallinta sekä oman tilan kannattavuus paranevat. Sen sijaan tuotteiden hintatasoon tai tuotantotoiminnan suuntautumiseen hankkeilla ei ole ollut kovin suurta yleisempää merkitystä. Hankkeilla todettiin olevan myönteisempiä vaikutuksia kotieläinten tuotostasoon kuin viljelykasvien satotasoon.

Nuorten viljelijöiden vastauksissa on hankkeen tuloksia koskevien väittämien osalta useita eroja vanhempiin viljelijöihin verrattuna. Nuorista useampi katsoo hankkeen vaikuttaneen hyvin maataloustuotannon kannattavuuden parantamiseen kuin vanhemmista. Nuoret pitivät hankkeen roolia merkittävämpänä tuotantomenetelmien ja tilan töiden ajankäytön tehostamisessa sekä he katsoivat saaneensa uusia kontakteja ja ideoita vanhempia viljelijöitä enemmän.

Maitotiloista noin 40 % arvioi tilan kotieläinten tuotostason nousevan hankkeen tuloksena. Vastaavasti noin kolmannes muista tiloista totesi sivuelinkeinojen merkityksen kasvavan tilalla hankkeen toteutuksen ansiosta.

Tavoitealueittain tarkasteltuna tavoite 6 -alueilla tulokset on koettu osittain myönteisimpinä kuin 5 b -alueilla.



Kuvio 4.12. Viljelijöiden näkemykset kehittämishankkeen aikaansaamista tuloksista.

Viljelijöiden odotukset ja hankkeiden tulokset

Vastanneet antoivat hankkeille kouluarvosanaksi 7,8 arvosanojen vaihdella neljän ja kymmenen välillä. Koska kustakin kyselyssä olleesta kehittämishankkeesta oli vastauksia tullut kahdesta kolmeentoista kappaletta, niiden perusteella ei ole mahdollista suorittaa yksityiskohtaista tilastollisesti luotettavaa tarkastelua siitä, mitkä kehittämishankkeet saivat parhaimmat arvostukset. Laajempina hankeryhminä tarkasteltaessa voidaan todeta, että keskimäärin parhaat arvostukset olivat saaneet naudanlihan tuotannon, maatalouden tietotekniikan sekä lypsykarjan terveydenhuollon edistämiseksi toteutetut hankkeet. Tietotekniik-

kahankkeissa arvosanojen hajonta oli kuitenkin suuri, mikä kertoo siitä, että vaikka hankkeet keskimäärin nähtiin onnistuneina, osa osallistuneista oli pettyneitä hankkeeseen. Tämä aiheutunee siitä, että osallistujien erilainen osaamisen taso ei mahdollistanut hankkeen riittävän yksityiskohtaista kohdentamista ja näin osa osallistujista koki pettymyksiä. Yksi tietotekniikkahanke oli saanut myös keskiarvoa alhaisemman yleisarvosanan. Korkean yleisarvosanan saaneet tuotantohankkeet ovat pitkälle erikoistuneita hankkeita. Näissä hankkeissa on pystytty vastaamaan tarkasti osallistujien omiin kehittämistarpeisiin. Hanke-toiminnan kautta on viljelijöiden ulottuville tuotu käytännönläheistä uutta tietoa, jota viljelijät ovat myös pystyneet soveltamaan omilla tiloillaan, kuten on tapahtunut mm. lypsykarjan terveydenhuoltoon liittyvissä hankkeissa.

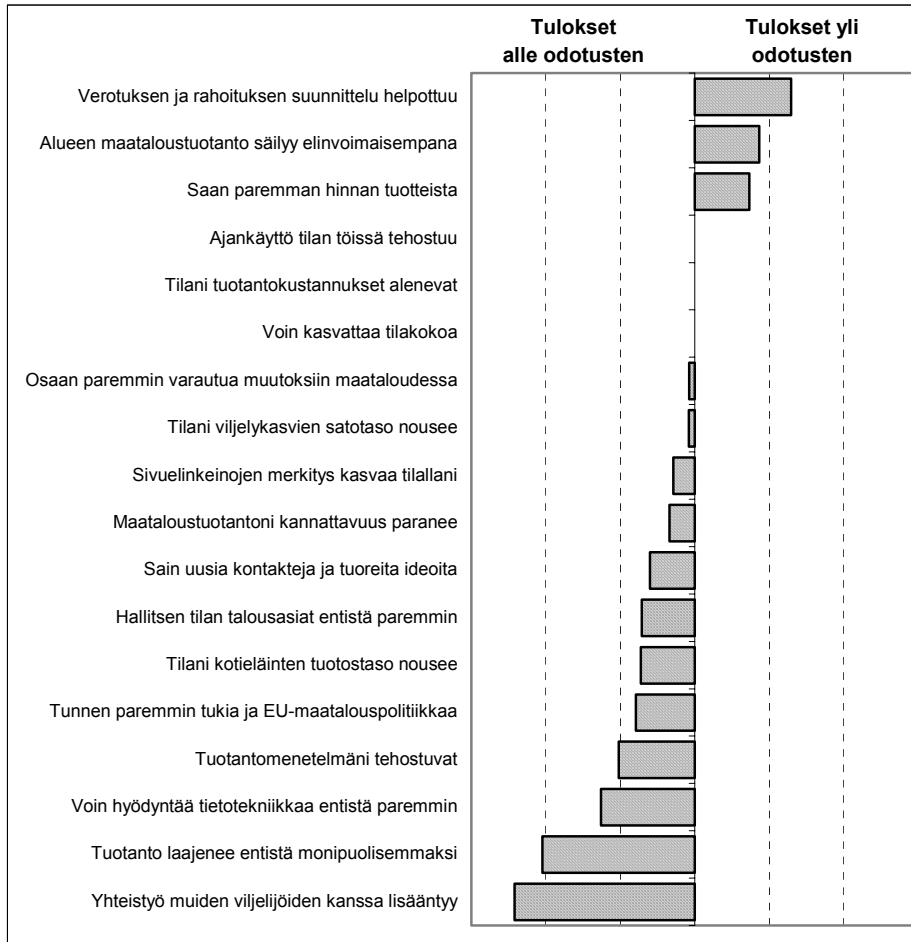
Heikoimman arvosanan saaneet hankkeet eivät muodostaneet yhtä selviä ryhmiä. Heikomman yleisarvosanan olivat saaneet yleisluonteiset maatalouden kehittämishankkeet sekä muutamat laatuhankkeet ja yhteistyön kehittämiseen tähtäävät hankkeet.

Hankkeiden saama yleisarvosana on parantunut hanketyön edetessä. Ohjelmakauden alkuvaiheessa toteutettujen hankkeiden arvostamat ovat alhaisemmat kuin uusimpien hankkeiden. Tämä johtuu siitä, että alkuvaiheessa hankkeita ei hanketoiminnasta olleen yleiskäsityksen mukaisesti kohdistettu maatalouden eri tuotantosuuntien tai osa-alueiden kehittämiseen, vaan ne jäivät yleisellä tasolla tapahtuvaksi kehittämistoiminnaksi. Näissä hankkeissa voimavarat jäivät niiden kohdealue ja alueen yrittäjien lukumäärä huomioiden pieniksi.

Seuraavassa kuviossa (kuviokuva 4.13) on kuvattu, miten kehittämishankkeen aikaansaamat tulokset vastasivat viljelijöiden kehittämishankkeelle asettamia ennakko-odotuksia. Kuvioista käy ilmi, että viljelijät olivat lähes kauttaaltaan asettaneet hankkeille hyvin kovat ennakko-odotukset. Näihin odotuksiin hankkeet eivät kaikilta osin ole kyenneet vastaamaan. Yli asetettujen ennakko-odotusten ovat toteutuneet tuotteiden hintaa ja verotuksen ja rahoituksen suunnittelu koskevat osa-alueet, joiden odotusarvot olivatkin hyvin alhaiset. Enemmän odotuksia kohdistui siihen, että hankkeen avulla alueen maataloustuotanto säilyy elinvoimaisempana. Tulokset kuitenkin ylittivät odotukset. Tätä voitaneen tulkita siten, että hankkeen avulla usko maatalouden mahdollisuuksiin alueella on parantunut.

Tulokset ovat alittaneet odotukset erityisesti yhteistyön lisäyksen, tuotannon monipuolistamisen sekä tietotekniikan käytön osalta. Viljelijät ovat pettyneet siihen, että yhteistyön lisäykseen ei hankkeiden avulla kuitenkaan ole saatu niin oleellista lisäystä kuin arvioitiin. Tietotekniikkahankkeissa odotusten ja

tulosten epäsuhta johtuu ainakin osittain siitä, että tietotekniikkaongelmat ovat usein ohjelmisto- ja laitekohtaisia ja näihin kaikkiin ongelmiin hankkeet eivät ole pystyneet tuomaan ratkaisuja.



Kuvio 4.13. Hankkeeseen kohdistuneet ennako-odotukset verrattuna hankkeen aikaansaamiin tuloksiin⁵.

⁵ Samojen vastaajien ennako-odotukset hankkeesta verrattuna näkemyksiin toteutuneista tuloksista.

Maatalouden ja maaseudun kehittämishankkeiden toiminta alueella

Viljelijöiden näkemyksiä alueella toteutetuista maatalouden kehittämishankkeista sekä yleensä hanketoiminnasta kartoitettiin hankkeiden toiminnasta esitetyillä väittämillä. Vastaukset on esitetty kuviossa 4.14.

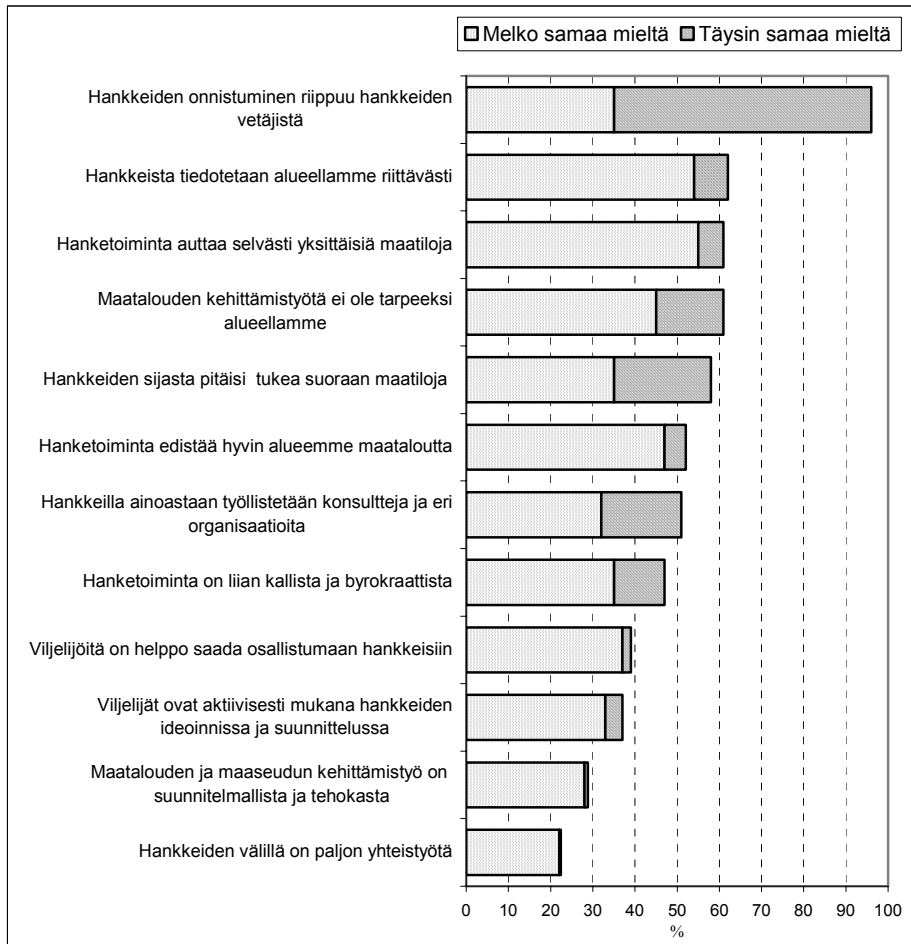
Viljelijät ovat yhtä mieltä siitä, että kehittämishankkeen onnistuminen on kiinni sen hankkeen vetäjästä ja hänen toimintatavastaan. Enemmistö on sitä mieltä, että hanketoiminta auttaa maatalojia mutta toisaalta maatalouden kehittämistyötä alueella ei tehdä riittävästi. Viljelijöiden mielestä hankkeiden sijasta tulisi tukea suoraan alueen maatalojia. Hieman useampi viljelijöistä on väittämän "hankkeilla ainoastaan työllistetään konsultteja ja eri organisaatioita" kanssa samaa mieltä kuin eri mieltä.

Viljelijöiden mielestä hankkeiden välillä ei ole paljoa yhteistyötä ja alueen maatalouden ja maaseudun kehittämistyötä ei pidetä suunnitelmallisena ja tehokkaana. Tämä osoittaa, että huolimatta joistakin hyvistä hankkeista, kehittämistyön kokonaisuus ei ole viljelijöiden mielestä toimiva.

Maitotilojen vastauksissa hajontaa on muiden tilojen vastauksia enemmän. Esimerkiksi väittämän "hankkeilla työllistetään vain konsultteja ja eri organisaatioita" kanssa on täysin samaa mieltä neljännes maitotiloista ja vastaavasti väittämän kanssa on täysin eri mieltä joka kuudes maitotila. Vastaava ero on hanketoiminnan kalleutta ja byrokratiaa koskevan väittämän osalta.

Hanketoimintaa kuvaaviin väittämiin saadut vastaukset kertovat selvästi viljelijöiden kaksijakoisesta suhtautumisesta kehittämishankkeisiin. Toisaalta yksittäisiä hankkeita pidetään hyödyllisenä, mutta itse hanketoimintaa kohtaan suhtaudutaan ainakin jossain määrin kielteisesti.

Nuorten ja vanhempien viljelijöiden välillä ei ollut hanketoimintaa yleisesti kuvaavien väittämien osalta eroja. Näiltä osin viljelijät eroavat puualan yrittäjistä (Kataja 2001), joilla nuorten ja vanhempien yrittäjien vastaukset erosivat toisistaan merkittävästi useiden väittämien osalta.



Kuvio 4.14. Viljelijöiden vastaukset kehittämishankkeita yleensä kuvaaviin väittämiin.

Maatilan jatkonäkymät ja kehittämiskohteet

Viljelijöistä hieman yli puolet aikoo varmasti tai melko varmasti osallistua maatalouden kehittämishankkeisiin myös jatkossa. Lähes puolet toteaa osallistuvansa mahdollisesti ja vain noin 4 % ei aio osallistua hankkeisiin. Vaikka pääosa aikoo osallistua hankkeisiin, täysin varmasti osallistuvien osuus jäi noin 20 prosenttiin vastanneista. Tämä kertoo, että hankkeisiin osallistuneet eivät ole kuitenkaan täysin vakuuttuneita hanketoiminnan heidän yrityksilleen tuomasta lisäarvosta.

Viljelijöiden tulevaisuudensuunnitelmia kartoitettiin pyytämällä heitä arvioimaan, miten oman tilan toiminta kehitty seuraavien viiden vuoden aikana. Vastausten yhteenveto on esitetty taulukossa 4.9.

Taulukko 4.9. Maatilojen kehitysnäkymät seuraavana viitenä vuonna.

Tilan kehittymissuunta	%
Tuotanto jatkuu nykyisellään	52,8
Sivuelinkeinojen merkitys kasvaa	14,5
Tilakoko ja tuotanto laajenevat	14,2
Palkkatulojen merkitys kasvaa	7,7
Tuotantosuuntaa muutetaan	4
Tuotanto vähenee	1,9
Tuotanto lopetetaan	0,6
En osaa sanoa	4,3

Vastausten mukaan yli puolet tiloista aikoo jatkaa tuotantoa pääosin nykyisessä laajuudessaan. Tuotantoa laajentavia tiloja ja sivuelinkeinoja kehittäviä tiloja oli tässä kyselyssä yhtä paljon. Palkkatulojen merkitys jää tässä ryhmässä vähäiseksi, vaikka palkkatulojen osuus maatilojen tuloista on viime vuosina nousut. Tämä kertoo siitä, että vastanneet olivat pääosin päätoimisia kotieläintiloja jotka aikovat myös jatkossa saada toimeentulonsa maatilalta. Kyselyyn osallistuneiden viljelijöiden aktiivisuudesta kertoo se, että vain harva oli vähentämässä tai lopettamassa tuotantoaan. Kyselyyn osallistuneet viljelijät poikkeavat selvästi koko viljelijäjoukosta tehtyyn kyselyyn verrattuna (Pyykkönen 2001). Näistä viljelijöistä vain harvat ovat lopettamassa tuotantoaan, kun koko viljelijäjoukkoa kuvaavassa tutkimuksessa 14 % viljelijöistä aikoo lopettaa kuuden vuoden kuluessa.

Kehittämiskohteet

Viljelijöille suunnatun kyselyn lopuksi tiedusteltiin, miten tarpeellisina he pitivät maatalouden eri kehittämiskohteita omalla alueellaan. Vastaukset on esitetty kuviossa 4.15. Tärkeimmäksi yksittäiseksi kehittämiskohteeksi nousi maatalouden tukiin liittyvä koulutus ja neuvonta. Tätä voidaan selittää siten, että viljelijät kokevat maatalouden tukijärjestelmän monimutkaiseksi ja vaikeaselkoiseksi ja ovat epävarmoja siitä, ovatko he osanneet toimia oikein ja toisaalta ovatko he kyenneet optimoimaan järjestelmän avulla saatavan tuen.

Seuraavaksi tärkeimmän kehittämiskohderyhmän muodostivat verotus- ja rahoitusneuvonta, tilan työolosuhteiden kehittäminen, ATK-koulutus ja neuvonta sekä kotieläinten terveyteen ja jalostukseen liittyvät seikat. Verotus- ja rahoitusneuvonnan osalta tilanne on samankaltainen kuin maatalouden tukijärjestelmän osalta: viljelijät ovat epävarmoja verotukseen ja rahoitukseen liittyvissä kysymyksissä ja ovat hyvin kiinnostuneita saamaan lisätietoja näistä asioista. Tästä kertoo vuosittain järjestettävien erilaisten viljelijöiden veroneuvontatilaisuuksien suuri osanottajamäärä.

Työolosuhteiden parantaminen koettiin nyt hyvin tärkeäksi. Viljelijöillä on selvästi huoli omasta työympäristöstään. Yli puolet nuorista viljelijöistä arvioi työolosuhteiden parantamisen erittäin tärkeäksi kehittämiskohteeksi. Maatalouden työt koetaan näin edelleen tapaturmaherkiksi, usein fyysisesti raskaiksi ja vastuullisiksi. Lisäksi maatalouden heikentynyt kannattavuus ja lisääntynyt riippuvuus tilan ulkopuolisesta päätöksenteosta koettelevat työssä jaksamista.

Atk-koulutuksen ja neuvonnan tarve on lisääntynyt tiloilla tietotekniikan käytön lisääntyessä nopeasti. Tietotekniikan osalta tarpeet eri tiloilla ovat hyvin erilaiset. Ne riippuvat paitsi viljelijöiden omasta osaamisesta myös tilan tuotantosuunnasta. Tietotekniikkaan liittyvä kehittämistoiminta on ollut usein atk-asioiden ja internetin perusteisiin liittyvää koulutusta. Jatkossa tarvitaan yhä pidemmälle vietyjen, usein tilakohtaisten sovellutusten kehittämistä ja niiden opastusta. Tärkeäksi nousee myös tiedonhallinta ja kerätyn informaation käyttö toiminnan ohjaamisessa. Kotieläinten terveydenhoito ja jalostuksen kehittäminen nousi myös tärkeimpien kehittämiskohteiden joukkoon. Tässä aineistossa oli mukana runsaasti päätoimisia kotieläintiloja, mikä luonnollisesti näkyy vastauksissa. Vastaus kertoo, että kotieläintalouden harjoittajat näkevät selkeitä mahdollisuuksia kehittää tuotantoa parantamalla kotieläinaineksen laatua sekä huolehtimalla eläinten terveydestä ja hyvinvoinnista.

Maatalouden kehittämishankkeista näihin viljelijöiden tärkeimmiksi luokittelemiin kehittämiskohteisiin on kohdistunut vain pieni osa.

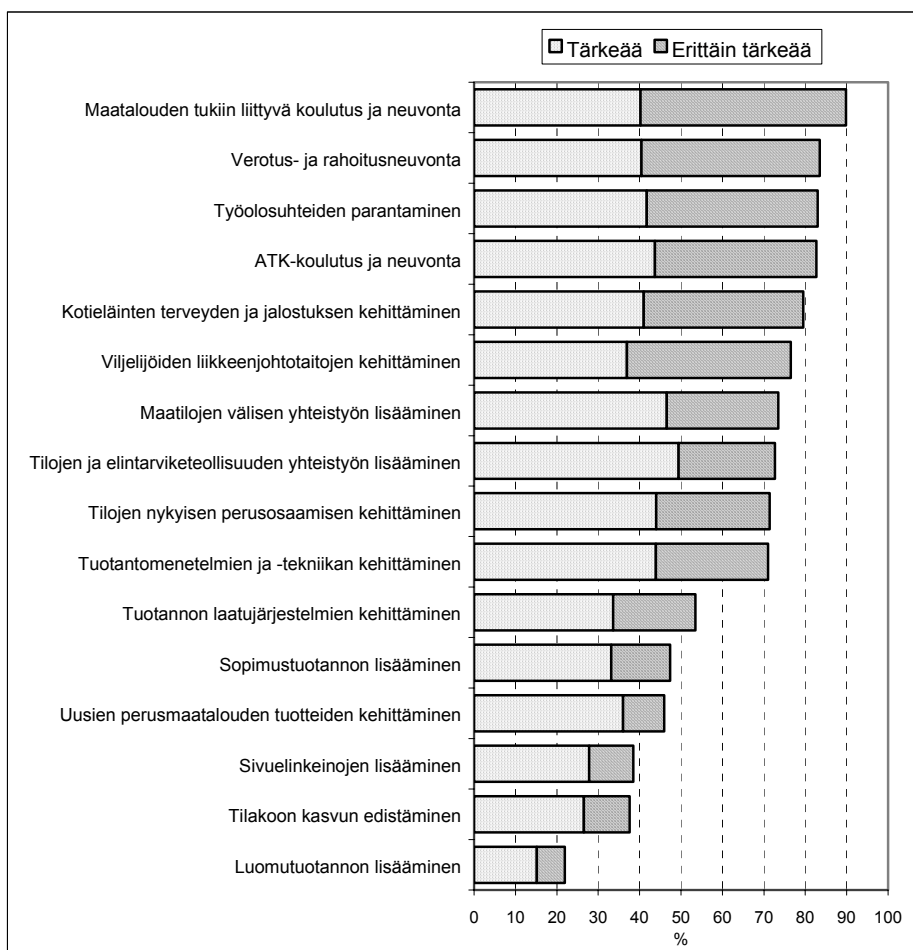
Viljelijöiden liikkeenjohtotaitojen, erilaisen yhteistyön sekä tilojen nykyisen osaamisen ja tuotantomenetelmien kehittäminen katsottiin edellistä ryhmää hieman vähemmän tärkeäksi, mutta kuitenkin vielä noin 70 % piti näitä asioita tärkeinä. Tähän ryhmään on kohdistettu maatalouden kehittämishankkeita melko runsaasti.

Noin puolet viljelijöistä pitää laatuja järjestelmiä tärkeänä kehittämiskohteenä. Sen sijaan viime aikojen maatalouspolitiikan keskeiset suuntauukset, tilakoon kasvattaminen sekä sivuelinkeinojen ja luomutuotannon lisääminen, eivät

viljelijöiden näkemyksen mukaan ole kovin merkittäviä kehittämiskohteina. Niiden kehittäminen sopii aina vain osalle maataloista ja tämän vuoksi erot useimpia tiloja koskettaviin kehittämiskohteisiin verrattuna muodostuvat suuriksi.

Maitotilat kokivat muita tiloja tärkeämmäksi maatalouden tukiin liittyvän koulutuksen ja neuvonnan, kotieläinten terveydenhuollon ja jalostuksen kehittämisen sekä työolosuhteiden parantamisen. Muut tilat katsoivat maitotiloja useammin tärkeäksi sivuelinkeinojen kehittämisen.

Viljelijöiden näkemykset tarvittavista maatalouden kehittämiskohteista ja toisaalta maatalojen kehittämiseksi suunnattu hanketoiminta eivät täysin kohtaa. Kehittämishankkeita on käytetty runsaasti tuotannon monipuolistamiseen ja sivuelinkeinojen kehittämiseen sekä luomutuotannon ja laatujärjestelmien kehittämiseen. Viljelijät eivät pidä näitä tärkeimpinä kehittämiskohteina, vaan katsovat tärkeimmiksi kehittämiskohteiksi tuki-, vero- ja atk-asiat, tilan työolosuhteet, kotieläinten terveyteen ja jalostukseen liittyvät asiat sekä liikkeenjohtotaitojen kehittämisen.



Kuvio 4.16. Maatalouden eri kehittämiskohteiden tärkeys.

4.4 Elintarviketeollisuuden edustajien näkemykset

Jalostusyriytysten näkemykset hanketoiminnasta

Maatalouden eri tuotantosuuntien kehitysedellytyksiin tilatasolla vaikuttaa ratkaisevasti koko tuotantoketjun kilpailukyky. Tässä ketjun kilpailukyvyn muodostumisessa on tuotteita jalostavalla teollisuudella merkittävä osuus. Jalostavan teollisuuden ja kaupan välityksellä kulkee lopputuotteiden kuluttajilta tuleva informaatio ketjun läpi alkutuotantoon ja edelleen panostuottajille saakka. Ketju on sitä kilpailukykyisempi, mitä paremmin se pystyy havainnoimaan markkinoilla tapahtuvia muutoksia ja mitä nopeammin se kykenee reagoimaan näihin muutoksiin. Tuotantoketjun yhteistyön tiivistyminen parantaa koko ketjun kilpailukykyä. Maatalouden tuotantoketjujen kilpailukykyä ovat Suomessa tarkastelleet mm. Isosaari (1999) ja Talpila ym. (2000).

Tässä tutkimuksessa kartoitettiin maatalouden tuotteita jalostavien yritysten näkemyksiä siitä, miten yritykset ovat kokeneet toteutetut maatalouden kehittämistoimenpiteet, miten yritykset itse ovat osallistuneet maatalouden kehittämistoimintaan ja miten yritykset omalta osaltaan aikovat jatkossa toimia maatalojen kilpailukyvyn parantamiseksi. Tämä tutkimusosio toteutettiin haastatteleamalla elintarvikealan yritysten edustajia. Yritykset valittiin pääosin niiden yritysten joukosta, jotka olivat myös itse toteuttaneet kehittämishankkeita. Haastattelujen kohteeksi valittiin yhdeksän henkilöä eri yrityksistä. Yksi henkilö kieltäytyi, joten lopulliseksi määräksi tuli kahdeksan yritystä. Yrityksistä neljä edusti lihanjalostusyriytisiä, kolme maidonjalostusta ja yksi viljaa jalostavaa teollisuutta. Haastatteluista viisi suoritettiin henkilökohtaisena haastatteluna ja kolme puhelinhaastatteluna. Kahdessa yrityksessä haastattelua varten tehdyn muistion laadintaan oli osallistunut molemmissa useita eri henkilöitä. Haastateltavina olivat pienemmissä yrityksissä toimitusjohtajat ja isommissa yrityksissä hankintatoimen johtajat tai vastaavat kenttäpäälliköt. Vastanneet yritykset olivat toimialallaan merkittäviä maakunnallisia tai valtakunnallisia yrityksiä. Haastateltujen yritysten joukossa oli yrityksiä, joilla oli kokemusta useassa eri maakunnassa toteutetuista hankkeista.

Haastattelu toteutettiin käyttämällä puoliksi strukturoitua haastattelulomaketta. Yritysten hyvin erilainen tietotaso hanketoiminnasta merkitsi kuitenkin sitä, että haastattelut etenivät vapaamuotoisesti. Pääpaino haastatteluissa kohdistettiin siihen, mitä toimenpiteitä alan yritykset pitävät keskeisinä maatalouden kilpailukyvyn parantamiseksi.

Maatalouden kehittämishankkeet ja hallinnon toiminta

Haastatellut jalostusyriytysten henkilöt totesivat yleisesti, että he tuntevat EU-ohjelmien kehittämistoimintaa heikosti. Toiminnan tuntemus rajoittuu lähinnä niihin hankkeisiin, joita yritys on ollut itse toteuttamassa. Kokonaisvaltaista näkemystä, mitä ohjelman toimenpiteillä on erialueilla tehty, yrityksillä ei ole. Yritysten mielestä tällaista yleiskuvaa siitä, mitä kaikkea tehdään, ei ole ollut saatavilla.

Osa yrityksistä koki maatalouden kehittämistoiminnan olleen hyvin esillä alueen kokonaiskehittämisessä, mutta yritykset totesivat myös monilla alueilla maatalouden kehittämisen jääneen melko vähäiseksi. Maakuntien välillä on ollut selviä eroja suhtautumisessa maatalouden kehittämiseen. Kokonaisuudessaan kuitenkin suhtautuminen maatalouteen on parantunut merkittävästi viime vuosien aikana. Maatalouden kehittämishankkeita oli pystytty toteuttamaan erityisesti tavoite 5b - ja 6 -ohjelman loppupuolella.

Hallinnon toiminnasta todettiin, että TE-keskusten maaseutuosastot ovat koko ajan suhtautuneet myönteisesti maatalouden kehittämiseen. Yrityksistä osa kuitenkin totesi, että TE-keskusten maaseutuosastojen toiminta on jäänyt liian passiiviseksi. Aktiivinen markkinointityö ja alueen maatalouden kehittämistahojen ja alan yritysten kokoaminen yhteistyössä tapahtuvan kehittämistoiminnan tueksi on jäänyt liian vähälle. Joissakin maakunnissa, mm. Etelä-Pohjanmaalla, toteutetut koordinaatiohankkeet, joissa on toiminut päätoiminen vetäjä, todettiin yhdeksi hyväksi keinoksi lisätä alan yhteistyötä.

Maakuntien liittojen toimintaa yritykset tunsivat heikommin. Niiden toiminnasta todettiin, että sillä on ollut melko vähän vaikutusta maatalouden kehittämistoimintaan. Muutamat yritykset kuitenkin arvostelivat alueen maakuntaliittoa siitä, että suhtautuminen maatalouden kehittämistoimenpiteisiin on ollut melko kielteinen. Tilanne on sittemmin parantunut TE-keskusten saadessa suuremman päätösvallan rahoituksen suuntaamisesta. Kuntien ja seutukuntien osalta suhtautumisessa maatalouteen sinänsä ei ole ollut suurempia ongelmia, mutta ongelmia on sen sijaan tuottanut kuntarahoituksen saaminen. Yksi yritys nimesi kuntarahan keräämisen suurimmaksi vaikeudeksi koko hanketoiminnassa.

Yritykset odottivat hallinnolta selkeää ja aktiivista tiedottamista tarjolla olevista kehittämismahdollisuuksista. Tiedottamisessa ei riitä pelkkä kirjallinen materiaali, vaan tarvitaan vaikeaselkoisten asioiden suomentamista. Yritykset kokivat, että heidän roolinsa ja asiantuntemuksensa alan kehittämisessä on

jäänyt taka-alalle. Yhtenä syynä pidettiin sitä, että hallinto varoo liikaakin ottamasta yrityksiä mukaan alan kehittämiseen.

Kokemukset toteutetuista hankkeista

Hankkeiden onnistumisen todettiin lähtevän liikkeelle hankkeen onnistuneesta suunnittelusta. Päämäärän tulee olla selkeä ja kaikilla osallisilla on oltava tiedossa, mihin toiminnalla pyritään ja hankkeelle on löydettävä sen toteutumista kuvaavat mittarit. Yritykset totesivat, että hankkeen on pystyttävä tarjoamaan osallistujille konkreettista taloudellista hyötyä. Oleellista on, että hankevetäjä on ammattitaitoinen. Samalla kuitenkin todettiin, että hankevetäjä yksistään ei vielä riitä, vaan hän tarvitsee hankkeeseen vahvasti sitoutuneen taustatahon. Ilman vahvaa taustatahoa hyväkin hankevetäjä voi jäädä yksin. Mikäli yritys on hankkeen toteuttaja, yrityksellä on huomattava oma intressi sille, että hanke onnistuu ja näin taustataho sitoutuu vahvasti hankkeeseen. Sidosryhmien aktiivisuus ja aito sitoutuminen todettiin myös tärkeäksi.

Yritykset totesivat, että ammattitaitoisen henkilöstön puute on ongelmana hanketyössä. Tämä johtuu siitä, että toiminta perustuu usein lyhytkestoisiin työsuhteisiin ja tämän vuoksi hyvät, varttuneemmat asiantuntijat hakeutuvat usein muihin tehtäviin. Joiltain yrityksiltä tuli kritiikkiä myös eri maatalouden kehittämisorganisaatioille, sillä hanketoimintaa on yritysten mukaan tehty myös organisaatioiden henkilökunnan työllistämiseksi. Yritykset kokivat, että yritysten asiantuntemusta ei ole hanketyössä käytetty täysimääräisesti hyväksi. Hankkeita toteuttaneet "viranomaistahot" eli lähinnä oppilaitokset, neuvontajärjestöt ja kunnat, ovat olleet arkoja ottamaan yrityksiä mukaan toiminnan kehittämiseen. Yritysten mukaan kyse on kuitenkin yhteistyöstä maatalouden kehittämiseksi ja siinä työssä yritykset ovat hyvin keskeisessä asemassa.

Osa yrityksistä piti tärkeänä, että hankkeen vetäjänä toimiva henkilö on ollut itse mukana suunnittelemassa hanketta. Suunnitteluvaiheeseen osallistuminen lisää henkilön sitoutumista hankkeen toimintaan ja tämä edelleen parantaa hankkeen laatua. Ohjausryhmää on käytetty lähinnä viranomaiselimenä hankkeissa, mutta se voi toimia myös aktiivisesti hankkeen edistämiseksi. Hyviä kokemuksia oli tullut ohjausryhmästä, jossa puheenjohtajana toimi alan professori. Tässä tapauksessa ohjausryhmän puheenjohtaja edisti vahvasti hanketta tuomalla hankkeen käyttöön oman osaamisensa sekä laajan yhteistyöverkoston.

Yritysten mielestä hankkeiden hallinnointi on tehty aivan liian raskaaksi. Toiminnan arviointiin ja asiakaspalautteen keräämiseen olisi käytettävä enem-

män aikaa ja sen sijaan hallinnon vaatiman paperityön tulisi hoitua keveämmin. Asiakaspalautetta tulisi käyttää tiivistä hankkeen ohjaamisen työvälineenä.

Hankkeet elintarviketuotannon kehittäjänä

Haastattelussa kartoitettiin myös yritysten näkemyksiä siitä, miten maatalouden kilpailukykyä tulee jatkossa kehittää ja mikä osuus hanketoiminnalla voi tässä työssä olla.

Tärkeimmäksi tekijäksi yritykset näkivät tilatasolla tapahtuvan toiminnan edistämisen. Kehittämiskohteena tulee olla osaamisen parantaminen. Tämä tarkoittaa niin liiketaloudellisen kuin tuotantotoimintaan suoraan liittyvän osaamisen kehittämistä. Hankkeista tulee olla osallistuneille maatilayrittäjille konkreettista hyötyä. Yritykset totesivat, että pitkäkestoisiin koulutuksiin, esimerkiksi mainittiin laatukoulutus, viljelijöitä on ollut paikoin vaikea saada mukaan. Hankkeisiin liittyvä tilakohtainen neuvontatyö on sen sijaan koettu onnistuneeksi työtavaksi. Tätä työtä on kuitenkin pystytty hankkeissa toteuttamaan melko vähän, sillä hankkeiden voimavarat ovat olleet tähän työhön vähäiset. Joissakin hankkeissa tilakohtaiset neuvontakäynnit ovat jääneet aikataulustaan jälkeen sopivien ja pätevien asiantuntijoiden puuttuessa.

Tekniikkaan liittyvien hankkeiden todettiin kiinnostavan viljelijöitä ja tässä nähtiin mahdollisuuksia kehittämishankkeille. Tuotantoon liittyvä tekniikka niin kotieläintaloudessa kuin kasvinviljelyssäkin kehitty nopeasti ja teknologian siirtoon ja innovaatioiden havaitsemiseen ja niiden leviämiseen liittyvät hankkeet ovat tärkeitä. Samoin tietotekniikka kehitty maataloudessa nopeasti ja sen hyväksikäyttö vaatii jatkuvaa työtä.

Tuotteita jalostavat yritykset ovat vetäytymässä hankkeiden toteutuksesta. Tämä johtuu ensiksikin hankkeiden vaatimasta laajasta byrokratiasta. Jalostavat yritykset haluavat toteuttaa samaa hanketta usean eri TE-keskuksen ja maakunnan alueella ja tällaisten hankkeiden toteuttaminen on osoittautunut erittäin hankalaksi. Kuluvalla ohjelmakaudella on myös kiristetty yksittäisen yrityksen tekemän kehittämishankkeen rahoitusta ja ne luetaan usein yritystuen piiriin kuuluvaksi. Näin yritykset joutuvat ottamaan mukaan myös muita yrityksiä tai, kuten nyt on käymässä, hankkeen toteutus siirretään neuvontajärjestön tai muun kehittämisorganisaation toteuttamaksi. Tällöin kuitenkin yrityksen sitoutuminen hankkeeseen heikkenee. Tämä saattaa heikentää hanketoiminnan vaikuttavuutta. Näin voidaan arvioida, sillä viljelijät olivat antaneet jalostavien

yritysten toteuttamille maatalousalan kehittämishankkeille hieman korkeamman yleisarvosanan kuin maataloushankkeille keskimäärin.

Laatuhankkeista eri mielipiteitä

Moni haastateltava yritys oli osallistunut aktiivisesti tuotteiden laatuun liittyneiden hankkeiden toteuttamiseen. Tuotteiden laatu ja sen turvaaminen koettiin tärkeäksi kehittämisalueeksi. Yritykset ovat yleisesti toteuttamassa omaa laatujärjestelmäänsä, johon kuuluu osana maataloilla tehtävä työ laadun varmistamiseksi. Ne yritykset, joilla on oma laatujärjestelmä ja jossa tilatason tuotanto täyttää yrityksen laatukriteerit, katsovat yleensä, että tämä järjestelmä on riittävä. Jalostavat yritykset suhtautuvat epäillen tilakohtaisesti laadittavaan ja sertifiointikelpoiseen laatujärjestelmään, sillä se ei tuo tuottajalle uutta lisäarvoa markkinoilta, mikäli nämä ovat jo yrityksen oman laatutyön piirissä. Yritysten kesken näkemykset eroavat jossain määrin yrityksen koon mukaan; mitä isompi jalostava yritys on, sitä selvemmin yritys korostaa oman yrityskohtaisen laatutyön merkitystä.

Jalostavat yritykset kokevat nykyisissä laatuhankkeissa korostuvan liiaksi koulumuotoisen työmenetelmän laatukansioineen. Koulutuksista on tehty liian pitkäkestoisia ja tuottajien motivointi ei ole aina onnistunut. Osa yrityksistä piti koulumuotoista opetusta vanhentuneena työmenetelmänä.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Maaseudun ja maatalouden kehittämistyö vuosina 1995-1999

Ohjelmakaudella 1995-1999 tavoite 5b -alueella toteutettiin yli 1 500 alkutuotannon monipuolistamiseen kohdistettua Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston kautta osin rahoitettua maaseudun kehittämishanketta, joiden kokonaiskustannuksiksi muodostui hieman yli miljardi markkaa. Tavoite 6 -alueella maa- ja metsätalouden toimintalinjassa toteutettiin 540 hanketta vajaalla 400 miljoonalla markalla.

Maatalouden perustuotannon kehittämiseen kohdistettiin näistä runsaasta 2 000 hankkeesta yhteensä tavoite 5b - ja 6 -alueilla noin 200 kehittämishanketta, joita rahoitettiin yhteensä 129 miljoonalla markalla. Näistä maataloushankkeista 70 % toteutui tavoite 5b -alueella. Voimakkainta maatalouden kehittämistoimintaa oli Pohjanmaan maakunnissa. Suhteessa kunkin maakunnan tilamäärään maatalouteen kohdistettiin kehittämisrahoitusta 5b-alueella vilkkaimmin Pohjois-Pohjanmaalla ja vähiten Varsinais-Suomessa ja 6-alueella puolestaan eniten Kainuussa ja vähiten Keski-Suomessa.

Maataloushankkeet olivat joko tuotantotoiminnan tai liikkeenjohto- ja yritystoiminnan kehittämisprojekteja. Noin puolet toteutettiin yksittäistä tuotantosuuntaa laajempina hankekokonaisuuksina, kolmasosa kohdistui lihan- tai maidontuotantoon ja loput suuntautuivat kasvinviljelyn kehittämiseen. Maidontuotannon hankkeet painottuivat tavoite 6 -alueelle, lihan- tai maidontuotantohankkeet hajaantuivat eri puolille maata ja kasvinviljelyä taas kehitettiin pääosin 5b -alueella.

Enemmistö tarkastelluista hankkeista ideoitiin melko laajoissa työryhmissä, joissa oli mukana yleensä mm. kuntien, maakuntien, viljelijöiden ja elintarvikeyritysten edustajia, ja alueelliset maaseutukeskukset toimivat useimmiten hankkeiden toteuttajina. Suunnitteluvaiheessa kohderyhmän eli viljelijöiden panos jäi yleensä vähäiseksi.

Hieman yli puolet hankkeista suuntautui liikkeenjohtotaitojen parantamiseen ja loput kohdistuivat tilojen tuotannon kehittämiseen. Yleisiä kehittämis-kohteita olivat tuotanto-olosuhteiden parantaminen sekä tuotannollisen ja muun tilojen välisen yhteistyön lisääminen. Näistä hankkeista noin puolet toteutettiin tila- tai viljelijäkohtaisena kehittämistyönä ja loput ryhmissä tai vielä laajem-

pana. Toteutus oli muuttunut hankkeen kuluessa lähes puolessa hankkeista yleensä tavoitteiden ja kohderyhmän tarpeiden täsmennyttyä.

Kehittämishankkeiden toteutusta oli joissain hankkeissa hankaloittanut viljelijöiden vähäinen osallistuminen. Lisäksi ongelmia aiheutui byrokratiasta ja siihen liittyen hankerahoituksen järjestämisestä. Hankkeiden tavoitteisiin oltiin kuitenkin valtaosin päästy tai pääsemässä.

Tuotantosuunnista maitotalous oli hankevetäjien mielestä pystynyt yleisesti ottaen selvästi parhaiten kehittämään kilpailukykyään ohjelmakauden mitaan. Seuraavaksi parhaiten olivat menestyneet perunantuotanto ja sianlihantuotanto.

Maaseudun kehittämishankkeita pidettiin hyödyllisinä yksittäisten maatilojen kannalta ja maaseudun hanketoiminnan nähtiin pääosin edistävän hyvin perusmaatalouden kehittämistä. Hankevetäjän panosta ja ammattitaitoa pidettiin hankkeiden tulosten kannalta erittäin tärkeänä.

Jatkon kannalta keskeisenä kehittämistyön suuntana hankevetäjät pitivät osaamisen ja liiketaloudellisten valmiuksien parantamista sekä yhteistyön lisäämistä. Yksittäisistä toimenpiteistä liikkeenjohdon ja tuotannollisen yhteistyön parantamista ja myös tilojen tuotantomenetelmien ja -teknologia kehittämistä ja tietotekniikan hyödyntämistä pidettiin tärkeinä.

Hankkeisiin osallistuneiden viljelijöiden näkemykset

Maatilatalouden kehittämishankkeisiin oli tämän selvityksen mukaan osallistunut 23 000 henkilöä eli lähes kolmanneksella maataloista oli kokemusta kehittämishankkeiden toiminnasta. Osallistuminen oli lisääntynyt erityisesti aivan viime vuosina. Hankkeisiin osallistuneet viljelijät olivat nuorempia ja heidän maatilansa olivat selvästi suurempia kuin maatilat keskimäärin ja he olivat useimmiten päätoimisia viljelijöitä. Yli puolet tiloista aikoo jatkaa tuotantoa pääosin nykyisessä laajuudessaan. Tuotannon laajentamista tai sivuelinkeinon kehittämistä suunnitteli kumpiakin joka seitsemäs tila. Hankkeisiin osallistuneet viljelijät aikovat olla selviytyjiä, sillä nämä tilat eivät juuri olleet lopettamassa tuotantoaan.

Tärkeimmät syyt osallistua kehittämishankkeiden toimintaan olivat hankkeen tarjoama mahdollisuus tehostaa oman tilan toimintaa sekä mahdollisuus saada tietoa toimintaedellytyksistä myös tulevaisuudessa. Viljelijät odottivat saavansa hankkeen avulla uusia kontakteja ja uutta tietoa. Hankkeen avulla tuotantomenetelmien odotettiin tehostuvan sekä maatalouden kannattavuuden

ja talousasioiden hallinnan tason paranevan. Hankkeisiin osallistuneista viljelijöistä 12 % oli lopettanut osallistumisensa ennen hankkeen päättymistä. Vaikka keskeyttäneiden osuus oli pieni, se kertoo siitä, että hankkeiden toimintatavat eivät ole aina riittävän joustavia ottamaan huomioon yrittäjien erilaisia mahdollisuuksia osallistua hankkeisiin. Viljelijöiden mielestä hankkeet olivat onnistuneet hyvin ja hankkeita pidettiin tarpeellisena niin oman maatilan kuin alueen maatalouden kehittämiseksi. Hankkeita pidettiin yleisesti ammattitaitoisesti toteutettuna ja niiden toteutustapaa pääosin hyvänä, toteutus yleensä parani hankkeen edetessä.

Vanhempien viljelijöiden antama palaute hankkeiden toteutuksesta on kriittisempi kuin nuorempien viljelijöiden. Tähän on yhtenä syynä se, että nuorempien viljelijöiden kehittymishakuisuus yleensä on korkeampi ja monet hanketyypit, esim. tietotekniikkaan ja teknologiaan liittyvät hankkeet, soveltuivat siten heille vanhempia paremmin. Tavoitealueittain tarkasteltuna tavoite 6 -alueen viljelijöiden palaute hankkeiden toteutuksesta oli kriittisempi kuin tavoite 5b -alueen viljelijöiden. Hankkeiden ei katsottu tavoite 6 -alueella kohdistuneen yhtä hyvin käytännön ongelmiin eikä hankkeita koettu oman tilan kannalta niin tarpeelliseksi kuin tavoite 5b -alueella. Tämä kertoo siitä, että lähellä viljelijää tapahtunut tilatason työ ei tavoite 6 -alueen hankkeissa onnistunut niin hyvin kuin tavoite 5b -alueella.

Huolimatta viljelijöiden yleisesti antamasta myönteisestä hankepalautteesta, totesi kuitenkin lähes kolmannes vastaajista, että hankkeen toteutus ei ollut onnistunut. Tämä kertoo siitä, että viljelijöiden mielestä hankkeet olisivat voineet toimia vieläkin paremmin. Noin viidennes vastanneista katsoi, että viljelijöiden esityksiä otettiin heikosti huomioon tai että kehittämistyö ei kohdistunut käytännön ongelmiin. Henkilökohtaista neuvontatyötä piti riittämättömänä joka neljäs viljelijä. Yleisin mainittu syy epäonnistumiseen oli viljelijöiden heikko osallistuminen. Myös hankkeen tiukka toteutusaikataulu ja riittämätön rahoitus tuotiin esiin syinä hankkeen epäonnistumiseen.

Viljelijöiden antamien vastausten mukaan kehittämishankkeiden aikaansaamat tulokset ovat myönteiset: tilan tuotantomenetelmät tehostuvat ja osallistujat ovat saaneet uusia ideoita ja uusia ajatuksia hankkeen ansiosta. Myös talousasioiden hallinta sekä oman tilan kannattavuus paranevat. Nuoret pitivät hankkeen roolia merkittävämpänä tuotantomenetelmien ja tilan töiden ajankäytön tehostamisessa sekä he katsoivat saaneensa uusia kontakteja ja ideoita vanhempia viljelijöitä enemmän.

Vastanneet antoivat hankkeille kouluarvosanaksi 7,8 arvosanojen vaihdella neljän ja kymmenen välillä. Parhaat arvostukset olivat saaneet naudanlihan tuotannon, maatalouden tietotekniikan sekä lypsykarjan terveydenhuollon edistämiseksi toteutetut hankkeet. Tietotekniikkahankkeissa arvosanojen hajonta oli kuitenkin suuri, mikä kertoo siitä, että vaikka hankkeet keskimäärin nähtiin onnistuneina, osa osallistuneista oli pettyneitä hankkeeseen. Näissä hankkeissa ei ollut mahdollista riittävästi ottaa huomioon osallistujien hyvin eriasteista osaamisen tasoa. Korkean yleisarvosanan saaneet tuotannon kehittämishankkeet olivat pitkälle erikoistuneita, joissa pystyttiin vastaamaan tarkasti osallistujien omiin kehittämistarpeisiin. Heikomman yleisarvosanan olivat saaneet yleisluonteiset maatalouden kehittämishankkeet sekä muutamat laatu- hankkeet ja yhteistyön kehittämiseen tähtäävät hankkeet. Ohjelmakauden alkuvaiheessa toteutettujen hankkeiden arvostukset olivat alhaisemmat kuin uusimpien hankkeiden. Tämä johtuu siitä, että alkuvaiheessa hankkeita ei hanketoiminnasta olleen yleiskäsityksen mukaisesti kohdistettu maatalouden eri osa-alueiden kehittämiseen vaan ne jäivät enemmänkin yleisellä tasolla tapahtuvaksi kehittämistoiminnaksi. Näissä hankkeissa voimavarat jäivät niiden kohdealue ja alueen yrittäjien lukumäärä huomioiden pieniksi.

Viljelijät kokivat kehittämishankkeen onnistumisen olevan pitkälti kiinni hankkeen vetäjästä ja hänen toimintatavastaan. Enemmistö on sitä mieltä, että hanketoiminta auttaa maatalojia; hieman yli puolet aikoo varmasti tai melko varmasti osallistua maatalouden kehittämishankkeisiin myös jatkossa. Toisaalta viljelijät kokivat, että maatalouden kehittämistyötä alueella ei tehdä riittävästi. Hankkeiden sijasta tulisi tukea suoraan alueen maatalojia. Nyt hankkeiden välillä ei ole paljoa yhteistyötä ja alueen maatalouden ja maaseudun kehittämistyötä ei pidetä suunnitelmallisena ja tehokkaana. Tämä osoittaa, että huolimatta joistakin hyvistä hankkeista, kehittämistyön kokonaisuus ei ole viljelijöiden mielestä toimiva.

Tärkeimmiksi maatalouden kehittämiskohteiksi viljelijät nostivat maatalouden tukiin liittyvän koulutuksen ja neuvonnan, verotus- ja rahoitusneuvonnan, tilan työolosuhteiden kehittämisen, ATK-koulutuksen ja neuvonnan sekä kotieläinten terveyteen ja jalostukseen liittyvät seikat. Viljelijöiden liikkeenjohdotaitojen, erilaisen yhteistyön sekä tilojen nykyisen osaamisen ja tuotantomenetelmien kehittäminen katsottiin edellistä ryhmää hieman vähemmän tärkeäksi, mutta vielä noin 70 % piti näitä asioita tärkeinä.

Jalostusyriyrysten näkemykset hanketoiminnasta

Selvityksessä kartoitettiin haastatteluin maatalouden tuotteita jalostavien yritysten näkemyksiä hanketoiminnasta maatalouden kehittämisessä. Yritykset toteivat maatalouden kehittämistoimenpiteiden jääneen vähäisiksi monella alueella. Suhtautuminen maatalouden kehittämistoimintaan on kuitenkin parantunut viime vuosien aikana. Yritykset kokivat, että heidän roolinsa ja asiantuntemuksensa alan kehittämisessä on jäänyt taka-alalle maatalouden kehittämistoiminnassa ja yritykset odottivat hallinnolta selkeää ja aktiivista tiedottamista tarjolla olevista kehittämismahdollisuuksista.

Yritysten käsitysten mukaan hankkeen on pystyttävä tarjoamaan osallistujilleen konkreettista taloudellista hyötyä. Hankkeiden onnistuminen lähtee liikkeelle hankkeen suunnittelusta, hankkeen päämäärän tulee olla selkeä ja kaikilla osallisilla on oltava tiedossa, mihin toiminnalla pyritään. Hankkeelle on löydettävä sen toteutumista kuvaavat selkeät mittarit. Oleellista on, että hankevetäjä on ammattitaitoinen. Yritykset totesivat kuitenkin, että hankevetäjä yksistään ei vielä riitä, vaan hän tarvitsee hankkeeseen vahvasti sitoutuneen taustatahon. Yritykset katsoivatkin itse olevansa juuri tällainen asiaan keskeisesti sitoutunut taho. Myös muiden sidosryhmien aktiivisuus ja aito sitoutuminen todettiin tärkeäksi. Ammattitaitoisen henkilöstön puute todettiin ongelmaksi. Tämä johtuu siitä, että toiminta perustuu usein lyhytkestoisiin työsuhteisiin ja tämän vuoksi hyvät, varttuneemmat asiantuntijat hakeutuvat helposti muihin tehtäviin. Yritykset kokivat, että yritysten asiantuntemusta ei ole hanketyössä käytetty täysimääräisesti hyväksi. Yritysten mukaan myös alan hallinto varoo liikaakin ottamasta yrityksiä mukaan alan kehittämiseen.

Tuotteita jalostavat yritykset kokivat maatalouden kilpailukyvyyn kehittämisessä tärkeintä olevan nyt suoraan maataloilla tehtävän työn ja siellä kehittämiskohteena tulee olla niin liiketaloudellisen kuin tuotantotoimintaan suoraan liittyvän osaamisen kehittäminen. Hankkeisiin liittyvää tilakohtaista neuvontatyötä on kuitenkin pystytty hankkeissa toteuttamaan melko vähän, sillä hankkeiden voimavarat ovat olleet tähän työhön vähäiset. Kotieläintaloudessa ja kasvinviljelyssä tuotantoon liittyvä tekniikka kehittyy nopeasti ja teknologian siirtoon, innovaatioiden havaitsemiseen ja niiden leviämiseen liittyvät hankkeet ovat tärkeitä. Samoin tietotekniikan hyväksikäyttö vaatii jatkuvaa oppimista ja kehitystyötä. Yritykset kokivat myös tuotteiden laadun ja sen turvaamisen tärkeäksi kehittämisalueeksi. Yritykset katsoivat kuitenkin monien maatalouden

laatuhankkeiden toiminnan olevan liiaksi koulumaista, eivätkä ne aina tarjoa viljelijöille lisäarvoa yrityksen omaan laatujärjestelmään verrattuna.

Yritykset kokevat hanketoimintaan liittyvän hallinnon raskaaksi. Suuret jalostusyrietykset haluavat toteuttaa samaa hanketta usean eri maakunnan alueella ja tällaisten hankkeiden toteuttaminen on osoittautunut erittäin hankalaksi. Monet tuotteita jalostavat yritykset ovatkin nyt vetäytymässä hankkeiden suorasta toteutuksesta ja siirtämässä toteutusvastuuta neuvontaorganisaatioille tai muille kehittämistahoille. Tämä voi merkitä jalostusportaan roolin heikkenemistä hanketoiminnassa, mikä saattaa edelleen johtaa tuotemarkkinoilta saatavan informaation ja asiakaspalutteen tuotantoa ohjaavan vaikutuksen vähenemiseen.

Johtopäätökset

Tämän selvityksen mukaan viljelijät suhtautuvat pääosin myönteisesti maatalouden kehittämiseen kehittämishankkeiden toiminnan avulla. Hankkeiden toiminta ja niiden suuntaus ei kuitenkaan ole aina onnistunut, vaan hanketoiminta on hajautunut usein liikaa yksittäisiksi kehittämisponnisteluiksi. Monet näistä yksittäisistä hankkeista ovat sinänsä onnistuneet hyvin, mutta riittävää vaikuttavuutta koko toimialan kehittämiseksi ei näin saavuteta.

Kehittämissanketoiminnan lähtökohtana tulee olla alueella muodostettu näkemys siitä, mitkä ovat alueen maatalouden kehittämisen keskeiset asiat. Tämän työn tulee perustua koko elintarvikeketjun osaamiselle ja tuotanto- ja jalostusportaiden tulee olla tässä työssä mukana niin toiminnan suunnittelussa kuin sittemmin myös toteutuksessa. Tässä määritellään ne painopistealueet, joihin maatalouden kehittämistoiminnan voimavarat suunnataan. Valituille aloille ja alueille on tämän jälkeen kohdistettava sellaiset voimavarat, että kehittämissanketoiminta on todellista. Kehittämissanketoimintaa tulee olla lisäksi pitkäkestoista, sillä maataloudessa vaikutukset näkyvät vasta vuosien kuluessa.

Maatalouden kehittämishankkeet tulee suunnitella ja toteuttaa siten, että niiden avulla viljelijät pystyvät saamaan konkreettista hyötyä: uutta osaamista, uutta tietoa, uusia palveluita ja uusia teknologisia ratkaisuja. Saman tuotantosuunnan viljelijöilläkin kehittämistarpeet saattavat olla hyvin erilaisia. Kehittämissankkeiden tulee kyetä tunnistamaan henkilöiden erilaiset kehittämistarpeet ja samalla tunnistaa maatilayrityksen voimavarat ja mahdollisuudet. Tämän vuoksi kehittämishankkeiden toiminnan tulee suuntautua nykyistä selkeämmin tilakohtaisesti tehtävään kehittämissanketoimintaa.

Tilakohtainen kehittämis- ja konsultointityö vaatii kehittämishankkeiden työntekijöiltä perusteellista ja laajaa asiantuntemusta sekä myös hyviä sosiaalisia taitoja. Nämä vaatimukset tulee ottaa huomioon jo hankkeita suunniteltaessa ja laadittava hankkeiden rahoitusrakenne sellaiseksi, että hankkeiden käyttöön saadaan paras saatavilla oleva asiantuntemus. Paras asiantuntemus ja taito levittää ja siirtää uusia innovaatioita ei aina ole kuitenkaan juuri niillä tahoilla, jotka toimivat hankkeiden toteuttajina. Tämän vuoksi alueellinen yhteistyö eri maatalouden kehittämistahojen ja alan yritysten kesken on välttämätöntä, jotta hankkeisiin saadaan joustavasti asiantuntevin henkilöstö.

Maatalouden kehittämishankkeet tulee kytkeä nykyistä tiiviimmin osaksi alueiden elinkeinotoiminnan kokonaisvaltaista kehittämistä. Yhteistyötä tulee tiivistää maatilataloutta lähellä oleviin organisaatioihin ja yrityksiin. Lisääntyvien yhteyksien avulla kehittämishankkeiden rahoitus pohjaa voidaan laajentaa ja näin pystytään kokoamaan myös usein ongelmaksi koituvaa hankkeiden omarahoitusosuutta.

Maatalouden kehittämishankkeita tulee jatkossa suunnata erityisesti maatalan liikkeenjohtotaitojen kehittämiseen. Tämän tulee kattaa toimialakohtaisesti räätälöidyn yritysjohtamisen ohella viljelijöiden tärkeimpinä kehittämiskohteina mainitsemat yksittäiset kohteet kuten verotuksen, rahoituksen ja maatalouden liittyvien tukien hallinnan. Konkreettisia tuloksia on saavutettavissa myös kotieläinten ennalta ehkäisevään terveydenhuoltoon sekä kotieläinten jalostuksen kehittämiseen liittyvillä hankkeilla. Hyviä tuloksia voidaan saavuttaa myös erilaisilla paikallisesti kohdistetuilla hankkeilla, esimerkiksi investointeja suunnitteleville kotieläintiloille suunnatulla hankkeella, jossa investoivat tilat saavat käyttöönsä parhaan saatavilla olevan tiedon eri rakenne- ja teknologiaratkaisuista. Laatu järjestelmien kehittämishankkeita tulee toteuttaa nykyistä tiiviimässä yhteistyössä tuotteita jalostavien yritysten kanssa. Näin varmistetaan, että laatu työllä todella saadaan lisäarvoa koko elintarvikeketjulle.

Maatalouden kehittämishanketoimintaa tulee toteuttaa alueellisena maatalouden kehittämiskokonaisuutena, jotta eri kehittämistoimenpiteet tukevat toisiaan ja vältetään päällekkäisyydet. Toiminnan tulee näkyä paitsi elinkeinon omassa piirissä, myös selkeästi ulospäin. Tuloksellinen ja toiminnastaan avoimesti ja näkyvästi alueellaan kertova kehittämistoiminta vahvistaa myös maatalouden ulkoista kuvaa samalla, kun se vaikuttaa maatalouden sisällä positiivisesti tuomalla esiin maatalouden uusia kehittämismahdollisuuksia.

KIRJALLISUUS

Alue-Integraattori 2/2000. Sisäasianministeriön aluekehitysosaston tiedotuslehti. <http://www.intermin.fi/alue/alueintegraattori/index.html>

Bemelmans-Videc, Marie-Louise; Rist, Ray C. & Vedung, Evert (ed.). 1998. Carrots, Sticks and Sermons : Policy Instruments and Their Evaluation. Transaction Publishers. New Brunswick. 280 p.

Elimäen kunta. 2000. Elimäen maidontuottajien kehittämisrengastoiminta -hankkeen loppuraportti. Maaseutulautakunta. 23 s.

European Commission. Directorate General for Agriculture (DG VI). 1997. Rural Developments. CAP 2000 Working Document, July 1997. 75 p.

Huttu-Hiltunen, Esko. 1994. Elintarviketalous porterilaisittain. Julkaisussa: Verkostotalous. Pellervon näkökulma 5. Pellervo-seura. s. 144-160.

Isosaari, Heikki. 1997. Maatalouden laatujärjestelmät elintarvikeketjun kilpailuetuna. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita nro 153. Helsinki. 50 s.

Isosaari, Heikki. 1998. Elintarvikeketjut Lounais-Suomessa : elintarviketuotannon kilpailukyvyyn kehittäminen Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa. Pyhäjärvi-instituutin julkaisu nro 22. Eura. 64 s.

Isosaari, Heikki. 1999. Sianlihan tarjontaketjun toiminnan tehostaminen. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita nro 167. Helsinki. 126 s.

Kallio, Vesa & Kola, Jukka. 1999. Maatalousyritysten menestystekijät: aluetutkimus Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Kymenlaaksossa. Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos. Julkaisuja nro 24. Helsinki. 202 s.

Kataja, Jukka-Pekka. 1998. ”Hanketyö on kovaa hommaa”. Tuloksekkaan maaseudun kehittämishankkeen mallit. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita nro 159. Helsinki. 100 s.

- Kataja, Jukka-Pekka. 2001. Puunjalostuksen kehittäminen EU:n maatalousra-
haston tuella tavoite 5b - ja 6 -ohjelmissä. Pellervon taloudellinen tutki-
muslaitos. Raportteja ja artikkeleita nro 174. Helsinki. 107 s.
- Konttinen, Lea. 1999. Laatu järjestelmän omaksuminen ja vaikutukset maitoti-
lan toimintaan. Tutkimusprojektin loppuraportti. Joensuun yliopisto,
maantieteen laitos. 52 s.
- Liimatainen, Anna. 2000. Maidolla nousuun -kehittämishankkeen loppuraport-
ti. Pohjois-Karjalan maaseutukeskus. 28 s.
- Maa- ja metsätalousministeriö. 2001. Elintarvikeklusterin laatuselvitys. Maa- ja
metsätalousministeriön julkaisuja 1/2001. Helsinki. 86 s.
- Malinen, Pentti; Keränen Heikki; Niska, Juha; Aaltonen, Seppo; Kataja, Jukka-
Pekka; Keränen, Reijo; Luttinen, Ari-Pekka & Lumijärvi, Ismo. 1998.
Manner-Suomen 5b-ohjelman väliarviointi. Sisäasiainministeriön alueke-
hitysosaston julkaisuja 4/98. 269 s.
- Malinen, Pentti; Kallio, Panu; Kataja, Jukka-Pekka; Karjalainen, Sanna; Kerä-
nen, Heikki; Keränen, Heimo; Luttinen, Ari; Keränen, Reijo & Poranen,
Arja. 1999. Manner-Suomen tavoite 5b -ohjelman väliarviointi. Loppura-
portti. 187 s.
- Malinen, Pentti. European Commission, Directorate General for Regional Poli-
cy and Cohesion (DG XVI). 1999. The Comparison of Finnish and Swe-
dish Objective 6 Programmes. Office for Official Publications of the Eu-
ropean Communities, Luxembourg. 58 p.
- Pietikäinen, P. & Hyvönen, S. 1998. Maaseudun pienyritysten strategiat ja me-
nestyminen. Yritysten empiirinen luokittelu. Helsingin yliopisto, taloustie-
teen laitos. Selvityksiä nro 1. Helsinki. 92 s.
- Pyykkönen, Perttu. 2001. Maatalouden alueellinen rakennekehitys. Julkaisema-
ton. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos.

Talpila, Sami-Jussi; Kallio, Panu & Marttila, Juha. 2000. Maidon tarjontaketju Suomessa. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita nro 171. Helsinki. 74 s.

Tilastokeskus. 2000. Etelä-Suomen katsaus. Tilastokeskuksen julkaisuja. 138 s.

Tilasto-, rekisteri- ja WWW-lähteet:

Maa- ja metsätalousministeriö:

Kansallinen elintarvikkeiden laatustrategia ja laatujohtoryhmä:
www.mmm.fi/maatalous/maatalouspolitiikka/laatu_alkupera/

Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus Tike:

IACS-rekisteri.

Kehittämis- ja yrityshankerekisteri.

Sisäasianministeriö:

Aluekehitysosasto: <http://www.intermin.fi/alue>

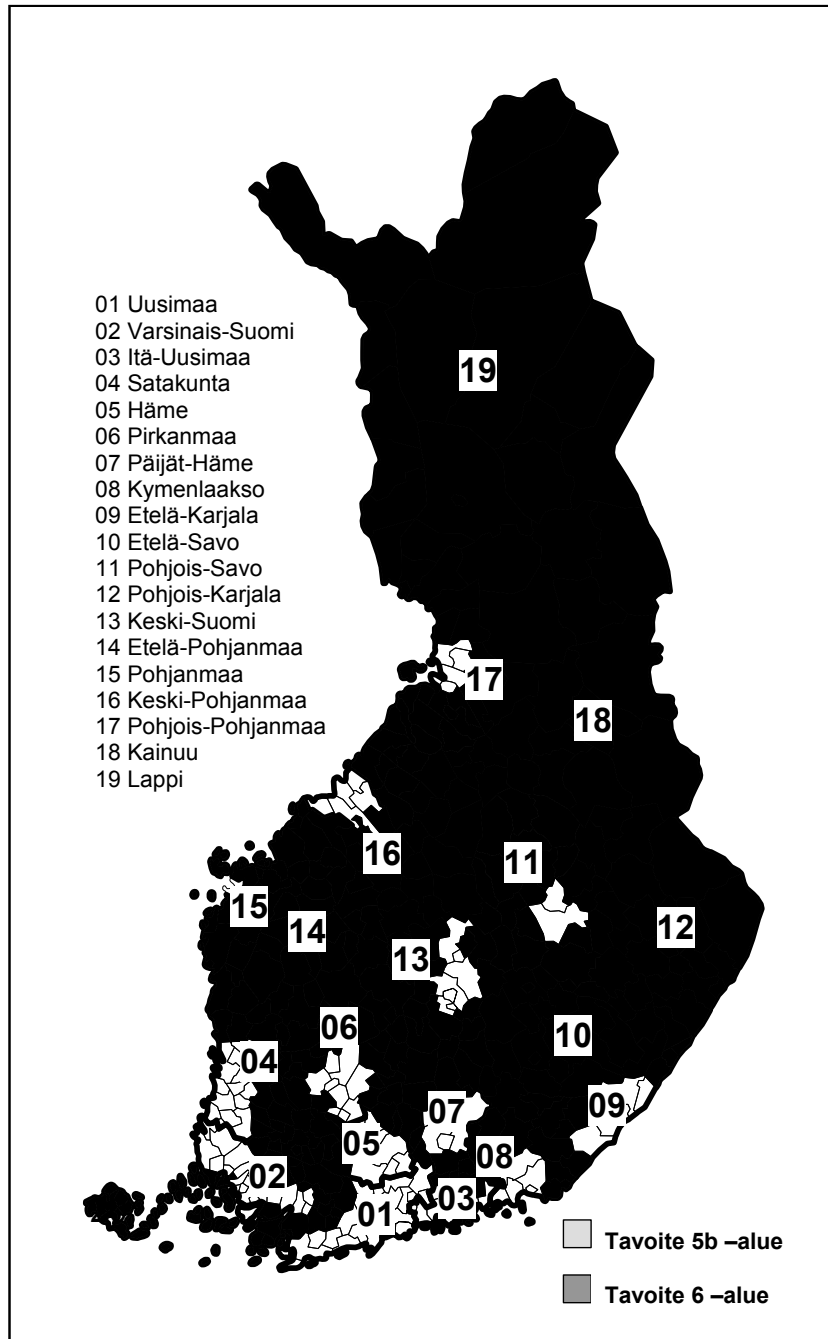
FIMOS-rekisteri: <http://www.intermin.fi/alue/eu/fimos>

Tilastokeskus.

StatFin-tilastopalvelu:

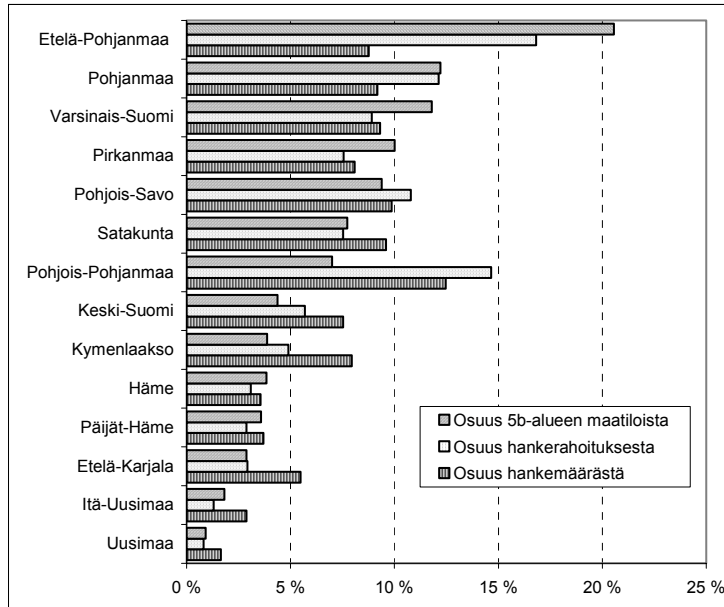
<http://statfin.stat.fi/statweb/>

LIITTEET

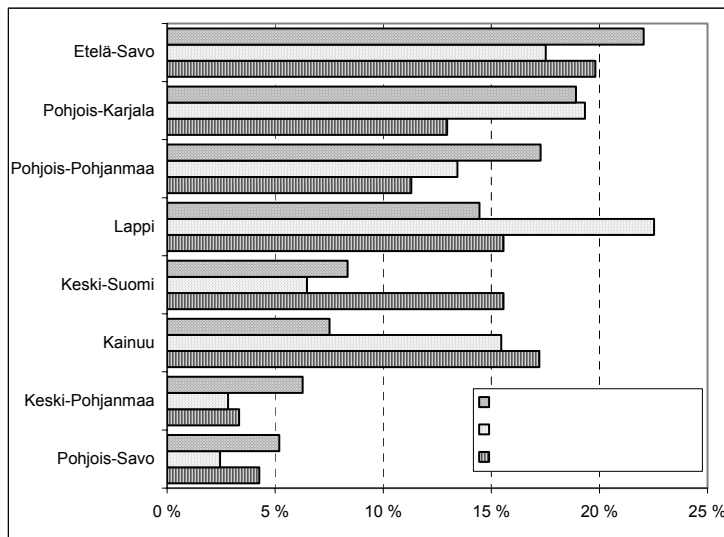


Liite 1. Maakunnat ja tavoite 5b - ja 6 -alueet ohjelmakaudella 1995-1999.

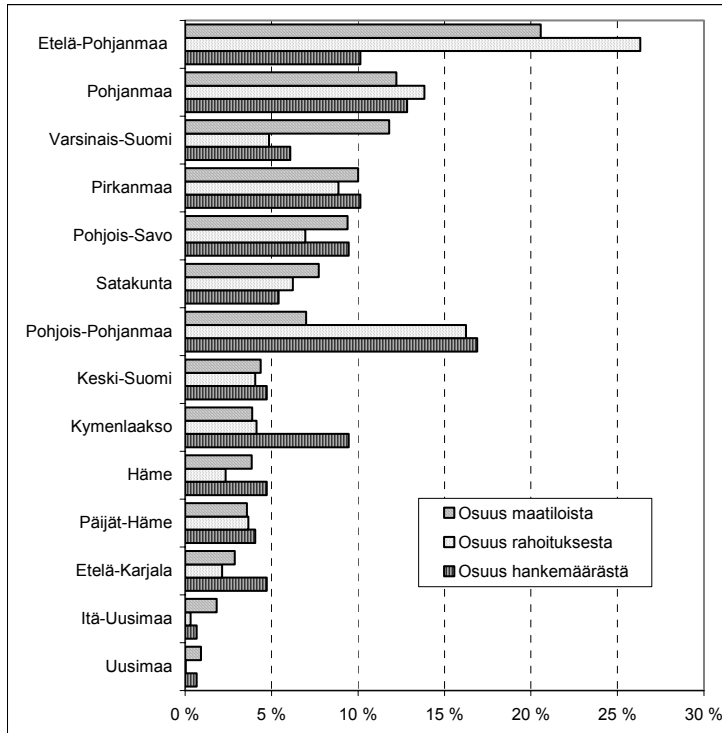
Liite 2. Monimuotoisten maaseutuelinkeinojen kehittäminen vuosina 1995-1999 suhteessa maatilojen määrään tavoite 5b -alueella.



Liite 3. EMOTR-maaseutupaketin toteutus vuosina 1995-1999 suhteessa maatilojen määrään tavoite 6 -alueella.



Liite 4. Maatalouden perustuotannon kehittäminen vuosina 1995-1999 suhteessa maatalojen määrään tavoite 5b -alueella



Liite 5. Maatalouden perustuotannon kehittäminen vuosina 1995-1999 suhteessa maatalojen määrään tavoite 6 -alueella.

